

ELTE MÁSZ ANNALES

Annales VIII.

Az ELTE Márton Áron
Szakkollégium évkönyve

2025

ELTE Márton Áron Szakkollégium

Budapest • 2026

ELTE MÁSZ
ANNALES
2025

ELTE MÁSZ ANNALES

Annales VIII.

Az ELTE Márton Áron
Szakkollégium évkönyve
2025

Szerkesztette
Mészáros Tamás

ELTE Márton Áron Szakkollégium
Budapest · 2026

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS
MINISZTERIUM

ELTE Márton Áron Szakkollégium

© ELTE Márton Áron Szakkollégium
és a szerzők, 2026

A kötet borítója Frans Hogenberg Pozsonyt ábrázoló, a kölni Bertram Buchholtz nyomdász műhelyében 1594-ben nyomtatott rézkarcának felhasználásával készült.

Forrás: Országos Széchényi Könyvtár, Régi Nyomtatványok Tára
<https://regiritka.oszk.hu/apponyi-metszetek/pozsony-latkepe-3/>

Felelős kiadó

Dr. Mészáros Tamás, az ELTE Márton Áron Szakkollégium szakmai igazgatója
ELTE Márton Áron Szakkollégium, H-1037 Budapest, Kunigunda útja 35.

HU ISSN 2676-8518

Nyomdai előkészítés

Sára Balázs

Nyomdai munkálatok

CC Printing Szolgáltató Kft.

1055 Budapest, Falk Miksa u. 7., II. em., 10/A.

Törvényes képviselő: Könczey Áron

Előszó

Ha az olvasó hallott már valaha az ELTE Márton Áron Szakkollégiumának évkönyvéről, vagyis az *Annales* címen megjelenő sorozatról, aligha lepődik meg, hogy nyár közepén, immár nyolcadik alkalommal, most is menetrendszerűen kézbe veheti a mindenkori előző naptári év szakmai tevékenységét illusztráló kiadványt, amely a korábbiaknak megfelelően a szokásos tartalmi egységekből építkezve próbál betekintést nyújtani abba a munkába, amelyet a szakkollégisták tanáraik vezetésével saját kutatási területükön végeztek. A szakmai igazgató beszámolóját követően ezúttal is néhány, szám szerint hat hallgató dolgozata olvasható a kötetben.

Természetes, hogy a tíz szakmai műhelyben dolgozó száz szakkollégista hallgató tíz hónapon át végzett munkájának eredményeit nem tudjuk mindenki számára elérhetővé tenni, már csak terjedelmi megfontolásból is muszáj válogatnunk az elkészült anyagból. Ha viszont válogatásról van szó, tisztáznunk kell, milyen szempontok alapján kerültek be a kötetbe éppen ezek a tanulmányok, mi az a – fennköltén fogalmazva – szerkesztői elv, ami a kötet összeállításakor meghatározónak bizonyult. Nagy titok persze ebben sincs: igyekeztünk színvonalas, lehetőség szerint olvasmányos, a szélesebb nagyközönség számára is érthető írásokat keresni, amelyek témája az átlagosnál közelebb állhat a külhoni magyar olvasók szellemiségéhez és érdeklődéséhez. Tapasztalatunk szerint a miénkhez hasonló kiadványban nem feltétlenül szerencsés, ha egy-egy szöveg kérdésfelvetését, gondolatmenetét és eredményeit – legyen azok mégoly nagyszerűek is –, csak a szakmabeliek értik, mert féltő, hogy kevés avatott olvasó híján a szaktudományos adatokkal telezsúfolt évkönyvet még idő előtt utoléri az elkerülhetetlen felejtés. Ebből a megfontolásból idén is egyetlen szakmai csoport, mégpedig a Fedinec Csilla vezetésével működő Nemzetstratégiai műhely tagjainak tanulmányai alkotják kiadványunkat. Akik esetleg a többiek munkáját szeretnék megismerni – szerencsére a visszajelzések alapján sokan vannak az érdeklődők –, azok az év közben tartott rendezvényeken, konferenciákon, műhelytalálkozókon, tanulmányi

versenyeken, szemináriumokon találkozhatnak az érintett szakkollégistákkal, mint ahogy lapozgathatják társkiadványunkat, az Eötvös Collegiummal közösen megjelentetett *Ingenia Hungarica* sorozat köteteit. Az igazán kiemelkedő, tanulmányaik vége felé járó szakkollégisták pedig már magyar és idegen nyelvű szakfolyóiratok lapjain „mutogatják oroszlánkörmeiket”.

Ami jelen kötet tartalmát illeti, négy erdélyi és egy-egy kárpátaljai, illetve vajdasági hallgató dolgozata sorjázik a lapokon. Az ABC-sorrendben első helyre került szerzőnk, Böződi Adrienn munkabírását jellemzi, hogy ugyanabban a tanévben egy másik dolgozatával nyerte meg a XXIX. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia Reál- és Humántudományok tagozatának Teológia II szekcióját. Más jellegű, nyelvjárási, mégpedig az udvarhelyszéki nyelvjárásra vonatkozó kutatásokat bemutató dolgozattal jelentkezett erdélyi gólyánk, Demény Beáta Noémi. Horváth-Kovács Mátyás tavalyi tanulmányának kereteit tovább tágítva a teljes erdélyi magyar nyelvű felsőoktatás rendszerváltás utáni helyzetéről és törekvéseiről nyújt átfogó képet – ő is sikeresen szerepelt a tanulmányi versenyeken (Sapientia XVI. Kari TDK első hely; XXXIX. ETDK második hely). Másik elsősünk, a vajdasági Kozma Szabolcs emlékezetkutatást végzett, A Híd és az Új Symposion folyóiratok szövegein keresztül eredt a nyomába a vajdasági magyar identitás kérdésének. A kárpátaljai Lőrinc Ingrid sokadik alkalommal elemzi valamilyen speciális szempontból, szűkebb megközelítésből Ukrajna és az Európai Unió viszonyát, Szopos Edina-Cecília pedig szintén nem először vizsgálja az erdélyi magyar társadalom egyik csoportjának, jelen esetben a pedagógusoknak a helyzetét. Most is arra buzdítom az elszántabbakat, hogy lapozzák fel a korábbi köteinket – vagy nyissák meg az ingyenesen elérhető online változatokat –, ha látni akarják a fejlődést hallgatóink előmenetelében az előző évek szárnypróbálgatásához képest. Akárcsak a korábbi években, most is hálásan köszönöm a kötetben közreműködő műhelyvezető, Fedinec Csilla nélkülözhetetlen segítségét és áldozatos munkáját.

A rövidke előszót hogyan is zárhatnám másképpen, mint a szokásos mondat: „A jelenleg zajló tanév tapasztalatai alapján már előre is biztosan állíthatjuk, hogy az ideihez hasonlóan a következő évben szintén a bőség zavarával kell majd megküzdenünk, kiváló tanulmányokban legalábbis nem lesz hiány. Addig is jelen kötet kínál jó szórakozást és hasznos időtöltést.”

Mészáros Tamás

Tartalomjegyzék

MÉSZÁROS TAMÁS

Az ELTE Márton Áron Szakkollégium szakmai beszámolója (2025. január 1. – 2025. december 31.)	10
---	----

Tanulmányok

BÖZÖDI ADRIENN

A gyónási titok sérthetatlensége a gyermekvédelmi jelzési kötelezettség tükrében	24
---	----

DEMÉNY BEÁTA NOÉMI

Homonímiák és tájszavak az udvarhelyszéki magyar nyelvhasználatban	49
---	----

HORVÁTH-KOVÁCS MÁTYÁS

Konszenzus és iránykeresés a romániai magyar felső- oktatásban. A Bolyai-gondolattól a többintézményes felsőoktatási modellekig (1990–2025)	66
---	----

KOZMA SZABOLCS

Az irodalom mint emlékezhely: a vajdasági magyar kisebbségi identitás és önértelmezés kialakulása	96
--	----

LŐRINC INGRID

Az ukrainai decentralizáció előzménye és hatása az ország eurointegrációjára	116
---	-----

SZOPOS EDINA-CECÍLIA

Pedagógusok megtartása és ösztönzése a romániai civil és állami szektorban	136
---	-----

A kötet szerzői	161
-----------------------	-----

Mészáros Tamás

Az ELTE Márton Áron Szakkollégium szakmai beszámolója (2025. január 1. – 2025. december 31.)

Az alábbiakban kronológiai sorrendben mutatom be az ELTE Márton Áron Szakkollégiumának (továbbiakban: Szakkollégium) a 2025-ös naptári évben végzett szakmai munkáját, a nyolcadik tanév (2024/25) tavaszi félévét, a kilencedik tanév (2025/26) felvételi eljárását, valamint a kilencedik tanév (2025/26) őszi félévében történt eseményeket.

A 2024–2025-es tanév tavaszi félévének eseményei

2025. január 22-én a Műszaki műhely konferenciájával kezdődött meg a féléves műhelybeszámolók sorozata. A *Határon átvélő tudományos munkák* munkacímű konferencián a műhelytagok részéről az alábbi előadások hangzottak el: Kovács Róbert-Jenő: *AC voltage logger*; Nagy Örs: *Trapézlemezek teherbírása – kutatási eredmények gyakorlati haszna*; György Ödön: *Eco Water Retain rendszer megvalósíthatóságának ismertetése*; Balló Levente: *Spine Active Monitoring*.

2025. február 7-én tartotta félévzáró műhelygyűlését az Orvos-, Egészség- és Sporttudományi műhely. Víg Julianna műhelyvezető az alábbi előadásokat hallgatta meg: Ábrahám Ágnes: *Spinális muszkuláris atrofíával diagnosztizált gyermekek kezelésének követése csontösszetétel, antropometriai adatok és csonttörések függvényében*; Józsa Huba: *Neurogliális elemek eloszlásának vizsgálata humán Hirschprung-kóros aganglionos colon metszeten*; Csabai Orsolya: *Orvosok önkárosító magatartásformái*; György Attila Tamás: *Hirtelen szívhalál genetikai hátterének vizsgálata*; Papp Daniella: *Gangliozidok mérésére alkalmas CE-LIF módszer fejlesztése, validálása és alkalmazása KIR eredetű sejtvonala-*

kon; Nagy Kristóf Gergő: *Aorta aneurizma szöveti elemzés és digitális képanalízis: fejlesztések és alkalmazások*; Sebestyén-Dósa Réka: *A zsíros degeneráció és nekrozis kiterjedtségének vizsgálata regenerált májakban*.

2025. február 15-én találkoztak a Természettudományi műhely tagjai. A hibrid formában rendezett műhelygyűlésen Illés Anett kabinetvezető a „Bio-kém-hallgatók”, Fancsali Szabolcs kabinetvezető a „Mat-fiz-hallgatók”, míg Gyuris Ferenc műhelyvezető a „Geo-kabinet” tagjainak kutatási beszámolóit hallgatta meg a Kunigunda úti kollégiumban. A szakmai részt kötetlen beszélgetés követte.

2025. február 20-án a Bölcsészettudományi műhely konferenciával egybekötött műhelygyűlést tartott. A szakkollégisták számos tudományterületen folytattak kutatásokat, melyek eredményeit Egedi-Kovács Emese műhelyvezetőnek mutatták be. A témák között meghatározó volt a történelem (magyar és egyetemes egyaránt), de emellett elhangoztak előadások a nyelvészet, az irodalom, a néprajz és a pszichológia területéről is. Február 21-én online formában folytatódott a műhelygyűlés.

2025. február 26-án tartotta műhelygyűlését a Jog és társadalomtudományi műhely. Kóczyán Lilla műhelyvezető ezúttal Kopacz Kinga: *Digitalizációs tartalmak védelme az európai jogban*; Tamás Beáta: *Nemzetközi szervezetek szerepe a béketeremtésben* és Vizeli Ibolya: *Fogyasztói magatartás és márkázás virtuális világokban* című kutatási beszámolóit hallgatta meg.

2025. március 1-én került sor az Informatika műhely félévzáró találkozójára. A délelőtti során Lócsi Levente műhelyvezető hallgatta meg a műhelytagok szakmai beszámolóit. Személyesen adott elő Barkoczi Zsófia: *Bevezetés a bioinformatika világába*; Sütő Félix: *Neuronhálók aktivációs függvényeinek evolúciója*; Varga Gábor: *Szteganográfia megsemmisítése JPEG formátumú képekben*; Galiger Gergő: *EKG jelek zajszűrése ritka szótár-reprezentációs tanulóval*. Online beszámolót tartott Boga Zsombor: *Neuronhálókkal kapcsolatos kutatások*; Böjte Csongor: *Tőzsdei előrejelzés különféle neurális hálózatokkal*; Kerekes Árpád Ákos: *K-FLIX, az okos TV szórakoztatás új generációja*; László Kinga Stefánia: *A WordChain (szólánc) játék mesterséges intelligenciával történő fejlesztésének kutatása*; Sagyebó István Dávid: *Borajánlórendszer és verseny lebonyolító alkalmazás*; Szegedi Hunor: *Peer-to-peer zöld energia kereskedés*.

2025. március 1-én délután került megrendezésre az VI. Ifjú Székely Informatikusok Kollokviuma című minikonferencia. Lócsi Levente műhelyvezető felkeresére az alábbi előadók mutatták be kutatási eredményeiket: Farkas Iza-

bella Ingrid: *Radix rendszerek elemzése és nagy számok faktorizációja*; Lukács Hunor István: *Attention U-Net alapú szemantikus szegmentáció hegesztési vonalak detektálására*; Szalay Gergő: *Kódvisszafejtés gépi tanulással – másolás, darabolás, ugrálás*; Imets Tamás: *Mérnökhallgatóból csapatvezető, a Quino-rendszer*.

2025. március 7-én tartotta félélévközi beszámolóval egybekötött műhelygyűlését a Gazdaságtudományi műhely. Pál Tamás műhelyvezető, Hlédik Erika és Molnár Márk kabinetvezetők az alábbi előadásokat hallgatták meg: Bálint Adrienn: *A digitalizáció és intellektuális szint szerepe az európai országok gazdasági teljesítményében*; Bereczki Alpár: *A személyre szabott közösségi média reklámok hatása a fogyasztó-márka kapcsolatra és a fogyasztóalapú márkaértékre*; Bukur Tamás: *Méltányos költségmegosztás az internetes infrastruktúráért*; Jánosi Norbert: *Textil nemfogyasztás*; Kovács Edina: *Piaci hatások a bitcoin árfolyamára*; Nagy Zsuzsa: *The future of European competitiveness: A Draghi-jelentés átfogó bemutatása*.

2025. április 9–11-én a 37. OTDK Kémiai és Vegyipari Szekciójában a Fizikai Kémia II. tagozaton Antal Balázs *Szén-dioxid hidrogénezés gallium-nikkel klasztereken* című munkájával első helyezést ért el, valamint elnyerte a Pro Scientia Aranyérmesek Társaságának különdíját.

2025. április 11-12-én került megrendezésre a Magyar Biotechnológus Hallgatók Egyesülete által szervezett Biotechnológus Napok expo és konferencia. A rendezvényen részt vett Dán Kinga (*Az NFAP2 Candida albicans-on mutatott antifungális hatásának vizsgálata transzkriptomikai adatok alapján*), Masa Csilla (*Az IL-6 citokin család által közvetített jelátviteli folyamatok gátlására tervezett minifehérjék in vitro jellemzése*) és Tar Andrea-Viktória.

2025. április 15–17-én a 37. OTDK Humán tudományi szekciójában Angol és alkalmazott nyelvészet ülészakon Marton Andrea *Silence is what causes me anxiety – the experience of language anxiety among translation and interpretation students* című dolgozatával első helyezést ért el. Az 1945 előtti magyar történelem I. ülészakon Nagyidei Márk *Barátság az idők zivatarában – Doroszló és Sztapár története* című előadásával harmadik helyezést ért el. A Név-tan ülészakon Csáky Máté *Ipolybalog helyneveinek vizsgálata* című munkája harmadik helyezést ért el és elnyerte a Magyar Nemzeti Helynévtár Program különdíját.

2025. április 22–25. között a 37. OTDK Orvos- és Egészségtudományi szekciójában a Konzervatív orvostudományok - Kardiovaszkuláris medicina 4. tagozaton György Tamás *Hirtelen szívhalál genetikai hátterének vizsgálata*

című előadásával első helyezést ért el, továbbá a Magyar Hypertonia Társaság különdíjában részesült.

2025. április 23–25-én a 37. OTDK Informatikatudományi Szekciójában Orvosi alkalmazások I. tagozaton Boga Zsombor *Tumor szegmentálása MRI képeken többdimenziós részecske-raj alapú optimalizációval és klaszterezéssel* című dolgozata második helyezést, Formális módszerek tagozaton Mészáros Botond *Számítási feladatokhoz társítható leképezési diagramok elemzése és alkalmazása* című munkája szintén második helyezést, Humánközpontú MI tagozaton Galiger Gergő *Hisztopatológiai szövetvizsgálat interpretálható mély neurális hálók és adataugmentációs módszerek segítségével* című munkája pedig első helyezést ért el. Mellettük Lukács Hunor *Anomaly detection in serial production and product development* című dolgozatával az Ipari alkalmazások II. tagozaton harmadik helyezést ért el.

2025. április 24–26-án a 37. OTDK Társadalomtudományi szekciójában a Média és kommunikációtudomány II. tagozaton Kacsó Péter *A 2022-es aszály médiareprezentációja* című pályamunkája első helyezést ért el.

2025. április 28–30-án a 37. OTDK Közgazdaságtudományi szekciójában a Marketing – Digitális marketing tagozaton Bereczki Alpár *A személyre szabott közösségi média reklámok hatása az online impulzusvásárlási hajlandóságra* című pályamunkája első helyezést ért el.

2025. április 29–30-án az Eötvös Collegium és a Márton Áron Szakkollégium küldöttsége a Babes-Bolyai Tudományegyetem meghívására közös konferencián vett részt, ahol Ködöböcz Alexandra *Gondolatok a hellenisztikus görög regényhez* címmel tartott előadást.

2025. május 7–10-én a 32. Marosvásárhelyi Tudományos Diákköri Konferencián Ábrahám Ágnes *Dravet-szindrómás betegek genetikai és fenotípusos jellemzőinek vizsgálata* című pályamunkája, továbbá György Tamás *Hirtelen szívhalál genetikai hátterének vizsgálata* című dolgozata első helyezést ért el.

2025. május 8-án a Gazdaságtudományi műhelyben dr. Verebics János, az ELTE GTK egyetemi docense tartott előadást *A generatív mesterséges intelligencia használata a tudományos kutatásban* címmel. A rendezvény a tudományos közösség legaktuálisabb kérdéseit érintette, a generatív mesterséges intelligencia (MI) alkalmazásának lehetőségeitől az etikai szabályozási keretek szükségességéig.

2025. május 15–18-án a 28. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencián Biológia II.: ökológia és környezetvédelem szekcióban Szöcs Ágnes *Kezelésmódok hatása erdélyi fűlszáraz gyepek által nyújtott ökoszisztéma szolgáltatások*

minőségére című pályamunkája és Jelenkor történelme és nemzetközi kapcsolatok szekciójában Horváth Kovács Máttyás *Oktatáspolitikai fordulópontok Romániában: A magyar kisebbségi oktatás útja a rendszerváltástól a 2023-as oktatási törvényekig* című dolgozata első, az Állam- és jogtudomány szekciójában Böződi Adrienn *Nemzetközi kihívások a közigazgatás digitalizálásában: Észtország, Magyarország és Románia példája* című dolgozata és Történelem szekciójában Miklósi Kincső *Mennyivel boldogabb voltam akkor, mikor az ideáljaimtól távol, gyermekes dolgokban leltem örömet – Intimitás és barátság Berde Mária naplójában* című pályamunkájával második helyezést ért el.

2025. május 22-én az ELTE Márton Áron Szakkollégium Gazdaságtudományi Műhelyének felkérésére az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár Oktatás- és Kutatástámogatási Osztályának munkatársai, Faragó-Szilvási Tibor és Móringer Tibor tartottak előadást *Kutatástámogatás modern eszközökkel: tudományos adatbázisok, kutatási adatok, hivatkozáskézelés* címmel. Az eseményen a résztvevők átfogó képet kaptak a gazdaságtudományi szakirodalom-keresés során használható tudományos adatbázisokról és digitális eszközökről, továbbá megismerhették az Open Access publikálás és a Read and Publish megállapodások előnyeit. Az előadás második felében kiemelt hangsúlyt kapott a kutatási adatok kezelése, valamint a szakirodalom rendezését és a hivatkozáskézelést segítő Zotero szoftver működésének bemutatása.

2025. június 30-án tartotta félévzáró műhelygyűlését az Orvos-, Egészség- és Sporttudományi műhely. Antal Imola: *Keringő monocita altípusok fenotípus, iNOS2 és Arg1 génexpresszió vizsgálata carotis és femorális ateroszklerózisban*; Csabai Orsolya: *Problémás alkoholfogyasztás orvosok körében*; Nagy Kristóf: *A gyulladásos sejtek által kiváltott strukturális átalakulás az abdominális aorta aneurizmákban*; Papp Daniella: *CE-LIF módszer validálása és alkalmazása gangliozidok vizsgálatára*; Ábrahám Ágnes: *Dravet-szindrómás betegek genetikai és fenotípusos jellemzőinek vizsgálata*; György Tamás: *Hirtelen szívhalál genetikai hátterének vizsgálata*; Grebur Kinga: *Újdonságok az excesszív trabekuláció képalkotó, klinikai és genetikai vizsgálatában*; Sebestyén-Dósa Réka: *A steatosis dinamikájának és kiterjedtségének vizsgálata regenerált patkánymájokban*.

2025. július 3-án megtartotta a tanév utolsó találkozóját a Gazdaságtudományi műhely. Pál Tamás műhelyvezető az alábbi előadásokat hallgatta meg: Bukur Tamás: *Méltányos költségmegosztás a telekom szektorban: kooperatív megközelítés*; Bálint Adrienn: *A digitalizáció és intellektuális szint szerepe az európai országok gazdasági teljesítményében*; Kovács Edina: *Idősoros model-*

lezés a bitcoin piacán; Bereczki Alpár: Fogyasztó-márka kapcsolat a közösségi médiában: A személyre szabott közösségi média reklámok hatása a márkaalköteleződésre divatmárkák esetében; Nagy Zsuzsa: Versenyképesség dekarbonizáció közben: az európai energiaárak kihívásai a Draghi-jelentés tükrében.

2025. július 4-én a pozsonyi Pátia Rádió oktatási műsorában Gažík Viktória beszélgetett a magyar szakkollégiumi mozgalomról Horváth Lászlóval, a budapesti Eötvös József Collegium igazgatójával; Mészáros Tamással, az ELTE Márton Áron Szakkollégium igazgatójával, Egedi-Kovács Emesével, az Eötvös József Collegium Aurélien Sauvageot Francia műhelyének és a MÄSZ Bölcsészettudományi műhelyének a vezetőjével, Jablonský Benjáminnal, a Pozsonyi Magyar Szakkollégium tanulmányi vezetőjével és Kontra Martin Róberttel, a Pozsonyi Magyar Szakkollégium diákelnökével.

2025. július 9-én a Szakkollégium tanévzáró ünnepségével kezdődött meg a Kárpát-medencei Nyári Egyetem XI. Kárpát-medencei Szakkollégiumi Konferencia alszekciója. Mészáros Tamás szakmai igazgató ismertette a tanév fontosabb eseményeit és eredményeit, majd Horváth László kurátor mutatta be új kiadványainkat, az *Annales VII. Az ELTE Márton Áron Szakkollégium évkönyve 2024* című kötetet, valamint a tavalyi konferencia előadásából *Ingenia Hungarica X.* címmel Vojtek Lili szerkesztésében megjelent kiadványt. A kötetek elérhetők itt:

<https://martonaron.elte.hu/dstore/document/13834/masz-Annales-vii.pdf>

[https://martonaron.elte.hu/dstore/document/13832/masz-ingenia-](https://martonaron.elte.hu/dstore/document/13832/masz-ingenia-hungarica-x.pdf)

[hungarica-x.pdf](https://martonaron.elte.hu/dstore/document/13832/masz-ingenia-hungarica-x.pdf)

A tanévzáró keretében kerültek kiosztásra a Márton Áron Emlékérmek. Az igazgató javaslatára és a Kuratórium döntése alapján a Szakkollégium a 2024–2025-ös tanévben támogatói kategóriában Márton Áron Emlékérmet adományoz Tonk Márton egyetemi tanárnak, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem rektorának. Tonk Márton intézményvezetői minőségében, és ami sokkal fontosabb, emberi szempontból is kiérdemelte a Szakkollégium elismerését. 2017-től különböző ösztöndíjbizottsági üléseken, kerekasztalokon, konferenciákon, egyetemvezetői megbeszéléseken volt módunk meggyőződni arról, hogy elhivatottan, átgondoltan és következetesen ugyanazon világnézet mentén képviseli nemcsak az erdélyi, hanem a teljes külhoni magyar felsőoktatás ügyét. Még a kolozsvári kar dékánjaként támogatta intézményeink együttműködését, aminek eredményeképpen azóta is minden tanévben több kiváló Sapientia-hallgató lett a Márton Áron Szakkollégium valamelyik műhelyének tagja. Nyolcan, köztük OTDK- és ETDK-győztesek jelenleg is szak-

kollégistáink. A hivatalos kapcsolaton túlmutat az a mindig szívélyes és önzetlen baráti magatartás, amit számos alkalommal megtapasztaltunk. Az Emlékérem ennek szerény elismerése.

A szülőföldön tanuló szakkollégista kategória díjazottja idén György Tamás, a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem végzős hallgatója, az Orvostudományi műhely tagja. György Tamás szakkollégiumi éve alatt számos kiemelkedő eredményt ért el. 2022-ben a Marosvásárhelyi TDK-n *A TP53 colorectalis carcinoma mutációs hotspotjainak bioinformatikai beazonosítása* című dolgozatával első helyezést és különdíjat szerzett. Ugyancsak a marosvásárhelyi TDK-n, ugyancsak első helyet szerzett 2025-ben *Hirtelen szívhalál genetikai hátterének vizsgálata* című pályamunkája, amely elnyerte az 37. OTDK első helyét és különdíját is. 2024-ben elnyerte a Pávai-emlékdíjat. Az *Érted: Erdélyi magyar közösségépítő és értéktéremtő egyesület* tagja, a Collegium Talentum ösztöndíjasa. Az Emlékérem mindezen tevékenységek elismerése.

Magyarországon tanuló szakkollégista kategóriában a 2024–2025-ös tanévben Márton Áron Emlékérmes adományozunk Papp Daniellának, az Orvostudományi műhely tagjának, a Semmelweis Egyetem végzős hallgatójának. Daniella a 2021-es felvételi eljárás eredményeképpen lett szakkollégista *Nanométerű gyógyszerhordozók* című kutatási tervével. Második szakkollégista évében a 21. Vajdasági Magyar TDK (Újvidék, 2022. november 24–27.) Élettelen természettudományok szekciójában *Biológiaiaktív peptidek szilárd fázisú szintézise, tisztítása és minőségi ellenőrzése* című pályamunkájával első helyezést ért el. Néhány cím egyéb kutatásaiból: *A tumorok kialakulásához vezető mutációk és rosszindulatú daganatos betegségek gyógyításának jövője; Peptidlánc alapú „molecular walker” rendszerek előállítás, tisztítása és minőségi ellenőrzése HPLC-MS módszerrel; Gangliozid mérésére alkalmas CE-LIF módszer fejlesztése, validálása és alkalmazása KIR eredetű sejtvonalakon* (ez a dolgozat elnyerte a 28. VMTDK különdíját), és így tovább. A szakkollégiumi éveit Daniella mindvégig tanulmányi kötelezettségeit messze meghaladó módon végezte. Rendszeresen részt vett a Nyári Egyetemeken, szerepelt a Magyar Tudomány Ünnepe és a Kutatók Éjszakáján. Közvetlensége és barátságos egyénisége a közösség fontos tagjává tette. Az Emlékérem köszönet munkája elismeréseképpen.

Az ünnepélyes tanévzárási befejezéseként az újdonsült Márton Áron Emlékérmes Papp Daniella: *Gangliozidok vizsgálata CE-LIF módszerrel* című előadását hallgattuk meg, majd meghívott vendégeink, a csíkkarcfalvi Márton-

ffy György Általános Iskola tanulói, Katona Hunor és Kristóf Benedek tartottak bemutatót *Emlékhelyek Karcfalva községben* címmel Babos-Darvas Anna Mária igazgató asszony vezetése mellett.

2025. július 9-én a XI. Kárpát-medencei Szakkollégiumi Konferencia első napján a Természettudományi ülészakon Gyuris Ferenc műhelyvezető, valamint Illés Anett és Fancsali Szabolcs kabinetvezetők elnökle mellett az alábbi előadásokat hallgattuk meg: Antal Balázs: *Szén-dioxid hidrogénezés gallium-nikkel klasztereken*; Kiss Etelka: *Fluoreszcens próbák adszorpciója és kioltása kationos pillér[6]arénna módosított grafén-oxidon*; Péter Tamás: *Polielektrolitok hatása poroszkék nanozyme részecskék kolloidstabilitására és enzimutánczó aktivitására*; Miklósi Roland Botond: *Mátrix m-esek degenerációi és a homrendezés kapcsolata*; Mészáros Botond: *A fizikailag realizálható számítási rendszerek elvi hatáiról*; Kacsó Péter: *Számít a távolság: Az európai nagyvárosok zöldterületeinek elérhetőségének összehasonlítása*; Hosszú Kristóf: *Etnikai konfliktusok ütközőterében: népszámlálási körkép a posztsovjett Abházáról*; Mészáros Boglárka: *State of the art vizualizációs technológiák az emlékművédelem szolgálatában*.

2025. július 10-én a Bölcsészettudományi szekciókkal folytatódott a XI. Kárpát-medencei Szakkollégiumi Konferencia. Előbb Egedi-Kovács Emese elnökletével hangoztak el az alábbi előadások: Bersán Bernadett: *A 20. század eleji irodalmi sajtó tudományos recepciója és problémái*; Szűcs Dóra: *Harag György: Édes Anna (Újvidéki Színház, 1983)*; Vojtek Lili: *Az Abigél (1970) korabeli kritikája*; Marton Andrea: *A nyelvi szorongás nonverbális jelei tolmács hallgatóknál*, majd Horváth László elnökle mellett a következő előadásokra került sor: Csáky Máté: *Ipolybalog helyneveinek kutatása*; Asztalos Annamária: *Házasságok Tiszaújlakon polgári anyakönyvek alapján 1895–1918 között*; Bán Balázs-Barna: *Nyelvi és kulturális akadályok Louis Nowra The Golden Age című drámájának fordításában*; Sebestyén Dorottya: *Reáliák és más fordítói kihívások a Magyar népmesékben*; Dudás Benjámín: *Közművelődési intézmények egy Z generációs szemével*. A délutáni ülészakon a Szakkollégium „szabadkai munkacsoportjának”, az Al-Duna Műhelynek a tagjai mutatták be kutatásait. A csoportot vezető Fehér Viktor (Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka) elnökletével a következő előadásokat hallgattuk meg: Kolovity Edina: *Egy délvidéki közösség identitása a média tükrében*; Kovács Tímea: *Lőcsei Antal és a hertelendyfalvi hagyományos mesemondás*; Sinkovics Eleonóra: *„Nem a bomba a veszélyes...” Az 1999-es NATO bombázások hertelendyfalvi női narratívái*.

2025. július 10-én az Informatika ülésszak előadásaival zárult a Szakkollégiumi Konferencia. Lócsi Levente műhelyvezető ezúttal Galiger Gergő: *Modellezérelt neurális hálózatok alkalmazásai*; Boga Zsombor: *Képosztályozás magyarázható konvolúciós neurális hálókkal*, valamint Sütő Félix: *Felhasználói felület megerősítéses tanulási algoritmusok futtatására* című előadásait elnökölte.

A 2025–2026-os tanév felvételi eljárása

A Szakkollégium a jelentkezők számára a Felvételi Szabályzatban foglaltaknak megfelelően 2025. július 14-én többfordulós felvételi eljárást hirdetett 2025. augusztus 22-i jelentkezési határidővel. A jelentkezés benyújtásához az Informatikai Igazgatóság munkatársai által fejlesztett elektronikus űrlapot használtuk. A Pályázati kiírás itt olvasható:

<https://martonaron.elte.hu/masz/szakkollegium/palyazat?m=442>

A szóbeli felvételi vizsgára testületi döntés alapján behívott hallgatók névsorát a Szakkollégium honlapján 2025. augusztus 26-án tettük közzé. A szóbeli felvételi vizsgára az egyes műhelyeknek megfelelően létrehozott Microsoft Teams csoportokban történt. A szóbeli eljárás során a pályázók a műhelyüknek megfelelő szakmai bizottság előtt mutatták be kutatási tervüket. Valamennyi jelentkező személyes beszélgetésen vett részt a szakmai igazgatóval.

A tavalyi tanévben szakkollégista tagsággal rendelkező hallgatók a felvételi eljárásban nem vettek részt, de műhelyvezetői támogatás esetén kérvényt nyújthattak be tagságuk meghosszabbítására. A kérvény elbírálásával kapcsolatos eljárást a Tanulmányi Szabályzat 6. § (1)–(4) pontjai szabályozzák.

A 77 kérvény közül a műhelyvezetők 76-ot támogattak, 1 kérvényt elutasítottak. A pályázati kiírásra 77 jelentkezést regisztráltunk, ebből 68 érvényes, 9 pedig érvénytelen pályázat volt. A műhelyvezetők a beérkezett kutatási tervek előzetes szűrését követően 27 pályázót tartottak érdemesnek a szóbeli felvételin való részvételre. A szakmai és igazgatói beszélgetések után a Felvételi Bizottság 24 fő esetében javasolta, 3 fő esetében nem javasolta a szakkollégiumi tagság és az ezzel járó ösztöndíj megítélését. Az egyes műhelyek taglétszáma a tanévben következő:

- Bölcsészettudományi műhely: 29
- Gazdaságtudományi műhely: 8
- Informatika műhely: 14

- Jogi és Társadalomtudományi műhely: 2
- Műszaki műhely: 8
- Művészeti műhely: 5
- Nemzetstratégiai műhely: 6
- Orvos-, Egészség- és Sporttudományi műhely: 10
- Természettudományi műhely: 18

A tagságot kérvény és felvétel útján nyert hallgatók részletes statisztikája:

Újonnan felvételt nyert hallgatók (24 fő):

Magyarországon tanuló: 13 fő

ebből ELTE: 6 fő; SE: 3 fő; BME: 1 fő; DE: 1 fő; PPKE: 1 fő; PTE: 1 fő.

Erdély: 5 fő; Vajdaság: 5 fő; Kárpátalja: 2 fő; Felvidék: 1 fő.

Külhonban tanuló: 11 fő

ebből: BBTE: 5 fő; MOGYE: 2 fő; Kolozsvári Műszaki Egyetem: 2 fő; Sapientia: 1 fő; Szabadkai Műszaki Szakfőiskola: 1 fő.

Erdély: 10 fő; Vajdaság: 1 fő.

Hosszabbítási kérvénnyel tagságukat megőrző hallgatók (76 fő):

Magyarországon tanuló: 46 fő

ebből ELTE: 23 fő; BME: 6 fő; SzTE: 4 fő; DE: 3 fő; LFZE: 2 fő; ÓE: 2 fő; BGE: 1 fő; SE: 1 fő; NKE: 1 fő; ÁE: 1 fő; Corvinus: 1 fő; EKE: 1 fő.

Erdély: 29 fő; Vajdaság: 10 fő; Kárpátalja: 4 fő; Felvidék: 3 fő.

Külhonban tanuló: 30 fő

ebből: BBTE: 12 fő; Újvidéki Egyetem: 6 fő; Sapientia: 6 fő; MOGYE: 2 fő;

Kolozsvári Műszaki Egyetem: 1 fő; Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem:

1 fő; Ungvári Nemzeti Egyetem: 1 fő; Universität Wien: 1 fő.

Erdély: 22 fő; Vajdaság: 6 fő; Felvidék: 1 fő; Kárpátalja: 1 fő.

Összesen (100 fő)

Magyarországon tanuló: 59 fő

ebből ELTE: 29 fő; BME: 7 fő; DE: 4 fő; SE: 4 fő; SzTE: 4 fő; LFZE: 2 fő; ÓE: 2 fő; NKE: 1 fő; Állatorvostudományi Egyetem: 1 fő; BGE: 1 fő; Corvinus: 1 fő;

EKE: 1 fő; PPKE: 1 fő; PTE: 1 fő.

Erdély: 34 fő; Vajdaság: 15 fő; Kárpátalja: 6 fő; Felvidék: 4 fő.

Külhönban tanuló: 41 fő

ebből: BBTE: 17 fő; Sapientia: 7 fő; Újvidéki Egyetem 6 fő; MOGYE: 4 fő; Kolozsvári Műszaki Egyetem: 3 fő; Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem: 1 fő; Szabadkai Műszaki Szakfőiskola: 1 fő; Ungvári Nemzeti Egyetem: 1 fő; Universität Wien: 1 fő.

Erdély: 32 fő; Vajdaság: 7 fő; Felvidék: 1 fő; Kárpátalja: 1 fő.

Összesen: Erdély: 66 fő; Vajdaság: 22 fő; Kárpátalja: 7 fő; Felvidék: 5 fő.

A felvételi értekezlet testületi döntése alapján szakkollégiumi tagságot nyert hallgatók névsora megtekinthető a Szakkollégium honlapján 2025. szeptember 1-től:

<https://martonaron.elte.hu/masz/szakkollegium/felvettek?m=442>

A 2024–2025-ös tanév őszi félévének szakmai eseményei

2025. szeptember 26-án a Kutatók Éjszakája 2025 rendezvénysorozat keretében ismét szakkollégista hallgatóink kutatási beszámolóját tettük közzé youtube-csatornánkon. Idén az Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karán működő Al-Duna Műhely tagjai készítettek videót munkájukról. A kutatás Fehér Viktor alumnusunk irányításával folyik. Ezúttal Kovács Orsolya: *Gyerekjátékok, közösség és identitás: A hertelendyfalvi Magyar utca játék-kultúrájának etnográfiai vizsgálata*; Sinkovics Eleonóra: *„Nem a bomba a veszélyes”*: *Az 1999-es Nato-bombázások hertelendyfalvi női narratívái*; Kolovity Edina: *Anyanyelv és identitás a délvidéki magyar közösség médiahasználatának tükrében* és Kovács Tímea: *Lőcsei Antal és a hertelendyfalvy hagyományos mesemondás* című előadásai, valamint „mellékletként” Kovács Tímea mesemondása került felvételre.

2025. október 2-től a MÁSZ Gazdaságtudományi műhelye előadássorozatot kezd, melynek központi témája a „pénzügyi válság”. A néhány előadásból álló kurzus során a résztvevők az elmúlt évtizedek fontosabb válságainak történetét ismerhetik meg, az azokhoz vezető okokat, a válságok lefolyását, valamint a következményeket és a tanulságokat. A tervezett témák a következők: Bevezető a válságokról általában és a fejlődő piaci válságok közül az 1980-as évek adósságválsága Mexikó esetén keresztül, valamint az 1997-es ázsiai válság; Az ERM válság, ezen belül a „Black Wednesday” története, valamint a Long Term Capital Management esete; A 2007–2008-as pénzügyi válság; Az

euróválság. Az előadásokat Pál Tamás, az ELTE GTK egyetemi adjunktusa, a MÁSZ gazdaságtudományi műhelyének vezetője tartja. A kurzus a szakkollégium más műhelyeinek a tagjai számára is nyitott.

2025. október 9-én a MÁSZ-szakestek rendezvénysorozat keretében Szentgyörgyi Rudolf (ELTE-BTK) tartott előadást *Görög szerzetesek Tihanyban? Korai nyelvemlékeink tanúságtétele* címmel.

2025. november 17-én folytatódott a MÁSZ-szakestek sorozata. Ezúttal Tátrai Patrik (HUN-REN-ELTE Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, Földrajztudományi Intézet) tartott előadást a *Szlovákiai magyar demográfiai folyamatok* címmel.

2025. november 27-én Galiger Gergő (Informatika műhely) munkáját Pro Scientia Aranyéremmel tüntette ki az Országos Tudományos Diákköri Tanács (OTDT). „Pro Scientia, Pro Arte és Junior Pro Scientia Aranyérem kitüntetésben részesülhet az a fiatal, aki tanulmányai során és az általa választott szakmai területen kiemelkedő teljesítményt nyújtott, és arról pályamunkák, előadások vagy irodalmi, művészeti és tudományos alkotások formájában számot adott. Az Aranyérem tehát nem egy-egy konferencián bemutatott előadást, pályamunkát ismer el, hanem a hallgatói összteljesítmény alapján a kiemelkedő egyéniséget” – fejt ki az OTDT.

2025. november 26-án Mészáros Boglárka (Művészeti műhely) az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Informatikai Kara (EKKE-IK) Digitális Technológia Intézetének TDK konferenciáján első helyezést ért el *State-of-the-Art vizualizációs technológiák és a felhasználói élmény a digitális építészeti örökség megmentésében* című pályamunkájával.

2025. november 27–30. között a 24. Vajdasági Magyar TDK (Szabadka) előadói között felléptek a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar szakkollégistái is. Az alumnusunk, Fehér Viktor vezette Al-Duna Műhely tagjai közül ezúttal Néprajz és kulturális antropológia szekcióban Kovács Orsolya: *Gyermekjátékok, lokális és etnikai identitás: a hertelendyfalvi magyar utca játékkultúrája* (1. helyezés) és Kovács Tímea: *Lőcsei Antal és a hertelendyfalvi hagyományos mesemondás*; Neveléstudományok szekcióban Kovács Orsolya: *Természetközeli nevelés az óvodai oktatásban* (1. helyezés), Média- és kommunikációs tudományok szekcióban Kolovity Edina: *A kétnyelvűség és a médiahasználat mint a hertelendyfalviak identitásának formálói* (OTDK-jelölés), Sinkovics Eleonóra: *A vajdasági Z-generációs fiatalok sorozatfogyasztási tudatossága és a binge-watching fogalmának ismerete* és Dudás Benjámin: *A vajdasági magyar kulturális stratégia ifjúsági szempontból történő vizsgálata* címmel mu-

tatta be dolgozatát. Valamennyien a Bölcsészettudományi műhely tagjai. Előadást tartott továbbá az Építészmérnöki tudományok szekcióban Dudás Norbert (Műszaki műhely): *Építészet és a mesterséges intelligencia: Innovációk, kihívások és jövőbeli lehetőségek* címmel.

2025. december 1-én Nagy Kristóf Gergő (Orvos-, Egészség- és Sporttudományi műhely) V. éves hallgató, a Patológiai és Kísérleti Rákkutató Intézet kutatója elnyerte a Semmelweis Egyetem egykori rektora emlékét őrző alapítvány, a Dr. Genersich Antal Alapítvány különdíját.

2025. december 5-én Hertelendyfalván tartotta meg szakmai megbeszélését a Bölcsészettudományi műhely Al-Duna Műhelye. Egedi-Kovács Emese műhelyvezető (MÁSZ), Horváth László kurátor és Fehér Viktor (Al-Duna Műhely), valamint a műhelytagok (Kolovity Edina, Kovács Orsolya, Kovács Tímea, Nyúl Sámuel és Sinkovics Eleonóra) a beszámolókat követően egyeztettek a kutatás további lépéseiről.

2025. december 9-én került sor a Természettudományi műhely Geo kabinetjének szokásos találkozájára, melynek keretében Gyuris Ferenc műhelyvezető meghallgatta a műhelytagok kutatási beszámolóit.

Tanulmányok

Bözödi Adrienn

A gyónási titok sérthetlensége a gyermekvédelmi jelzési kötelezettség tükrében

1 Bevezető

A katolikus egyház jog évezredes hagyománya és a modern szekuláris jog-állam büntetőigénye közötti feszültség talán sehol nem olyan tapintható, mint a *sigillum confessionis*¹ és a gyermekvédelmi jelzési kötelezettség ütközéspontján. Az Apostoli Penitenciária *Nota Sull'importanza del foro interno e l'inviolabilità del sigillo sacramentale* c. dokumentuma is határozottan megerősíti, hogy a szentségi pecsét (gyónási titok) isteni jogból eredően abszolút és sérthetetlen. A dokumentum célja, hogy a mindent nyilvánosságra hozó modern társadalmi nyomással szemben védelmébe vegye a belső fórumot, vagyis a lelkiismeret legintimebb szféráját, garantálva a hívők számára a teljes bizalmat és az Isten előtti őszinte feltárulkozás biztonságát.²

A 21. század egyházjogi és büntetőjogi diskurzusát alapjaiban rengették meg a klerikusok által elkövetett szexuális visszaélések napvilágra kerülő esetei. E krízis nem csupán morális válságot idéz elő, hanem jogdogmatikai paradoxont is teremtett. Hogyan viszonyuljon az állam egy olyan vallási normához, amely isteni jogon abszolút hallgatást parancsol, még akkor is, ha a mérleg másik oldalán egy kiszolgáltatott gyermek testi-lelki integritása, sőt élete áll?

A gyónási titok a katolikus teológiában és kánonjogban nem csupán szakmai titoktartás, hanem szakrális kötelezettség. A hatályos Egyházi Törvény-

1 Gyónási titok = a gyónást, a bűnbánat szentségét védő titoktartási fegyelem. A szentségi pecsét (*sigillum sacramentale*) a gyónatót kötelezi, s azt jelenti, hogy tilos a gyónót szóval v. bármilyen más módon, bármi okból is, akár csak részben is elárulnia. Magyar Katolikus Lexikon: <https://lexikon.katolikus.hu/G/gyónási%20titok.html>.

2 Paenitentiaria Apostolica: *Nota Sull'importanza del foro interno e l'inviolabilità del sigillo sacramentale*. Róma 2019. 06. 29.

könyv (*Codex Iuris Canonici*, a továbbiakban: CIC) szerint a gyóntató papnak tilos a gyónót bármilyen módon elárulnia.³ Ezzel szemben a modern, emberi jogi alapokon nyugvó büntetőjog, különösen az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének ratifikálása óta, a gyermek mindenek felett álló érdekéből indul ki.⁴ A szekuláris jogrendszerek egyre inkább az átláthatóságot és a feltétlen bejelentési kötelezettséget tekintik normának súlyos bűncselekmények esetén.

A tanulmány központi problémája e két, saját rendszerén belül abszolútnak tekintett érték kibékíthetetlennek tűnő ellentéte. Míg az Egyház a *salus animarum*⁵ elvét és a bűnbánat szentségének intimitását védi, addig az állam a közbiztonságot és a legvédtelenebbek fizikai védelmét követeli meg. Ez a dilemma a modern egyházjog kulcskérdésévé vált, hiszen olyan országokban, mint például Ausztrália, a törvényhozás már kísérletet tett a gyónási titok jogi immunitásának felszámolására, precedenst teremtve a joghatóságok globális átrendeződéséhez.⁶

A tanulmány elsődleges célja a *sigillum confessionis* abszolút jellegének kritikai elemzése a modern büntetőeljárás garanciák és a gyermekvédelmi bejelentési kötelezettségek tükrében. A módszertani alapállás elsődlegesen kánonjogi: a kutatás a *sigillum confessionis* abszolút természetéből és az isteni jog (*jus divinum*) felsőbbrendűségéből indul ki, és ebből a belső nézőpontból elemzi a szekuláris büntetőjog és a gyermekvédelmi jelzési kötelezettség támasztotta külső kihívásokat. A jogtudományi elemek eszközként szolgálnak annak bemutatására, hogy az egyházi autonómia miként ütközik az állam büntetőhatalmi monopóliumával (*ius puniendi*). A vizsgálat fókuszában az a kérdés áll, hogy fenntartható-e a gyónási titok teljes körű privilegizáltsága olyan esetekben, amikor az hallgatólagos bűnrészességet vagy a bűncselekmény megismétlődésének kockázatát hordozza magában.

A tanulmány arra is keresi a választ, hogy a magyar és a román jogrendszer hogyan oldja fel ezt a konfliktust: a vallási kommunikáció védelmét vagy a büntetőjogi felderítést részesíti-e előnyben, és milyen jogkövetkezményekkel jár a gyóntató papra nézve a hallgatás vagy a beszéd. A kutatás kitér arra

3 CIC 983. kán. 1. §.

4 ENSZ Gyermekjogi Egyezménye, 19. cikk, 1. bek.

5 A lelkek üdvössége = az egyháznak és sajátosan az egyházjognak is a lelkek üdvössége a célja, ezért az egyházi büntetések is a tettes megjavítását és a közösség védelmét szolgálják. Magyar Katolikus Lexikon: <https://lexikon.katolikus.hu/B/büntetés%20célja.html>.

6 Commonwealth of Australia. *Royal Commission into Institutional Responses to Child Sexual Abuse: Final Report*. Vol. 16, Religious Institutions. Canberra: Commonwealth of Australia 2017.

is, hogy a Katolikus Egyház büntetőjogi normarendszere milyen eszközöket alkalmaz a bűnbánat szentségéhez köthető, különösen szexuális természetű visszaélések megelőzésére és kezelésére, és miként értelmezhetők ezek az egyházi büntetőjog keretei között.

A kutatás során az első hipotézis, melynek igazolására vagy cáfolatára törekszem: a gyónási titok abszolút védelme a szekuláris jogrendszerekben erodálódik. Bár a jogszabályok *de jure* még biztosítják a mentességet a tanúvallomás alól, a bírói gyakorlat és a gyermekvédelmi törvények szigorodása, *de facto*, egyre inkább szűkíti ezt a privilégiumot, morális és jogi kényszerpályára állítva a papságot. Második hipotézisként azt kívánom bizonyítani, hogy a közép-kelet-európai régió sajátos államegyházi modelljei és a rendszerváltás utáni konkordátumok a gyónási titok olyan kiemelt védelmét eredményezték, amely feszültséget generál a nemzetközi gyermekvédelmi protokollok maradéktalan érvényesítése során.

A tanulmány Magyarország és Románia joggyakorlatának komparatív elemzésén alapszik. E két állam bevonása a kutatásba több szempontból is indokolt és releváns tanulságokkal szolgál. Először is, mindkét ország hasonló történelmi utat járt be: a kommunista diktatúrák egyházüldözése után a rendszerváltást követően kellett újraépíteniük az állam és egyház viszonyát. Ez a közös múlt magyarázza a vallásszabadság garanciáinak olykor túlhangsúlyozott, merev védelmét, amely a gyónási titok kérdésében is megmutatkozik. Másodszor, a két ország eltérő konfesszionális és jogi környezetet biztosít. Magyarországon a katolikus egyház történelmi súlya és a Vatikánnal kötött nemzetközi szerződés (a továbbiakban: Vatikáni szerződés) sajátos közjogi státuszt teremt, ahol a kánonjog és a világi jog harmonizációja kiemelt kérdés.⁷ A magyar Büntetőjogi törvénykönyv (a továbbiakban: Btk.) és a Büntető-eljárási törvény (a továbbiakban: Be.) szabályozása a tanúvallomás megtagadásáról közvetlen kapcsolatban áll a szerződéses kötelezettségekkel. Ezzel szemben Románia dominánsan ortodox többségű ország, ám a vallási titoktartás jogi védelme hasonlóan erős. A román jogrendszernek latinos (francia) gyökerei és sajátos vallásügyi törvénye van.⁸

A két ország összehasonlítása lehetővé teszi annak vizsgálatát, hogy a poszt-szocialista térségben az európai uniós jogharmonizáció és a gyermekvédelmi irányelvek képesek-e felülmúlni a hagyományos állam és egyház közötti megál-

7 1997. évi LXX. törvény a Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentszék között létrejött megállapodás kihirdetéséről.

8 Legea nr. 489/2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor.

lapodásokat, vagy a gyónási titok továbbra is megőrzi kivételes, a büntetőjogi bejelentési kötelezettség alól mentesített jogi státuszát. Ez a megközelítés lehetővé teszi annak vizsgálatát is, hogy a nemzetközi gyermekvédelmi protokollok miként hatnak a tradicionális vallásszabadsági garanciákra és a gyóntatói mentesség de facto érvényesülésére a modern büntetőeljárásokban.

A tanulmány központi kérdésének megválaszolásához elengedhetetlen annak explicit problematizálása, hogy a gyónási titok és a gyermekvédelmi érdek ütközése nem egy absztrakt, közös skálán mérhető érdekellentét, hanem két, a saját normatív rendszerén belül abszolútnak tételezett érték feszültsége. E konfliktus megértéséhez Niklas Luhmann szociológiai rendszerelmélete nyújt megfelelő keretet, amely szerint a modern társadalom funkcionálisan differenciált alrendszerekből áll. Luhmann érvelése szerint ezek a rendszerek autopoietikusak, azaz önmagukat építő és önmagukra utalt egységek, amelyek saját, belső kódrendszerük alapján határozzák meg a valóságot. Ahogy Luhmann fogalmaz, a helyes vallási hit előfeltevéseinek dogmatikus rögzítése lehetővé teszi, sőt kikényszeríti a hívők és nem hívők közötti megkülönböztetést. Ez a megállapítás rávilágít arra, hogy a gyónási titok abszolút jellege a vallási rendszer számára nem egy mérlegelhető fegyelmi előírás, hanem olyan rendszerspecifikus alapvetés, amely magát a vallási identitást és a szentségi valóságot definiálja a külvilággal szemben.

A két érték közötti feszültség feloldhatatlansága Luhmann azon tételéből fakad, miszerint az operatív módon zárt rendszerek megfigyelésmódjukat tekintve nyitott rendszerek. Önhivatkozásukat szükségszerűen a mástól való megkülönböztetésben alapozzák meg.⁹ Ez azt jelenti, hogy bár a vallási rendszer érzékeli a világi jog elvárásait, azokat csak a saját belső logikájára lefordítva képes feldolgozni. A kánonjog számára a gyónási titok feladása nem csupán jogszabálysértés, hanem a rendszer belső zártságának és szentségi jellegének felszámolása lenne.

2 A gyónási titok és a belső fórum dogmatikai, kánonjogi és büntetőjogi alapvetése

Ahhoz, hogy a tanulmány központi kérdését – a gyónási titok és a gyermekvédelmi jelzési kötelezettség közötti feszültséget – érdemben vizsgálhassuk,

9 Luhmann, 2000. 137.

tisztáznunk kell a *sigillum confessionis* jogi természetét. A 21. századi jogi diskurzusban a szekuláris jogalkotás egyre inkább hajlik arra, hogy a gyónási titkot a szakmai titoktartás (orvosi, ügyvédi titok) egyik alfajaként kezelje. Rafael Palomino érvelése mögött az a megfontolás áll, hogy egy világnézetiileg semleges állam szemszögéből a pap tevékenysége funkcionálisan hasonlít más bizalmi hivatásokéhoz, így a gyónási titok nem transzcendens privilégiumként, hanem a szakmai titoktartás egy sajátos formájaként jelenik meg. Ebben a megközelítésben a titokvédelem alapja nem a vallási dogma, hanem a kliens és a segítő közötti bizalmi viszony társadalmi hasznossága, ami azonban azt is jelenti, hogy e titoktartási kötelezettség a közérdek, esetünkben a bűnüldözés hatékonysága vagy a gyermekvédelmi jelzési kötelezettség nevében mérlegelhetővé, sőt korlátozhatóvá válik.¹⁰ Ezzel szemben, a katolikus egyház önértelmezése szerint itt egy minőségileg eltérő, *jus divinum*¹¹ alapú, abszolút kötelezettségről van szó, amely felett semmilyen emberi hatalom nem rendelkezhet.

2.1 A szentségi pecsét fogalma és természete

2.1.1 Az „in persona Christi” elve és a titok abszolút sérthetetlensége

A katolikus egyházjog fogalomkészlete tudatosan tesz különbséget a *secretum* és a *sigillum* szavak között.¹² A gyónási titoktartás ugyanis nem csupán etikai kötelezettség vagy bizalmi megállapodás eredménye, hanem a bűnbánat szentségének lényegi eleme. A teológiai megalapozás, amelyet többek között Aquinói Szent Tamás is kifejtett, azon nyugszik, hogy a gyónásban a pap nem magánszemélyként van jelen, hanem *in persona Christi capitis* cselekszik.¹³ Ebből a dogmatikai tényből fakad a papi tudás sajátos kettőssége. Amit a gyónató a szentségi gyónás keretében hall, azt nem mint ember, hanem mint Isten tudja.¹⁴ Ezzel szemben mindazt, amit a polgári életben ismer meg, azt mint

10 Palomino, 2021. 31.

11 Isteni jog (lat. *jus divinum*): az isteni kinyilatkoztatásra alapuló, pozitív jog. Fogalompárja az emberi (egyházi, polgári) jog. Magyar Katolikus Lexikon: <https://lexikon.katolikus.hu/I/isteni%20jog.html>.

12 Boni, 2019. 4.

13 Palomino Lozano, 2019.

14 Aquinói Szent Tamás. *Summa Theologiae*. Fordította: Alapi Gyula et al. Budapest: Gede Testvérek. 2012. Suppl. q. 11, a. 1, ad 2.

ember tudja. A pap emberi minőségében jogilag „nem tudónak” minősül a gyónásban elhangzottakat illetően.¹⁵ Mivel a titok végső soron Istené, ezért emberi hatalom nem rendelkezhet felette, és még maga a gyónó sem adhat érvényes felmentést a papnak a hallgatás alól.¹⁶ II. János Pál pápa tanítása szerint, amikor a jogalkotók a gyóntatót támadják, valójában egy védekezés nélküli embert támadnak, akit az isteni intézmény a teljes hallgatásra kötelez, *usque ad sanguinis effusionem*, vagyis akár a vérontásig is.¹⁷

2.1.2 A belső fórum elleni támadások és a haszonelvű megközelítés

A modern jogi és társadalmi diskurzusban a belső fórum¹⁸ klasszikus fogalma új kihívásokkal szembesül, mivel az állam és a média részéről egyre erőteljesebb nyomás nehezedik az egyházi titoktartás évezredes intézményére. A belső fórum és a szentségi pecsét elleni támadások mind a tömegmédiában, mind az állami törvényhozásban rendszerszintűvé váltak, gyakran azt hangoztatva, hogy a titkolózásnak nincs helye a modern társadalomban, különösen, ha az súlyos bűncselekmények elhallgatásával jár.¹⁹ Az említett „hallgatólagos bűnrészesség” fogalma nem kánonjogi kategória, hanem a szekuláris jogrendszerek és a modern társadalmi narratíva felől érkező kritikai percepció, amely a gyóntatói hallgatást a bűnpártolás vagy az objektív mulasztás szemüvegén keresztül értelmezi. Míg a szekuláris büntetőjog a bűncselekmények megismétlődésének kockázatát és a közbiztonság védelmét prioritásként kezelve hajlamos a titoktartást a bűnelkövető közvetett támogatásaként megbélyegezni, addig a katolikus egyházjog dogmatikailag zárja ki ezt az értelmezést.

A modern jogalkotási folyamatokat egyfajta szigorú haszonelvű vagy következményelvű logika vezérli, amely mögött az a morális axióma húzódik meg, amely szerint a gyermek testi-lelki épséghez való joga olyan abszolút érték, amelynek védelmében akár egyetlen kiskorú megmentése vagy egyetlen bűncselekmény megelőzése is elégséges indok a vallási privilégiumok, így a gyó-

15 Palomino Lozano, 2019. 777

16 Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz: *Merkblatt Beichtgeheimnis, seelsorgerliche Verschwiegenheit und Dienstverschwiegenheit*, Auszug aus der DBK Nr. 222, Bonn 2008.

17 Boni, 2019. 98.

18 Belső fórum = a lelki élet jogi bizonyítékokkal nem igazolható, belső világa (lelkiismeret), ahol a kormányzati hatalom gyakorlásához sem szükségesek a külső bizonyítékok. Magyar Katolikus Lexikon: <https://lexikon.katolikus.hu/B/belső%20fórum.html>.

19 Mazza, 2024. 153.

nási titok korlátozására. Ezen érvelés szerint a titoktartás feloldása közvetlen eszközt adna a hatóságok kezébe a látens bűncselekmények felderítéséhez, feltételezve, hogy a jelzési kötelezettség kiterjesztése egyértelmű társadalmi hásszal járna.

Ez a logika azonban kriminológiai és dogmatikai szempontból is több sebet ejt az érvelésen, mivel jelenleg semmilyen empirikus bizonyíték nem támasztja alá, hogy a gyónásból származó információk kényszerített feltárása ténylegesen növelné a felderítési arányt. Ahogy azt a Német Püspöki Kar (DBK) 222. számú dokumentuma is hangsúlyozza, a titoktartás abszolút jellegének felszámolása éppen azt a bizalmi „védőzónát” semmisítené meg, amelyben a tettes vagy az érintett környezet egyáltalán vallomást tenne.²⁰ A jelzési kötelezettség kényszerítése tehát nem a gyermekek védelmét szolgálja, hanem a rejtőzködést fokozná: a bűnelkövetők egyszerűen elkerülnék a gyóntatószéket, ami nemcsak a lelkipásztori segítségnyújtást, hanem a bűnbánatból fakadó önkéntes feladást vagy a jóvátételt is ellehetetlenítené. A „szimbolikus jogalkotás” ezen formája így éppen a prevenció egyik fontos felületét számolná fel anélkül, hogy a gyermekvédelem valódi, rendszerszintű hiányosságaira érdemi megoldást kínálna.

Ugyanakkor ezen jogszabályi törekvések hatékonysága és valódi gyermekvédelmi relevanciája komoly kérdéseket vet fel. A magyar jogalkotási gyakorlatban a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvényt elfogadása óta több mint 120 alkalommal módosították, ami a magyar szociális-jogi szabályozás egyik leggyakrabban változó jogszabályává teszi.²¹ Ez jól szemlélteti, hogy a politikai döntéshozók számára a törvénymódosítás vált a legolcsóbb és leggyorsabb válaszreakcióvá a társadalmi feszültségekre. Ez a fajta szimbolikus jogalkotás azonban eltereli a figyelmet a rendszerszintű problémákról: a bántalmazott gyermekek számára ugyanis a büntetőeljárások utólagos szigorítása önmagában nem jelent megoldást. A szakértők szerint a gyermekvédelmi rendszer válsága nem jogszabályi hiányosságokra, hanem a humánerőforrás krízisére vezethető vissza: a nevelőotthoni dolgozók és nevelőszülők folyamatos szakmai képzése, mentális támogatása és méltányos díjazása nélkül a törvényi szigor csupán üres váz marad.²²

20 Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz: *Merkblatt Beichtgeheimnis, seelsorgerliche Verschwiegenheit und Dienstverschwiegenheit*, Auszug aus der DBK Nr. 222, Bonn 2008.

21 A módosítások száma a Nemzeti Jogtár konszolidált változatainak és a Magyar Közlönyben kihirdetett módosító törvények áttekintése alapján került megállapításra.

22 Gyurkó, 2024.

2.2 A hatályos kánonjogi szabályozás a titok védelmében

A CIC rendelkezései alkotják azt a védelmi rendszert, amely a szentségi pecsét sérthetlenségét és a hívők védelmét hivatott biztosítani a visszaélések ellen. Ezekből lejjebb négy releváns kánont fogok elemezni.

2.2.1 A szentségi pecsét sérthetlensége

A bűnbánat szentségének kapcsán a CIC 983. kánon kimondja, hogy a szentségi pecsét abszolút sérthetetlen. Ez nem csupán a pap fegyelmi kötelessége, hanem a gyónó alapvető joga a spirituális intimitáshoz és a bűnbocsánat szabadságához. Az Apostoli Penitenciária 2019-es jegyzéke rámutat, hogy a mai korban, amelyet a „kommunikációs hipertrófia” és a privátszféra fokozatos felszámolása jellemez, a gyónási titok az emberi méltóság egyik utolsó menedéke. A modern hírhetség gyakran elszakad az igazság keresésétől, és a valóság helyébe kíván lépni, manipulálva annak észlelését.²³ Ezzel a külső nyomással szemben a 983. kánon a lelkiismeret szentélyét óvja meg, biztosítva, hogy a hívő belső világa ne válhasson statisztikai adattá vagy médiacikké.

Ezzel kapcsolatban a Katolikus Egyház Katekizmusa (továbbiakban: KEK) kimondja: „Figyelembe véve e szolgálat szent voltát és nagyságát, valamint a személyeket megillető tiszteletet, az Egyház kinyilvánítja, hogy minden pap, aki gyóntat, a legsúlyosabb büntetés terhe mellett köteles a bűnbánó által meggyónt bűnökre vonatkozóan abszolút hallgatást tartani. Ugyanígy nem használhatja föl azokat az ismereteket, amelyeket a gyónó életére vonatkozóan a gyónásból tud. E gyónási titkot, mely semmiféle kivételt nem ismer, „szentségi pecsétnek” nevezik, mert mindaz, amit a gyónó a papra rábízott, e szentség által „lepecsételve” marad.”²⁴

A bűnbánat szentségéhez őszinte töredelemmel járuló, súlyos vétkeket megvalló penitens a gyónási titok abszolút oltalma alatt áll. A gyóntató papot szigorú titoktartás kötelezi, amely kizárja az információk átadását a világi igazságszolgáltatásnak, mivel a szakrális térben feltárt bűnök feletti megbocsátás kizárólagos isteni privilégium. „Ki bocsáthatja meg a bűnt más, mint az Isten?” (Mk 2,7). Ez azt jelenti, hogy a gyónási titok nem egy rugalmas egyház-fegyelmi szabály, hanem a szentség lényegéből adódó, kikezdehetetlen alap-

23 Paenitentiaria Apostolica: *Nota Sull'importanza del foro interno e l'inviolabilità del sigillo sacramentale*.

24 KEK 1467. pont.

vetés. Ez azt jelenti, hogy a papot kötő abszolút hallgatás kötelezettsége felett semmilyen földi hatóság, sem egyházi, sem világi intézmény nem gyakorolhat hatalmat, így a szentségi pecsét alól felmentés elviekben sem adható. A gyónásban elhangzottak kizárólag Isten és a bűnbánó közé tartoznak, a gyóntató pedig csupán e titok őrzője, akinek nincs felhatalmazása a rábízott ismeretek semminemű, akár jószándékú felhasználására sem. Ez a szigorú és megváltoztathatatlan keretrendszer biztosítja, hogy a hívő belső világa és lelkiismereti vívódása soha ne válhasson külső manipuláció vagy társadalmi kontroll eszközévé, megőrizve a bűnbánat szentségének tiszta és biztonságos intimitását.

Ugyanakkor a Katolikus Egyház jogrendszere a gyónási titok belső jellege miatt megkülönböztetett védelemmel látja el a gyónó személyét. A bűnbánat szentsége a keresztény élet egyik legérzékenyebb területe, ahol a hívő a legteljesebb kiszolgáltatottságában tárja fel lelkiismeretét a gyóntató előtt. Ez a mélyen intim és bensőséges közeg, amely alapvetően a gyógyulást és a megbocsátást szolgálja, különleges bizalmi viszonyt feltételez a felek között. Éppen ez a szoros spirituális kapcsolat rejt magában a visszaélés kockázatát is, hiszen a bűnbánó és a pap közötti aszimmetrikus helyzetben könnyen átléphetők azok a határok, amelyek mind a kiskorúak, mind a nagykorú személyek méltóságát és sérthetetlenségét óvják.

Tanulmányom további részében bemutatom, milyen büntetőjogi eszközökkel kívánja a Katolikus Egyház elejét venni a bűnbánat szentségéhez köthető, alapvetően szexuális jellegű határátlépéseknek.

2.2.2 A bűntárs feloldozásának tilalma

A kánonjog egyik fegyelmi korlátja a 977. kánon, amely kimondja, hogy a bűntárs feloldozása a tisztaság elleni bűnben érvénytelen, kivéve halálveszély esetén. Ez a tilalom azt jelenti, hogy a pap jogilag és szentségtanilag képtelen feloldozni azt a személyt, akivel együtt sértette meg a tiszta erkölcsöt; ilyenkor a bocsánat nem jön létre, és a bűnbánónak, saját lelki üdvének érdekében, egy másik, az ügyben nem érintett gyóntatóhoz kell fordulnia.²⁵ A rendelkezés célja a szentségi fórum abszolút morális integritásának biztosítása, megakadályozva, hogy a gyóntatószék a közösen elkövetett bűnök feletti cinkosság vagy a lelkiismeret megtévesztésének eszközévé váljon.²⁶

25 Háda, 2012. 117.

26 Boni, 2019. 41.

A tilalom megszegése nem csupán érvénytelen szentségkiszolgáltatást eredményez, hanem súlyos büntetőjogi konzekvenciákat is von maga után. A hatályos egyházjog, különösen a *Pascite gregem Dei* apostoli alkotmánnyal megújított Büntető Törvénykönyv 1384. kánonja értelmében az a pap, aki büntársát feloldozza vagy megkísérli feloldozni, önmagától beálló kiközösítésbe (*latae sententiae*)²⁷ esik.²⁸ E büntetés alól a feloldozás joga kizárólag az Apostoli Szentszéké, ami jelzi, hogy az Egyház a cselekményt a hiteles szentségi rend elleni egyik legsúlyosabb támadásnak tekinti.²⁹

A szabályozás hátterében az a felismerés áll, hogy a gyóntatószék nem válhat a bűnben való cinkosság elfedésének színterévé, és a feloldozás kegyelme nem használható fel a felelősség elkerülésére olyan esetekben, ahol a gyóntató maga is érintett az elkövetett bűnben.³⁰ Rafael Palomino Lozano rámutat, hogy bár a gyónási titok minden körülmények között sérthetetlen, a büntárs feloldozásának tilalma egyfajta előzetes jogi gátat képez, amely megvédi a belső fórumot a személyes visszaélésektől, mielőtt a titoktartási kötelezettség kérdése felmerülne.³¹ Ez a fegyelmi korlát tehát a hívők lelki javát szolgálja, garantálva, hogy a bocsánat közvetítője minden esetben megőrizze a szentség kiszolgáltatásához szükséges méltóságot.³²

2.2.3 A gyónási csábítás

Az 1385. kánon a szentségek meggyalázása elleni egyik legsúlyosabb büntetést írja elő. Eszerint büntetendő az a pap, aki a bűnbánat szentségének kiszolgáltatása közben, annak során vagy akár csak látszatát felhasználva megkísérel mást a hatodik parancsolat elleni bűnre rávenni. A jogi értelmezés kiterjed a gyónás alkalmára és a gyónás ürügyére is. A büntethetőség fennáll akkor is,

27 Önmagától beálló büntetés (lat. *poena latae sententiae*) = magával a cselekmény elkövetésével hatályba lépő büntetés (1314.k.), melynek bizonyos hatásai azonban csak akkor jelentkeznek, ha beállítását a bíró vagy a hatóság hivatalosan kinyilvánította. Magyar Katolikus Lexikon: <https://lexikon.katolikus.hu/Ö/önmagától%20beálló%20büntetés.html>.

28 Ferenc pápa, *Vocare Peccatores: Lettera Apostolica in forma di Motu Proprio con quale si modificano alcuni canoni del Titolo XXVII e il canone 1152 del Codice dei Canoni delle Chiese Orientali* (Vatikánváros, 2023).

29 Paenitentiaria Apostolica: *Nota Sull'importanza del foro interno e l'inviolabilità del sigillo sacramentale*.

30 Szuromi, 2011. 152–153.

31 Palomino Lozano, 2019. 773.

32 Mazza, 2024. 181.

ha a pap a lelki vezetés vagy a gyónásra való felkészítés bizalmi légkörét használja fel a későbbi szexuális visszaélés előkészítésére.³³

A büntetőjogi tényállás lényege maga a szándékos felszólítás vagy meghívás a bűnre, és nem feltétel, hogy a bűnbánó ebbe beleegyezzen, vagy a cselekmény ténylegesen megtörténjen. Ugyanakkor a bűncselekmény akkor is igazolható, ha a kért szexuális tevékenység a bűnbánó és egy harmadik fél között valósulna meg, nem feltétlenül a pap és a bűnbánó között történik.³⁴ A felbujtó papot szándékosság kell vezérelje, vagyis ismernie kell, hogy bűnről van szó, akarnia kell a bűnre való rábírást, és ez saját maga számára is súlyos bünt kell, hogy jelentsen. A gyónási csábítás tényállása nem terjed ki arra az esetre, amikor a gyóntató tévedésből, vagy akár jóindulatból, naivitásból a tisztasággal ellentétes gyakorlatot tanácsol, például a fogamzásgátlást.³⁵ Mivel ez a bűncselekmény a Szentszék, pontosabban a Hittani Dikasztérium kizárólagos hatáskörébe tartozik, az eljárásrend különösen szigorúan van szabályozva.³⁶ A bizonyítás is különleges nehézségekbe ütközik a gyónási titok sérthetlensége miatt, hiszen a papot kötő szentségi pecsét korlátozza abban, hogy a vallomások tartalmára hivatkozva védje saját integritását. Emiatt a kánoni jogrendszer kiemelt figyelmet fordít a hamis vádak elleni védekezésre is: aki hamisan vádol meg egy gyóntatót szentségi csábítással, az súlyos büntetésre számíthat, és köteles a vádat visszavonni.³⁷

2.2.4 A kiskorúak elleni bűncselekmények büntetése

A 2021-es egyházi reform, amely a CIC büntetőjogi rendszerének, vagyis a VI. könyvnek a Ferenc pápa által végrehajtott teljes megújítását jelenti a *Pascite Gregem Dei* kezdetű apostoli konstitúció révén, egyik legfontosabb normája a 1398. kánon, amely kifejezetten a kiskorúak, vagy sebezhető személyek sérelmére elkövetett szexuális bűncselekményeket szankcionálja. Ez a rendelkezés alapvető szemléletváltást tükröz, mivel immár nem pusztán hivatali mulasztásként kezeli a kiskorúak és sebezhető személyek elleni szexuális visszaéléseket, hanem az emberi élet, méltóság és szabadság elleni bűncselekmény-

33 Montini, 1997. 222–223.

34 Beal, 2000. 1591.

35 Montini, *La tutela penale del sacramento della penitenza. I delitti nella celebrazione del sacramento* (cann. 1378; 1387; 1388). 223.

36 Artner, 2012. 195.

37 Beal, 2000. 1592.

ként nevesíti. A pápa a reform bevezetésekor hangsúlyozta, hogy az igazságság szigorú érvényesítése a pásztori szeretet megnyilvánulása, és a büntetés alkalmazása a közösség védelme iránti kormányzati felelősséget tükrözi.³⁸

A reform végrehajtását segítő hivatalos útmutató részletesen elemzi a védett személyek körét, kiemelve, hogy a törvény a tizennyolc év alatti kiskorúak mellett azokat is védi, akik szokásosan korlátozott értelemhasználattal rendelkeznek, vagy akiket a jog hasonló védelemben részesít. Rendkívül fontos jogi kitétel, hogy a bűncselekmény tényállása akkor is megvalósul, ha az érintett személy a cselekménybe beleegyezett, a 1398. kánon pedig három konkrét bűncselekményi típust nevesít: a hatodik parancsolat elleni bármilyen típusú véték elkövetését védett személyekkel; kiskorúak toborzását vagy rábírását pornográf előadásokban való részvételre, beleértve a passzív részvételt is; valamint kiskorúakról készült pornográf képek megszerzését, tárolását, terjesztését vagy bemutatását.

A szankciók tekintetében a klerikusoknál a hivatalvesztés mellett egyéb igazságos büntetések, sőt a bűncselekmény súlyossága esetén a klerikusi állapotból való elbocsátás is alkalmazandó, míg a világiak és szerzetesek esetében a 1336. kánon szerinti expiációs büntetéseket kell kiszabni. Az eljárásrendet illetően az egyházi hatóság számára kötelező az előzetes vizsgálat megindítása, amennyiben a bűncselekmény gyanúja valószínűnek tűnik, a joghatóság pedig megoszlik a Hittani Dikasztérium, valamint az illetékes helyi ordinárius között.³⁹

3 Nemzetközi kitekintések: a gyónási titok a globális gyermekvédelmi diskurzusban

A gyónási titok abszolút jellegének megkérdőjelezése ma már nem korlátozódik elméleti vitákra, hanem a nemzetközi büntetőpolitika egyik legfontosabb frontvonalává vált. Ahogy fentebb is bemutatam, a szekuláris államok

38 Ferenc pápa: *Pascite Gregem Dei* kezdetű apostoli konstitúciója az Egyházi Törvénykönyv VI. könyvének megújításáról (2021. május 23.). https://www.vatican.va/content/francesco/en/apost_constitutions/documents/papa-francesco_costituzione-ap_20210523_pascite-gregem-dei.html.

39 Pontificio consiglio per i testi legislativi: *Le sanzioni penali nella Chiesa. Sussidio applicativo del Libro VI del Codice di Diritto Canonico* (Büntetőjogi szankciók az Egyházban. Segédlet az Egyházi Törvénykönyv VI. könyvének alkalmazásához), Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana 2021. 168–171.

egyre inkább az áldozatközpontú igazságszolgáltatás felé fordulnak, amely súlyos nyomás alá helyezi a vallási közösségek belső autonómiáját és a gyónó hívó védelmét. Ezen megfontolásból válik szükségessé a nemzetközi joggyakorlat komparatív perspektívájú elemzése, feltárva azokat a különböző normatív válaszokat, amelyeket a különböző jogrendszerek a felvázolt dilemma feloldására kínálnak.

3.1 Ausztrália: a gyónási titok jogi immunitásának felszámolása a Királyi Bizottság javaslatai alapján

Az ausztrál precedens az egyik legradikálisabb kísérlet a gyónási titok jogi immunitásának felszámolására, amely a Gyermekek Szexuális Bántalmazásával Foglalkozó Királyi Bizottság (*Royal Commission into Institutional Responses to Child Sexual Abuse*)⁴⁰ 2017-es zárójelentéséhez (továbbiakban: zárójelentés) köthető. A bizottság *Criminal Justice Report* című dokumentumának IV. részében, a 16. fejezetben tárgyalta „Failure to report offences” (A bejelentés elmulasztása) témakörön belül a 16.4-es alfejezet (Religious confessions) különös figyelmet szentel a gyónási titoknak.⁴¹ A zárójelentés rögzíti, hogy bár korábbi ausztráliai vizsgálatok, például a Cummins-vizsgálat⁴² vagy a *Betrayal of Trust* jelentés⁴³ még elvetették a jelentéstétel kötelezettség kiterjesztését a papságra, a bizottság által vizsgált modern jogalkotói trendek már a gyónási titok alóli mentesség eltörlését célozzák.

A dokumentum rávilágít a felekezeti álláspontok közötti éles teológiai és jogi feszültségre. A Katolikus Egyház az 1983-as Egyházi Törvénykönyv 983., 984. és 1388. kánonjai alapján a szentségi pecsét abszolút sérthetlenségét hirdeti, amely alól semmilyen világi érdek nem adhat felmentést, és a titok

40 Royal Commission into Institutional Responses to Child Sexual Abuse. <https://www.childabuseroyalcommission.gov.au>.

41 Royal Commission into Institutional Responses to Child Sexual Abuse. *Criminal Justice Report: Parts III to VI*. Sydney: Commonwealth of Australia, 2017. 168–174. https://www.childabuseroyalcommission.gov.au/sites/default/files/file-list/final_report_-_criminal_justice_report_-_parts_iii_to_vi.pdf.

42 Protecting Victoria’s Vulnerable Children Inquiry. <http://childprotectioninquiry.archive.vic.gov.au>.

43 Family and Community Development Committee, Parliament of Victoria. *Inquiry into the Handling of Child Abuse by Religious and Other Organisations*. <https://www.parliament.vic.gov.au/get-involved/inquiries/inquiry-into-the-handling-of-child-abuse-by-religious-and-other-organisations/>.

közvetlen megsértőjét a Szentszéknek fenntartott *latae sententiae* kiközösítéssel sújtja. A bizottság előtt tett vallomások ugyanakkor belső vitákat is feltártak: míg a katolikus hierarchia a titok sérthetlenségét védi, egyes szakértők, mint Dr. Frank O’Loughlin vagy Bishop Terence Curtin, felvetették, hogy a pecsét szigorúan csak a bűnbánó saját bűneire vonatkozik, így egy gyermek áldozat általi feltárás nem feltétlenül esik a pecsét oltalma alá. Ezzel szemben az ausztráliai anglikán egyház jelentős szemléletváltást hajtott végre: a 2017-es Általános Zsinat (*General Synod*)⁴⁴ módosította a gyónási titokról szóló kánonjait, kimondva, hogy a súlyos bűncselekmények, így a gyermekbántalmazás esetén az áldozatvédelem és a közösségi felelősség elsőbbséget élvez az abszolút titoktartással szemben.

A zárójelentés közzététele után alapjaiban rengett meg a gyónási titok védelme Ausztráliában, megszüntetve a korábbi mentességet a gyermekbántalmazási ügyek bejelentésére vonatkozóan.⁴⁵ Anthony Gray jogi elemzése rávilágít, hogy ez a fordulat azért lehetett ennyire radikális, mert az ausztrál szokásjog önmagában soha nem ismerte el a gyónási titok kiváltságát, így a papság védelme kizárólag az írott törvényeken alapult. Mivel a vallásszabadság a világi jogértelmezésben nem minősül abszolút jognak, a jogalkotók egy mérlegelési tesztet alkalmaztak, amelyben a gyermekek védelmének közérdekét a felekezeti titoktartás fölé helyezték.⁴⁶ A jelentéstételi kötelezettség kiterjesztése az elmúlt években szinte a teljes kontinenst lefedte: Dél-Ausztrália 2018-ban, Victoria, Tasmania és az Ausztrál Fővárosi Terület 2019-ben, majd Queensland 2020-ban léptetett életbe olyan törvényeket, amelyek kifejezetten kötelezik a papokat arra, hogy a gyónás során tudomásukra jutott visszaéléseket jelentsék. Ezek a normák súlyos büntetőjogi szankciókat, akár börtönbüntetést is kilátásba helyeznek a mulasztásért, megszüntetve a korábban sziklaszilárd szakrális védelmet.

Utolsóként Nyugat-Ausztrália csatlakozott ehhez a körhöz 2022-ben, ahol szintén bűncselekménynek minősítették, ha egy egyházi személy a szentségi pecsétre hivatkozva mulasztja el a hatósági jelzést. Jelenleg Új-Dél-Wales tekinthető az egyetlen jelentős kivételnek, ahol a papság számára továbbra is fennmaradt a tanúvallomási mentesség bizonyos formája, és a bejelentési kötelezettség nem írja felül ilyen radikális módon a gyónási titkot.

44 General Synod of the Anglican Church of Australia. *Report to General Synod 2017: Ministry Commission*. Sydney: Anglican Church of Australia, 2017. <https://anglican.org.au/wp-content/uploads/2019/11/1527-GS17-Report-Ministry-Commission-1.pdf>.

45 Ormerod, 2019.

46 Gray, 2018. 127.

Ez a globálisan egyedülálló és feszült helyzet mély krízist idézett elő az állam és a Katolikus Egyház között, ugyanis a püspöki kar és a Vatikán is megerősítette, hogy a papok nem szeghetik meg az isteni törvényt, és sokan közülük inkább a börtönt választják a szentségi pecsét feltörése helyett. A jogi „immunitás” tehát a kontinens nagy részén jogilag megszűnt, ami azt eredményezte, hogy a papság Ausztrália legtöbb területén állandó büntetőjogi fenyegetettségben él, amennyiben hű marad kánonjogi titoktartási kötelezettségéhez.⁴⁷

3.2 A gyóntatói mentesség felszámolása az ír büntetőjogban: a Murphy- és a Cloyne-jelentések

Az európai kontinensen Írország képviseli azt a radikális jogpolitikai fordulatot, amely a gyónási titok évezredes sérthetetlenségét a gyermekek védelme érdekében korlátozta. A fordulat közvetlen kiváltói pedig azok a nagyszabású állami vizsgálatok voltak, amelyek a papság által elkövetett szexuális visszaélések évtizedes elhallgatását és a belső egyházi fegyelmi eljárások kudarcát tárták fel.

A 2009-ben közzétett Murphy-jelentés a dublini érsekség mulasztásait dokumentálta, rávilágítva a rendszerszerű titkolózásra és a kánoni eljárások elégtelenségére.⁴⁸ A jelentés egyik legfontosabb tanulsága, hogy az egyházi hatóságok sokszor nem a teológiai alapú gyónási titok, hanem a hivatali adminisztráció titkossága mögé bújva elmulasztották a jelentéstételt. Pádraig McCarthy hangsúlyozza, hogy az egyházi vezetés a gyónási titok teológiai sérthetetlenségét pajzsként használva jogtalanul kiterjesztette a titoktartást olyan hivatali adatokra, bejelentésekre és adminisztratív aktákra is, amelyek valójában nem tartoztak a szentségi pecsét oltalma alá, ezzel pedig akadályozták a polgári hatóságok bűnüldöző munkáját.⁴⁹

Ezt követte a 2011-es Cloyne-jelentés, amely már közvetlen diplomáciai konfliktust idézett elő a Szentszék és az ír állam között, mivel megállapította, hogy a Vatikán korábban nem ösztönözte eléggé határozottan a világi hatósá-

47 Mathews, 2014. 52–124

48 Commission of Investigation into the Catholic Archdiocese of Dublin. *Report by Commission of Investigation into Catholic Archdiocese of Dublin*. Dublin: Department of Justice, Equality and Law Reform, 2009.

49 McCarthy, 2013. 390.

gokkal való együttműködést.⁵⁰ A jelentés hatására az akkori ír miniszterelnök, Enda Kenny, a parlamentben élesen kritizálta a Szentszék az egyházi érdekeket a gyermekek biztonsága elé helyező magatartása miatt.⁵¹

A Szentszék a törvényjavaslat elfogadása után ismételten leszögezte, hogy a gyónató pap a szentségi pecsét miatt teológiai értelemben „nem tudónak” minősül a polgári hatóságok előtt. Ez az érvelés a vatikáni diplomáciai válaszreakcióban csúcsosodott ki, amelyben a Szentszék rögzítette: a gyónási titok sérthetlensége nem alku tárgya.⁵²

A jogalkotási válasz a *Criminal Justice Act 2012* képében öltött testet, amely bűncselekménnyé nyilvánította, ha valaki a gyermekek elleni súlyos bűncselekményekről szóló információkat elhallgatja a hatóságok előtt.⁵³ A törvény kritikus pontja, hogy kifejezetten nem biztosít mentességet a gyónás keretében szerzett információk esetére. Ezzel az ír jogrendszer, az ausztrál modellhez hasonlóan, a gyermek mindenek felett álló érdekét a vallásszabadság és a szentségi titoktartás fölé helyezte. A jogszabály értelmében az a pap, aki a gyónási titokra hivatkozva mulasztja el egy tudomására jutott visszaélés bejelentését, akár szabadságvesztéssel is sújtható.

3.3 Közép-kelet-európai modellek: Magyarország és Románia összehasonlító elemzése

A magyarországi helyzet elemzésekor kulcsfontosságú rögzíteni, hogy a gyónatói mentesség nem csupán passzív jog, hanem a magyar Alkotmánybíróság gyakorlata szerint a vallásszabadság lényegi tartalmához tartozó intézmény.⁵⁴ A gyónási titok intézményi védelme során a világi és az egyházi büntetőjog metszéspontjai rendkívül szűkre korlátozódnak, mivel a szentségi pecsét megőrzése és annak esetleges megsértése elsősorban a katolikus egyház belső autonómiájába tartozó fegyelmi és teológiai kérdés. Az állami igazságszolgá-

50 Murphy, 2011.

51 Dáil Éireann. *Report of Commission of Investigation into Catholic Diocese of Cloyne*. State-ments. Parliamentary Debates 738, no. 5. 2011. július 20.: 467–633. 519.

52 Holy See. *Response of the Holy See to the Observations of the Irish Government on the Cloyne Report*. Vatican.va, 2011. szeptember 3. https://www.vatican.va/resources/resources_risposta-gilmore_20110903_en.html.

53 Írország. *Criminal Justice (Withholding of Information on Offences against Children and Vulnerable Persons) Act 2012*. Dublin: Stationery Office. 2012. Section 2.

54 Balogh, 2020. 138.

tatás csak abban az igen szűk körben nyer beavatkozási jogosultságot, ha a titoksértés egyúttal a világi jog által is védett magántitkot vagy gazdasági-üzleti titkot sért, így az egyházi deliktum mellett polgári jogilag is értelmezhető sérelem valósul meg. Ebből adódóan a gyónási titok megsértése önmagában nem válik állami büntetőüggyé, hacsak nem társul hozzá egy természetes vagy jogi személy alapvető titoktartási jogának polgári jogi értelemben vett megsértése.⁵⁵

A magyar anyagi büntetőjog forrásai, különösen a Btk. Különös Része, nem nevesítik önálló tényállásként a gyónási titok megsértését, így az ilyen jellegű jogsértések dogmatikailag a magántitok megsértése (Btk. 223. §) körébe tartoznak. E bűncselekmény elkövetője csak speciális alany lehet: olyan személy, aki hivatásából vagy közmegegyezéséből adódóan jutott a bizalmas információ birtokába. Tekintettel arra, hogy a foglalkozás és a tisztség fogalma a joggyakorlatban kiterjesztően értelmezendő, az egyházi szervezetrendszerben tevékenykedő, gyóntatói jogosultsággal rendelkező klerikus is e körbe tartozik. Bár a törvény nem definiálja szigorúan a magántitok fogalmát, a bírói gyakorlat szerint elkövetési tárgynak minősül minden olyan adat vagy tény, amelynek titokban tartásához a jogosultnak (a titokgazdának) méltányolható magánérdeke fűződik.⁵⁶

Fontos hangsúlyozni, hogy a gyónási titok sérthetetlensége a magyar jogrendszerben nem csupán dogmatikai következtetés, hanem a Vatikáni szerződés 12. cikkéből fakadó, szigorú nemzetközi szerződéses kötelezettség is. Ez a nemzetközi jogi kötöttség alapjaiban határozza meg az állam és az egyház mozgásterét, és kötelező erejű iránymutatást ad a belső jogalkalmazás számára a gyónási titok védelmének és tiszteletben tartásának tekintetében. A magyar joghierarchiában ez a norma a belső törvények felett áll, így sem a Btk., sem a Büntetőeljárás törvény nem tartalmazhat olyan rendelkezést, amely ellentétes lenne ezzel a mentességgel. Ebből adódik, hogy míg más szakmák képviselői (például ügyvédek vagy orvosok) bizonyos súlyos bűncselekmények esetén feljelentési kötelezettség alá eshetnek, az egyházi személyek számára a Vatikáni szerződés garantálja a mentességet, megelőzve ezzel a lelkiismereti szabadság és a büntetőigény közötti konfliktust.

Romániában a gyónási titok védelme mögött az ortodox teológia sajátos, úgynevezett terápiás szemlélete áll, amely a bűnbánat szentségét nem jogi ak-

55 Bérces, 2017. 24.

56 Balogh, 2000. 144–145.

tusként, hanem lelki gyógyításként értelmezi. Ebben a megközelítésben az Egyház elsődlegesen „kórházként”, és nem „bírósként” működik, ahol a pap feladata a lélek megtisztítása és a hívő Istenhez való visszavezetése.⁵⁷ A helyzetet tovább árnyalja a 489/2006-os, a vallásszabadságról szóló törvény, amely a vallási titoktartást a közrenddel és a nemzetbiztonsággal egyenrangú értéknek ismeri el.

A román ortodoxia szerint a gyónás egy interperszonális kapcsolat a bűnbánó, a pap és – láthatatlan módon – maga Krisztus között. A pap ebben a folyamatban csupán „mărtor necesar” (szükséges tanú), aki Isten nevében jár el, így a vallomás tartalma felett nem rendelkezik tulajdonosként.⁵⁸ Ez a teológiai alapvetés teremti meg a papi immunitás elvét, amely szerint a szentségi pecsét alól semmilyen világi hatalom nem adhat felmentést. Az állam ezt tiszteletben tartva a papot a világi igazságszolgáltatás előtt „nem tudónak” tekinti.⁵⁹

Ugyanakkor a román jogrendszerben a büntetőeljárás törvénykönyv (*Codul de Procedură Penală*) 116. cikkelye⁶⁰ nem tartalmaz *expressis verbis* utalást a papi mentességre. E cikkely csupán általános jelleggel mentesíti a tanúskodás alól azokat, akiket törvény kötelez a titoktartásra, így a mentesség tényleges tartalmát a vallásszabadságról szóló törvénynek kellene biztosítania.

Noha ez utóbbi jogszabály 8. cikke elismeri a felekezetek belső autonómiáját és kánonjait, amelyek – mint fennebb tárgyaltam – szigorúan tiltják a titok feltörését, a törvény 26. cikkelye egyértelművé teszi, hogy az egyházi bíraskodás léte nem zárja ki az állami büntető- és szabálysértési jog alkalmazását.

Ez a kettősség bizonytalan helyzetet teremt, mivel a törvény szövege sehol sem rögzíti szó szerint, hogy a pap megtagadhatja a vallomást; a mentesség tehát csupán egy „utaló láncolaton” keresztül vezethető le.

A két ország összehasonlításakor szembevetendő a hallgatólagos bűnrészes-ség fogalmának eltérő kezelése a gyermekvédelmi diskurzusban. Magyarországon a 2024-es és 2025-ös politikai viták rávilágítottak arra, hogy a szimbolikus jogalkotás kísérletei valójában a Vatikáni szerződés implicit felmondását célozzák, ami a Szentszékkal való diplomáciai kapcsolatok teljes újratárgyalását igényelné. Gondolhatunk például a Demokratikus Koalíció által az Or-

57 Gîrla–Motoc, 2019. 62.

58 Lazăr, 2015. 204.

59 Dolea, 2009. 342.

60 *Codul de procedură penală al României din 2010*. Legea nr. 135/2010. Monitorul Oficial al României, nr. 486 din 15 iulie 2010. Art. 116.

szágygyűlés elé benyújtott törvényjavaslatra,⁶¹ amely az egyházi titoktartást – köztük a gyónási titkot – szüntetné meg a gyermekeket érintő bűncselekmények esetében. A javaslat kötelezné az egyházi személyeket, hogy jelentsék fel a pedofil bűnelkövetőket, akiket eddig az egyházi titoktartásra, így a gyónási titokra hivatkozva védtek meg a felelősségre vonástól.⁶² A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia (MKPK) válasza éles határvonalat húzott az egyházi belső fórum és a világi hatóságok felé történő kötelező jelentéstétel között, kijelentve, hogy a gyónási titok feltörése a pap számára a legsúlyosabb egyházjogi büntetést, az önmagától beállókiközösítést (*latae sententiae*) vonja maga után.

Bár az Egyház elkötelezett a gyermekek védelme és a bűncselekmények megelőzése mellett, az MKPK álláspontja szerint ez nem valósítható meg a szentségek integritásának feláldozásával, mivel a gyóntatószék az irgalmasság, nem pedig büntetőeljárás helyszíne. A nyilatkozat rávilágított arra is, hogy a gyóntató a lelkipásztori beszélgetés során mindent megtesz az áldozatok védelmében és az elkövető bűnbánatra segítésében, de a szentségi pecsét feladása jogilag és teológiaiilag is értelmezhetetlen az Egyház számára. Az MKPK ezzel egyértelművé tette, hogy a politikai indíttatású törvénymódosítási kísérletek nemzetközi jogi és alkotmányos alapelveket sértenek, miközben az egyházi rendszerek belső zártsága továbbra is a „nem tudás” kánonjogi fikciójára épít a világi igazságszolgáltatással szemben.⁶³

Romániában ezzel szemben, a gyermekvédelmi civil szervezetek nyomása ellenére, a politikai elit kerüli a nyílt konfrontációt a felekezetekkel. Ennek következtében a gyónási titok eróziója de jure még nem indult el, szemben az ír és ausztrál tendenciákkal. Ez nem meglepő, hiszen Románia pozitív viszonyulása a vallásszabadsághoz mélyen gyökerezik az állam és az egyházak közötti partneri kapcsolaton, amely nem rendeli alá a vallási szférát a világi igazságszolgáltatásnak. A román társadalomban a vallás nem csupán magánügy, hanem a társadalmi stabilitás egyik legfőbb oszlopa.

61 Sebián-Petrovszki László és társai, *Törvényjavaslat egyes törvényeknek a gyermekek fokozott védelme érdekében az egyházi titoktartás korlátozása és a feljelentési kötelezettség kiterjesztése érdekében szükséges módosításáról*, T/12760 sz. iromány. Budapest, Országgyűlés, 2025.

62 Arató Gergely, A DK törvényjavaslatot nyújtott be a gyónási titok eltörlésére kiskorúak elleni bűncselekmény esetén. h. n. 2025. 10. 09. <https://dkp.hu/hirek/8986/a-dk-torvenyjavaslatot-nyujtott-be-a-gyonasi-titok-eltorlesere-kiskoruak-elleni-buncselekmények-eseten>.

63 Magyar Katolikus Püspöki Kar. *Az MKPK Állandó Tanácsának nyilatkozata a gyónási titokról*. Katolikus.hu. 2025. október 17. <https://katolikus.hu/cikk/az-mkpk-allando-tanacsanak-nyilatkozata>.

4 Következtetések

A kutatás átfogó elemzése rávilágít, hogy a szakrális jellegű gyóntatói titoktartás és a szekuláris állam kriminálpolitikai törekvései közötti ellentét napjaink egyik legélesebb jogdogmatikai konfliktusa. Ez a feszültség alapvetően két, egymástól eltérő univerzum ütközéséből fakad: a kánonjog a bűnbánat szentségét érinthetetlen, isteni eredetű intézményként kezeli, míg néhány jogállam a gyermekek védelmét minden más jogosultságot megelőző prioritásként értelmezi. Az egyházi felfogás szerint a gyóntatószékben zajló párbeszéd transzcendens síkon valósul meg, így a pap ott szerzett ismeretei felett a világi igazságszolgáltatás nem gyakorolhat hatalmat. Ezzel szemben a társadalmi és médianyomás hatására a jogalkotók a belső fórumot egyre inkább veszélyes elszigeteltségként értékelik, amely akadályozhatja a súlyos bűncselekmények felderítését.

A tanulmányban vizsgált összefüggések és nemzetközi példák alapján az első hipotézis, miszerint a gyónási titok abszolút védelme a szekuláris jogrendszerekben erodálódik, beigazolódott. Bár a jogszabályok *de jure* még biztosítják a mentességet a tanúvallomás alól, a bírói gyakorlat és a gyermekvédelmi törvények szigorodása *de facto* folyamatosan szűkíti ezt a privilégiumot, morális és jogi kényszerpályára állítva a papságot. Az ausztrál és ír joggyakorlat elemzése egyértelműen megmutatta, hogy a korábban sziklaszilárd szakrális védelmet a modern büntetőpolitika és a gyermek mindenek felett álló érdeke *de jure* felszámolta vagy radikálisan korlátozta.

A második hipotézis, amely szerint a közép-kelet-európai régió sajátos államegyházi modelljei és a rendszerváltás utáni konkordátumok a gyónási titok kiemelt védelmét biztosítják, ami feszültséget generál a nemzetközi gyermekvédelmi protokollok érvényesítése során, szintén beigazolódott. Magyarországon a Vatikáni szerződés, Romániában pedig a vallásszabadságról szóló törvény biztosít olyan stabil jogi bázist, amely a politikai nyomás ellenére is fenntartja a gyóntatói mentességet.

A vizsgálat rámutatott, hogy a gyónási titok kiüresítése kriminológiailag kontraproduktív lehet: a bizalmi légkör felszámolása nem növeli a bűnüldözés hatékonyságát, hanem a látenciát mélyíti, elvágvá az elkövetőket a megbánás és a jóvátétel spirituális útjától. Ugyanakkor az is látható, hogy az Egyház belső fegyelmi rendszere a 2021-es szigorításokkal határozottabban lép fel a visszaélések ellen, világosan elválasztva a szentségi kegyelmet a büntetlenség hamis ígéretétől.

A fennálló feszültség feloldására, *de lege ferenda* javaslatként, célszerű a klerikusok célzott felkészítése, hogy a titoktartás megőrzése mellett hatékonyan segíthessék az elkövetők önkéntes feladását és az áldozatok szakirányú támogatását. Szükséges továbbá a jogszabályi szintű elhatárolás a tényleges szentségi gyónás és az egyéb egyházi adminisztratív tevékenységek között, megakadályozva a teológiai védettség indokolatlan kiterjesztését. Végezetül a szimbolikus büntetőjogi szigorítások helyett a hangsúlyt a gyermekvédelmi rendszer strukturális megerősítésére, a szakemberek mentális támogatására és a humánerőforrás-válság kezelésére kell helyezni, mivel a valódi prevenciót nem a vallásszabadság alapintézményeinek felszámolása, hanem a szociális hálózat fejlesztése biztosíthatja.

Felhasznált irodalom és források

1997. évi LXX. törvény a Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentszék között létrejött megállapodás kihirdetéséről. Kihirdetve: 1997. június 20.
- A Katolikus Egyház Katekizmusa. Szent István Társulat, Budapest 2002.
- Aquinói Szent Tamás: *Summa Theologiae*. Fordította: Alapi Gyula et al. Budapest: Gede Testvérek. 2012. Suppl. q. 11, a. 1, ad 2.
- Arató Gergely: A DK törvényjavaslatot nyújtott be a gyónási titok eltörlésére kiskorúak elleni bűncselekmény esetén. h. n. 2025. 10. 09.
<https://dkp.hu/hirek/8986/a-dk-torvenyjavaslatot-nyujtott-be-a-gyonasi-titok-eltorlesere-kiskoruak-elleni-buncselekmenyek-eseten>
- Balogh Sándor: *Hét pecsét – ezer felismerés: A vallásban értelmezendő titok fundamentumának (büntető)jogi megvilágítása, különös tekintettel a Katolikus Egyház jogrendszerére*. Iustum Aequum Salutare 16, 1. sz., 2020: 137–150.
- Beal, John P., James A. Coriden, Thomas J. Green, szerk. *New Commentary on the Code of Canon Law*. New York, Paulist Press, 2000.
- Bérces, Viktor: The possible ways of interpreting the criminal law protection of personal secrets. In: Barabás A. Tünde – Vókó György (szerk.): *A bonis bona discere. Ünnepi kötet Belovics Ervin 60. születésnapja alkalmából*. Budapest, Xenia, 2017.
- Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás. Szent István Társulat, Budapest 2008.

- Boni, Geraldina: *Sigillo sacramentale e segreto ministeriale. La tutela tra diritto canonico e diritto secolare*. Stato, Chinese e pluralismo confessionale (Rivista tematica), 34. szám, Milano 2019.
- Catholic Church. *Codex Iuris Canonici*. Vatican City: Libreria Editrice Vaticana, 1983. Magyar kiadás: *Az Egyházi Törvénykönyv*. Fordította Erdő Péter. Szent István Társulat, Budapest 2015.
- Codul de procedură penală al României din 2010*. Legea nr. 135/2010. Monitorul Oficial al României, nr. 486 din 15 iulie 2010. Art. 116.
- Commission of Investigation into the Catholic Archdiocese of Dublin. *Report by Commission of Investigation into Catholic Archdiocese of Dublin*. Dublin: Department of Justice, Equality and Law Reform, 2009.
- Commonwealth of Australia. *Royal Commission into Institutional Responses to Child Sexual Abuse: Final Report*. Vol. 16, Religious Institutions. Canberra, Commonwealth of Australia, 2017.
- Criminal Justice (Withholding of Information on Offences against Children and Vulnerable Persons) Act 2012*. Dublin: Stationery Office. 2012. Section 2.
<https://www.irishstatutebook.ie/eli/2012/act/24/section/2/enacted/en/html#sec2>
- Dáil Éireann. *Report of Commission of Investigation into Catholic Diocese of Cloyne*. Statements. Parliamentary Debates 738, no. 5. 2011. július 20.: 467–633.
- Dolea, Igor: *Drepturile persoanei în probatoriul penal: conceptul promovării elementului privat*. Chișinău: Cartea Juridică, 2009.
- Egyesült Nemzetek Szervezete. *Egyezmény a gyermek jogairól* (Convention on the Rights of the Child). Elfogadta az ENSZ Közgyűlése New Yorkban, 1989. november 20-án (1577 UNTS 3). Magyarországon kihirdette: 1991. évi LXIV. törvény.
- Family and Community Development Committee, Parliament of Victoria. *Inquiry into the Handling of Child Abuse by Religious and Other Organisations*.
<https://www.parliament.vic.gov.au/get-involved/inquiries/inquiry-into-the-handling-of-child-abuse-by-religious-and-other-organisations/>
- Ferenc pápa: *Vocare Peccatores: Lettera Apostolica in forma di Motu Proprio con quale si modificano alcuni canoni del Titolo XXVII e il canone 1152 del Codice dei Canoni delle Chiese Orientali* (Vatikánváros, 2023).

- Ferenc pápa: *Pascite Gregem Dei* kezdetű apostoli konstitúciója az Egyházi Törvénykönyv VI. könyvének megújításáról (2021. május 23.). Elérhető: https://www.vatican.va/content/francesco/en/apost_constitutions/documents/papa-francesco_costituzione-ap_20210523_pascite-gregem-dei.html
- Gîrla, Lilia – Costică Motoc: *Necesitatea ocrotirii juridico-penale a secretului profesional: Cazul tainei spovedaniei și al altor secrete religioase*. Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale), 8. sz. (128), 2019: 60–68.
- Gray, Anthony: *Is the Seal of the Confessional Protected by Constitutional or Common Law?* Monash University Law Review 44, no. 1 (2018).
- Gyurkó Szilvia: *A magyar gyermekvédelem elvitte a balhét – erre még jobban kivéreztetik*, WMN, 2024 október 2.
- Háda László: *A gyóntatói diszkréción és a gyónási titoktartás fogalma, jogrendezése és jogvédelme*. Doktori disszertáció. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kánonjogi Posztgraduális Intézet, 2012.
- Lazăr, Cosmin-Cătălin: *Misiune și pastorație individuală prin Taina Spovedaniei*, in *Misiune și pastorație individuală prin Taina Spovedaniei* 2015.
- Legea nr. 489/2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor*. Közzétéve: Monitorul Oficial al României, I. rész, 11. sz., 2007. január 8.
- Luhmann, Niklas: *Die Religion der Gesellschaft*. Hrsg. v. André Kieserling. Suhrkamp, Frankfurt am Main 2000.
- Magyar Katolikus Püspöki Kar. *Az MKPK Állandó Tanácsának nyilatkozata a gyónási titokról*. Katolikus.hu. 2025. október 17.
<https://katolikus.hu/cikk/az-mkpk-allando-tanacsanak-nyilatkozata>
- Mathews, Ben: *Mandatory Reporting Laws for Child Sexual Abuse in Australia: A Legislative History - Report for the Royal Commission into Institutional Responses to Child Sexual Abuse*. Royal Commission into Institutional Responses to Child Sexual Abuse, Commonwealth of Australia 2014.
- Mazza, Michael J.: *Is the Internal Forum under Attack? The Status of the Sacramental Seal and the Internal Forum in Church and State in the USA*. Jurist, Catholic University of America, vol. 80, no. 1, pp. 151–196. Hein Online, New York 2024.
- McCarthy, Pádraig: *The Murphy Report Revisited*. Studies: An Irish Quarterly Review 102, 408. sz., 2013: 388–395.

- Montini, G. Paolo: *La tutela penale del sacramento della penitenza. I delitti nella celebrazione del sacramento (cann. 1378; 1387; 1388)*. In *Le sanzioni nella Chiesa*, szerkesztette a Gruppo Italiano Docenti di Diritto Canonico, 213–235. Quaderni della Mendola 5. Milano, Glossa, 1997.
- Murphy, Yvonne: *Report by Commission of Investigation into Catholic Diocese of Cloyne*. Dublin, Government Publications. 2011.
- Ormerod, Neil: *Sexual Abuse, a Royal Commission, and the Australian Church*, Theological Studies 80, no. 4 (2019). DOI: 10.1177/0040563919874514. 953.
- Paenitentiaría Apostolica: *Nota Sull'importanza del foro interno e l'inviolabilità del sigillo sacramentale*. Róma 2019. 06. 29.
- Palomino Lozano, Rafael: *Sigilo de confesión y abuso de menores*. Ius Canonicum 59, no. 118: 767–809.: Servicio de Publicaciones, Universidad Complutense de Madrid, Facultad de Derecho, Madrid 2019. DOI: 10.15581/016.118.007
- Palomino, Rafael: *The Seal of Confession and Religious Communications Privilege in Spanish Law*, Ephemerides Iuris Canonici 61, Madrid 2021.
- Pontificio consiglio per i testi legislativi: *Le sanzioni penali nella Chiesa. Sussidio applicativo del Libro VI del Codice di Diritto Canonico* (Büntetőjogi szankciók az Egyházban. Segédlet az Egyházi Törvénykönyv VI. könyvének alkalmazásához), Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana 2021.
- Protecting Victoria's Vulnerable Children Inquiry.
<http://childprotectioninquiry.archive.vic.gov.au>
- Report to General Synod 2017: Ministry Commission*. Sydney: Anglican Church of Australia, 2017.
<https://anglican.org.au/wp-content/uploads/2019/11/1527-GS17-Report-Ministry-Commission-1.pdf>
- Response of the Holy See to the Observations of the Irish Government on the Cloyne Report*. Vatican.va, 2011. szeptember 3.
https://www.vatican.va/resources/resources_risposta-gilmore_20110903_en.html
- Royal Commission into Institutional Responses to Child Sexual Abuse.
<https://www.childabuseroyalcommission.gov.au>
- Royal Commission into Institutional Responses to Child Sexual Abuse. *Criminal Justice Report: Parts III to VI*. Sydney: Commonwealth of Australia, 2017.

https://www.childabuseroyalcommission.gov.au/sites/default/files/file-list/final_report_-_criminal_justice_report_-_parts_iii_to_vi.pdf

Sebián-Petrovszki László, Arató Gergely, Barkóczy Balázs, Dr. Dávid Ferenc, Földi Judit, Gréczy Zsolt, Gy. Németh Erzsébet, Hegedüs Andrea, Dr. Komáromi Zoltán, Kálmán Olga, Dr. Oláh Lajos, Rónai Sándor, Dr. Vadai Ágnes, Varga Ferenc, Varga Zoltán és Varju László, *Törvényjavaslat egyes törvényeknek a gyermekek fokozott védelme érdekében az egyházi titoktartás korlátozása és a feljelentési kötelezettség kiterjesztése érdekében szükséges módosításáról*, T/12760 sz. iromány. Budapest, Országgyűlés, 2025.

Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz: *Merkblatt Beichtgeheimnis, seelsorgerliche Verschwiegenheit und Dienstverschwiegenheit*, Auszug aus der DBK Nr. 222, Bonn 2008.

Szuromi, Szabolcs Anzelm: *Justice and Mercy from the Perspective of Canon Law*. Iura Ecclesiae 23, 2 (2011).

Demény Beáta Noémi

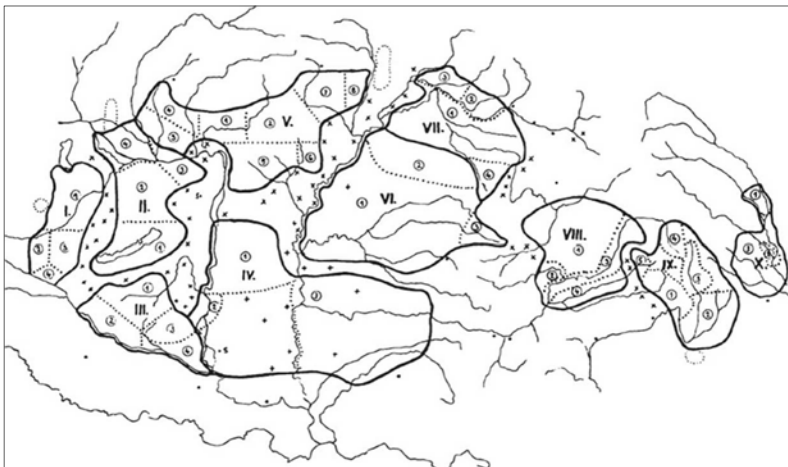
Homonímiák és tájszavak az udvarhelyszéki magyar nyelvhasználatban

Bevezetés

Bizonyos nyelvhasználók számára gyakran felvetődik a kérdés, hogy mégis ki beszéli „helyesen” a magyar nyelvet. Ez a megközelítés olykor azonnali alá-fölrendeltségi viszonyt alakít ki az egyének változatos nyelvhasználata között. E konfliktusban nem kis szerepet játszhatnak a dialektusok, ugyanis a beszélők elkerülhetetlenül valamilyen nyelvjárásban sajátítják el, majd használják az anyanyelvüket. Bár minden magyar beszélő számára a sajátja a legtermészetesebb, amint érintkezésbe kerül két nyelvjárás, a nyelvi különbségek előbb-utóbb előtörnek. Különösen jellemző ez a mai Magyarországtól elszakadt régiókra: itt már nemcsak „egyszerű” nyelvjárási eltérésekről beszélünk, ugyanis az államnyelv jelentősen befolyásolja a határon túli beszélők nyelvhasználatát. Így tehát sokkal jelentősebb különbségek alakulhatnak ki egy határon túli nyelvjárási régió és a magyar köznyelv között, mint a Magyarország területén belül lévő régiók esetében.

A nyelvtudomány a magyar nyelv jelenlegi állapota szerint tíz nyelvjárási régiót különböztet meg, de még ezeken a tájegységeken belül is megjelennek kisebb alcsoportok. E tanulmány a székely nyelvjárási (a térképen: IX.) régión belül az udvarhelyszéki (a térképen: 1.) magyar beszélők nyelvhasználatát vizsgálja homonímiákon és tájszavakon keresztül, összevetve azokat köznyelvi megfelelőikkel.

A kutatás során összesen tizenkét udvarhelyszéki beszélővel készítettem interjút, akik négy különböző generációhoz (Baby boomer, X, Y és Z generáció) tartoznak, azzal a szándékkal, hogy az esetlegesen felbukkanó generációs és nyelvjárási különbségeket vizsgáljam, illetve bizonyos esetekben nyelvváltozási tendenciákra utaló jeleket keressek.

A magyar nyelv nyelvjárási régiói¹

Elméleti keret

A homonímiák és tájszavak vizsgálata a jelentéstani és a dialektológiai vizsgálatok kiemelt tárgya. Az udvarhelyszéki nyelvjárás vizsgálata során is kitűnő alapot nyújt a homonimák és tájszavak elemzése, ezek jelentéseinek feltérképezése, összevetve a köznyelvi, államnyelvi és egyéb idegennyelvi behatásokkal.

A dialektológia és a jelentéstan keretein kívülről a nyelvjárásokat a szociolingvisztika és a kontaktusnyelvészet lenszén keresztül is érdemes értelmezni, figyelembe véve a társadalmi és földrajzi hatásokat a történelem és a kortárs viszonyok tükrében.

A nyelvjárási kutatás során fontos kiemelt figyelmet fordítani a résztvevők médiafogyasztására és a magyarországi köznyelvvél való kapcsolatára, illetve a generációk között felbukkanó különbségekre, ugyanis ezek magyarázhatják, miért szilárdulnak meg bizonyos kifejezések egy adott jelentésben, vagy éppen hogyan és miért megy végbe jelentésváltozás, továbbá nyelvvaltozási tendenciákra is utalhatnak.

1 Nyugat-dunántúli (I.), Közép-dunántúli-kisalföldi (II.), Dél-dunántúli (III.), Dél-alföldi (IV.), Palóc (V.), Tisza-Körös vidéki (VI.), Északkeleti (VII.), Mezőségi (VIII.), Székely (IX.) és Moldvai (X.) régió (forrás: *Magyar nyelv*. Szerk. Kiefer F. Bp., 2015. 18. 2. 2. ábra).

A tájszavak és homonimák komplex elemzése a jelentéstan, dialektológia, szociolingvisztika és a történeti keret metszéspontjában biztosítja azt, hogy átfogó és többrejtő képet kapjunk az udvarhelyszéki nyelvjárás és a köznyelv közötti kapcsolatáról és eltérésekről.

A kutatás módszertana

A kutatás elkészítéséhez négy generáció, a Baby boomer, X, Y és Z generációk három-három tagjával folytattam beszélgetést. A harmincperces interjúk során arra kértem őket, hogy tapasztalataik alapján mondják el, a saját, udvarhelyszéki nyelvjárásukkal összehasonlítva hogyan szemlélik és milyennek értékelik a más környékbeli székely nyelvjárásokat és a köznyelvi dialektust. Ezután rátértünk a homonim párok vizsgálatára: a résztvevők egyesével hallották a szavakat, majd megpróbálták megállapítani a jelentésüket, és kontextusban használni azokat. A résztvevők teljesen eltérő társadalmi, iskolázottsági és szociális háttérrel rendelkeznek, illetve mind a köznyelv, mind a román nyelv különböző mértékű hatással van a nyelvhasználatukra. Mivel a kutatás az egyének személyes megítélésén és reflexióin alapul, a nyert adatok kvantitatív értékelését kizárom a tanulmányban, illetve az alacsony résztvevőszámból adódóan a kutatás eredményeit nem tekintem reprezentatív jellegűnek.

Az udvarhelyszéki nyelvjárásról

A „Ki beszél helyesen magyarul?”-konfliktussal magam is sokszor találkoztam, és ezek a tapasztalatok erőteljesen táplálták a kíváncsiságomat a kutatás során. Saját tapasztalatom szerint ugyanis – bár feltehetőleg bármelyik nyelvjárási régióból származó egyént foglalkoztathatja ez a kérdés –, a székely nyelvjárás olyan nagy eltéréseket mutat a köznyelvhez viszonyítva, hogy ezek a különbségek mind az erdélyi, mind az anyaországi beszélők számára azonnal szembeötlők, és ezt gyakran mindkét fél szóvá is teszi. Természetesen egyéntől függ, hogy ezt a másságot ki hogyan szemléli és értékeli. Pontosan ez inspirált arra, hogy az interjúk során megkérdezzem az interjúalanyokat, mit gondolnak, létezik-e ez a nyelvhasználatbeli „mátság”, először a székely és az erdélyi nyelvjárási régiókra vonatkozóan, majd tágabb összefüggésben, a magyar köznyelvvel párhuzamba állítva.

Az udvarhelyszéki és más erdélyi nyelvjárások közötti különbségekről

A székely és erdélyi nyelvjárási régiók kapcsán egyöntetűen úgy vélekedtek, hogy kimondottan érzékelhető és szembeötlő különbségek húzódnak meg az akár nagyon közeli településekről származó beszélők és a saját, udvarhelyszéki nyelvezetük között. Különösen kiemelték, hogy a csíkszeredai, sepsiszentgyörgyi, kézdivásárhelyi és Gyergyószentmiklós környéki magyarokhoz képest saját beszédüket „tisztábbnak”, a tájnyelvi tényezőktől szabadabbnak és a köznyelvhez közelebbinek érzik. Sokan arra figyeltek fel, hogy ezeken a környékeken más hanghasználat a megszokott: bizonyos területeken „ö-zés” vagy „á-zás”, míg Udvarhelyszéken az „e-zés” és „é-zés” a jellemző. A tájszavak kérdése is felmerült: bár a tájszavaknál előfordul, hogy csak minimális eltérés van az udvarhelyszéki és más környékbeli megfelelőik között (pl. *taliga* – *talicska*), néha olyan szavakkal is szembesültek a más vidékekről származó beszélőkkel való találkozások során, amelyeket egyáltalán nem értettek. Megítélésük szerint az is gyakran megesik, hogy nem a távolság okozza a nagyfokú nyelvi eltérést: vannak olyan szomszéd falvak, amelyek beszélői, noha egymás szomszédságában élnek, mintha teljesen más nyelvet beszélnének.

Az udvarhelyszéki nyelvjárás és a köznyelv közötti különbségről

A beszámolók megerősítették azt az előfelvetésem, hogy ennél sokkal élesebb kontraszt van az udvarhelyszéki nyelvjárás és a köznyelv között. Az interjúalanyok csupán csekély része olyan, aki nem áll vagy még nem állt kapcsolatban magyarországi beszélővel. Azonban ezek a személyek sem élnek teljesen elszigetelten a köznyelvtől, hiszen az, ami a hétköznapiakban mindannyiuk számára a fő érintkezés a köznyelvvvel, az ő mindennapjaikban is jelen van: a média. Többségük televíziós és rádióműsorokat, illetve online videókat fogyaszt, így a köznyelvi hatás egyik résztvevőt sem kerüli el. Így azokat is megkérdezhettem a médiában használatos köznyelvvvel kapcsolatos benyomásaikról, akiknek nem volt alkalmuk személyesen beszélgetni magyarországiakkal. Az impressziók, valamint az udvarhelyszéki dialektus és a köznyelv különbségéről alkotott vélemények két csoportra osztották a résztvevőket.

Az interjúalanyok nyolcvan százaléka egyfajta normatív perspektívát tükröz, és saját tapasztalatai alapján úgy gondolja, hogy a magyarországiak gyakran beszélnek helytelenül. Példaként kiemelték, amikor bizonyos köznyelvi beszélők határozott névelőt tesznek személynevek elé (*a Kati, az Andi*), vagy amikor *add ide* helyett *add odá-t* mondanak. Továbbá arra is kitértek, hogy az az élményük, hogy amikor anyaországiakkal beszélnek, azok teljesen más-hová teszik a hangsúlyokat a mondatokban, más szavakat használnak, és általánosságban olyan hanghordozással és stílussal beszélnek, ami túlzó és módoros. Szókészletével kapcsolatban is érte kritika a köznyelvet: szerintük az archaikus, népi kifejezéseket szinte szándékosan levetkőzi, ehelyett idegennyelvi megfelelőket használ, gyakran a németből vagy angolból vett szavakkal helyettesítve a magyarokat, illetve túlmagyaráz, feleslegesen körülír olyan jelenségeket és dolgokat, amelyeket a székely nyelvjárás beszélői tömörebben és precízebben fogalmaznak meg.

Ezzel szemben olyan elfogadóbb, nyitottabb vélekedések is előfordultak, melyek szerint a mai Magyarországon élők sokkal szebben, választékosabban beszélnek, és kimondottan kellemes őket hallgatni; sőt, egyikük szívesebben is fogyaszt magyarországi médiát, mint helybéli. Saját bevallásuk szerint azt érzik, az anyaországiak sokkal könnyedebben és megfelelőbben fejezik ki magukat, míg a székely nyelvjárás sűrítőbb, kevesebb kifejezéssel él, és egyfajta nehézkesség és darabosság kíséri a székelyek beszédét. Bár e csoportba tartozó személyek is megerősítették a jelentős eltéréseket a saját és a köznyelvet beszélők nyelvhasználatá között, ebben a másságban egyik dialektust sem értékelték jobbnak vagy helyesebbnek a másikinál.

Az interjúk során tehát bizonyítást nyert, hogy az a vita, amely a nyelv-helyességet gyakran a dialektusok és nyelvi másságok közötti ítélethozatal által bírálja el, nagyon is élő komponense az udvarhelyszéki magyarság és az anyaországiak kapcsolatának. A tanulmány további részében részletesen vizsgálni fogom ezen másságot a homonímiák és tájszavak használata által.

A poliszémia és a homonímia

A poliszémia az a jelenség, amikor egy szónak több, egymástól eltérő jelentése van, és ezen jelentéseknek közös eredete van. Ezzel ellentétben a homonim szavak ugyan azonos alakúak és hangzásúak, ez teljesen véletlenszerű, nem pedig közös etimológia eredménye. A homonímia és a poliszémia viszonya,

illetve a szavak ezen kategóriákba való besorolásának kérdése vitatott a jelentés-
tástanban. Az első elmélet kizárja a poliszémiát, ugyanis ezen elmélet szerint
a jel nem a hangtest, hanem a hangtest és a jelentés egysége, így mindig annyi
szóról beszél, ahány jelentésről – tehát homonímia áll fenn a különböző szó-
előfordulások között. A második elmélet megengedőbb, ugyanis a poliszé-
miát és a homonímiát megkülönbözteti egymástól. A kettő elkülönítéséhez
azonban két ellentétes módszert is alkalmaznak: a diakrón és a szinkrón
szemléletet. A diakrón szemlélet az etimológiára alapoz: ha az azonos szóalak
két jelentése között van történeti összefüggés, akkor poliszémiának ítéli a kap-
csolatukat. A szinkrón szemlélet a beszélő megítélését helyezi középpontba:
ha a beszélő szerint az azonos szóalak különböző jelentései között van össze-
függés, akkor poliszémiaként, ha nincs, akkor homonímiaként kategorizálja.²

Mindkét rendszert lehet kritikával illetni, ugyanis módszereik nem min-
den alkalommal és nem minden formában alkalmazhatók. A besorolási ne-
hézségekre Pethő szerint³ bizonyítékként szolgálhat az Értelmező kéziszótár
is: például a *daru*¹ (madár) és a *daru*² (gépi szerkezet) esetén homonímiát ál-
lapít meg, mégis utal az etimológiai és jelentésbeli összefüggésre.

A jelentéstástan akkor beszél homonímiáról, ha két azonos alakú, de külön-
böző eredetű lexéma véletlenül egybeesik.⁴ Pethő az azonos alakú szavak ke-
letkezését két okra vezeti vissza: „a mai homonimák a) alaki fejlődésük folya-
mán váltak azonos alakúvá, b) azonos származású szavak, de jelentésben
annyira eltávolodtak egymástól, hogy nem érezzük őket összetartozóknak.”⁵
Az első esetben konvergens (összetartó), a másodikban divergens (széttartó)
fejlődésről beszél a szakirodalom.

A homonímiák és tájszavak típusai

Pethő József három fő típusra osztja a homonímiát:⁶

- I. Szótári homonímiák: a szótári alakjukban egyező szavak. Ezt a kategó-
riát két alcsoportra bontja:

2 Pethő József: *Jelentéstástan*. Bölcsész konzorcium, 2004, 54–70.

3 Pethő J.: i. m., 59.

4 Pethő Gergely: *Poliszémia és kognitív nyelvészet. Rendszeres főnévi poliszémiatípusok a ma-
gyarban. PhD-értékezés*. ELTE, 2004, 10.

5 Pethő J.: i. m., 66.

6 Pethő J.: i. m., 68–70.

- a) azonos szófajú szavak alkotnak homonim viszonyt (pl. *ár¹*: dolognak pénzben kifejezett értéke; és *ár²*: áramló, hullámozó víztömeg)
 - b) különböző szófajú szavak alkotnak homonim viszonyt (pl. *vár¹* és *vár²*)
- II. Szótári alak egyezik meg a toldalékolt alakkal (pl. *hajadon¹* és *hajadon²*)
 - III. Nyelvtani homonímiák: a lexémák toldalékolt változatai egyeznek egymással (pl. *állatok¹* és *állatok²*)
 - IV. Negyedik kategóriaként Pethő beemeli a nyelvjárási homonímia fogalmát is, mely során a köznyelvi alak és a nyelvjárási alak egybeesik;⁷ így itt kulcsfontosságúvá válik a tájszavak szerepe.

Kiefer Ferenc a tájszavakat három fő kategóriába sorolja:⁸

- I. Valódi tájszavak: a köznyelvben nincsenek jelen, így azokat a köznyelvi beszélők egyáltalán nem értik, és nem tudják kikövetkeztetni a jelentésüket sem.
- II. Jelentésbeli tájszavak: a köznyelvben és a tájnyelvben is jelenlévő szavak, amelyek a két változatban eltérő jelentéssel bírnak.
- III. Alaki tájszavak: csak kiejtésben különböznek köznyelvi megfelelőjüktől.

Homonímiák a köznyelv és az udvarhelyszéki nyelvjárással között

Miután a kutatásban részt vevők összefoglalták megfigyeléseiket az udvarhelyszéki dialektus és a köznyelv közötti különbségekről, kíváncsian vártam, mire fog rámutatni az interjú fő része: mekkora hatással van a köznyelv a székelyek mindennapi nyelvhasználatára?

Erre a célra tíz, az udvarhelyszéki nyelvhasználatban jelenlévő jelentésbeli tájszót választottam, melyeken keresztül vizsgálom a tájszavak és a köznyelvi megfelelőik közötti homonim viszonyt az udvarhelyszéki nyelvhasználatban. Az interjúk során arra kértem a résztvevőket, hogy próbálják meghatározni, mely szavakat milyen jelentésükben használják (gyakrabban) a mindennapi beszédükben.

⁷ Pethő J.: i. m. 70.

⁸ *Magyar nyelv. III.* Szerk. Kiefer F. Akadémiai Kiadó, 2006. 18.3.1. A nyelvjárási szókincsről.

Köznyelv	Udvarhelyszék
<i>talál</i> ¹ = meglát, észrevesz	<i>talál</i> ² = illik valamihez, passzol
pl.: „Találtam a sifonér sarkában egy icipici kis skatulyát.” ⁹ (Móra Ferenc)	pl.: „Ehhez a hangulathoz talál a külső természet.” ¹⁰ (Mikszáth Kálmán)

1. táblázat: *Talál*¹ és *talál*² (nyelvjárási és szótári homonímia)

A megkérdezettek többsége a *talál*²-t használja gyakrabban, abban az értelemben, hogy valami pontosan illik valahova méretéből adódóan (pl. „A szekrény pont talál a fal szélességéhez.”). Egy nagyon hasonló jelentésében továbbá arra is használják, ha valami – a méretétől függetlenül – passzol, illik egy másik dologhoz (pl. „Szép az új sálad, talál a hajaddal!”). Ezt kiegészítették azzal, hogy az udvarhelyszéki nyelvhasználatban gyakrabban hallják a *talál*²-t a „passzol” szó helyett.

A *talál*¹-et ugyan mindenki ismeri, és alkalmanként használja is, ehelyett az esetek többségében mégis *kap*-ot mondanak, amikor valamire rábukkanak. Ez a gondolat el is vezet a következő példához:

Köznyelv	Udvarhelyszék
<i>kap</i> ¹ = valaminek a birtokába jut, adnak neki valamit	<i>kap</i> ² = megtalál, észrevesz
pl. „Ruhát kaptam és könyvet adtam a parasztnak és a munkásnak.” ¹¹ (József Attila)	pl. „Már órák óta keresem, de nem kapom a régi jegyzeteimet.”

2. táblázat: *Kap*¹ és *kap*² (nyelvjárási és szótári homonímia)

A kérdezettek közül szinte mindenki elsődlegesen a *kap*¹-re asszociált, és mind úgy ítélte meg, hogy gyakran alkalmazza a szót ebben a jelentésében mindennapokban.

Bár, mint korábban említettem, a *kap*² sokkal nagyobb gyakorisággal fordul elő a mindennapi beszédükben, mint a *talál*¹, több résztvevő beszámolt

9 A magyar nyelv értelmező szótára. VI. Szerk. Bárczi G. és Országh L. Bp., 1962, 450.

10 Uo.

11 A magyar nyelv értelmező szótára. III. Szerk. Bárczi G. és Országh L. Bp., 1960, 729.

egy árnyalatnyi különbségről a két szó használatában: a *kap*² szerintük változatosabban alkalmazható, és sokkal könnyebben felcserélhető a *talál*¹-gyel, mint fordítva. Felfedeztek ugyanis egy olyan jelenséget, hogy a *talál*¹-et leginkább akkor használják, amikor az, hogy észrevettek valamit, nem megtervezett, hanem spontán esemény volt, pl. „Találtam a földön egy pénztárcát.”

Ezzel szemben *kap*²-t akkor mondanak, amikor azt, hogy megláttak vagy észrevettek valamit, tervezés előzte meg (pl. „Már órák óta kerestem az órát, mire megkaptam.”). Olyan helyzetekben is *kap*²-t használnak, ha például bevásárláskor konkrét szándékkal mennek, és a kívánt terméket megtalálják az üzlet polcain: „Kaptam kenyeret.”

Hárman említettek egy harmadik variációt, a *kap*³-at, amely arra vonatkozik, ha valakit megütnek vagy megvernek, pl. „Ádám kapott egyet.” Ezt leginkább tréfás környezetben hallani és használni; nem feltétlenül valós fenyegetésre utal, sőt, az udvarhelyszéki dialektusban mára kissé komikus hangzásúvá vált, mintha elvenné az élet az erőszakos cselekedetnek. Van egy ilyen, fenyegető és kissé tréfálkozó mondás is: valaki „kap a fejére”, azaz megverik vagy megütik, gyakran azért, mert nem úgy viselkedett, ahogy kellett volna. Természetesen ez nem zárja ki, hogy bizonyos környezetben a *kap*³-at valódi, erőszakos kontextusban is használják.

Köznyelv	Udvarhelyszék
<i>jár</i> ¹ = lép, megy, helyet változtat	<i>jár</i> ² = ott van a helye
pl. „Járok az utcán. Lóg a kabátom.” ¹² (Kosztolányi Dezső)	pl. – „Hova jár a kanál?” – „A fiókba tedd, kérlek.”

3. táblázat: *Jár*¹ és *jár*² (nyelvjárási és szótári homonímia)

A kérdezettek fele a *jár*¹-re gondolt először, amit a mindennapokban mind-egyikük használ is. Legtöbben arra asszociáltak, amikor a kisbábák jární kezdenek – felnőtteknél erre a cselekedetre sokan inkább egyszerűen azt mondanák, hogy *megy*. Egyikük azt is említette, hogy ebben a jelentésben a *jár*¹-t olyan szókapcsolatban is használja, hogy *járok egyet*, tehát céltalanul, ok nélkül sétálásra, bolyongásra is utal ezzel a szóval.

A *jár*² kissé megosztó volt: a Baby boomer, X és Y generációk többnyire használják a mindennapokban ebben az értelemben, egy kivétellel. A legfiata-

12 Uo., 599.

labbak, a Z generációsok közül azonban ketten is azt vallották, hogy bár közvetlen környezetükben gyakran hallják, az ő nyelvhasználatukra ez nem jellemző; az *oda jár* helyett inkább azt mondanák, hogy *ott van a helye*. Ez arra engedhet következtetni, hogy a *jár*² kezd népszerűtlenné válni a fiatalabb beszélők között – ez a felvetés azonban természetesen további, szélesebb körű kutatást igényel.

Főként az X és Y generációsok említettek egy harmadik variánst, a *jár*³-at, amely elsőként kerül szóba, abban a jelentésben, hogy valakit megillet valami (pl. *jár neki a fizetés*). Ezt gyakran anyagi vagy munkahelyi környezethez kötötték, többen említve egy bizonyos mondást, ami arra utal, hogy bár valakit megillet valami (pénz), azt nem kapja meg: *Járni jár, csak nem jut*. Feltehetőleg ebben az asszociációban azok a nehéz gazdasági és politikai viszonyok játszanak fontos szerepet, amelyek ezen generációk számára már gyermekkoruktól kezdve megnehezítették a megélhetést és az anyagi boldogulást.

Negyedik jelentésváltozatként négyen is hivatkoztak a *jár*⁴-re, amely arra vonatkozik, ha valaki kapcsolatban van valakivel (pl. *Nem tudtam, hogy ők járnak*). A Z- és Y-generációsok úgy gondolták, hogy ezt főleg a tinédzserek használják a nyelvjárásukban; az idősebbek, de még a fiatal felnőttek sem mondják ezt, számukra sokkal természetesebb, hogy *együtt van* két személy.

Köznyelv	Köznyelv és Udvarhelyszék	Udvarhelyszék
<i>tészta</i> ¹ = lisztből, tojásból és vízből készült, formára vágott élelmiszer	<i>tészta</i> ² = sütemény vagy étel sütés előtti, nyers formája	<i>tészta</i> ³ = sütemény
pl. „Vereshagymát vágtak jó vastagon karikára, és tésztát hánytak az üstbe.” ¹³ (Móricz Zsigmond)	pl. „Sütés előtt 20 percet pihentesse a tésztát!”	pl. „Nagymamám almás tésztát süttött.”

4. táblázat: *Tészta*¹, *tészta*² és *tészta*³ (nyelvjárási és szótári homonímia)

Ennél a lexémánál az összes kérdezett a *tészta*³-ra gondolt először. Többen elmondták, hogy bár ismerik a szó köznyelvi megfelelőjét, a *süteményt* is, helyette legtöbbször mégis *tésztá*-t mondanak, főleg akkor, ha vendégeik van-

13 A magyar nyelv értelmező szótára. VI., i. m. 657.

nak, és meg akarnak kínálni valakit a frissen sült süteménnyel: *Vegyél tésztát!* A Z generációsok is a *tésztá*³-ra asszociáltak, de szóhasználatukban gyakran megjelenik a *süti* és a *sütemény* is, attól függően, hogy pontosan milyen fajtáról van szó.

A szó másik jelentésében, amikor a sütemény még sütés előtti, massa formájára hivatkoznak, szintén nagy egyetértésben mindegyikük a *tésztá*²-t használja, a köznyelvet beszélőkhöz hasonlóan.

A *tésztá*¹ ismét éles különbségeket mutatott: bár kevesen, de voltak, akik egyáltalán nem ismerték a szót ebben a jelentésében. Ennek az az oka, hogy ezek a megkérdezettek nem állnak kapcsolatban Magyarországon élőkkel; bár fogyasztanak magyarországi médiát, hozzájuk még hallás szintjén sem jutott el ez a jelentésváltozat.

Többségben voltak azok, akik bár ismerik a *tésztá*¹-et, nem használják így az adott ételmiszerre, ugyanis idegennek, természetellenesnek találják a saját nyelvhasználatukban – helyett a *laska* tájszót alkalmazzák. A Z generációs kérdezettek között vannak olyanok, akik néhány éve Magyarországon élnek: ők ketten felváltva használják a két szót: *tésztá*¹-et mondanak, ha anyaországi beszélővel, *laskát*, ha székelyföldivel beszélnek.

Köznyelv	Udvarhelyszék
<i>laska</i> ¹ = laskagomba	<i>laska</i> ² = lisztből, tojásból és vízből készült formára vágott ételmiszer
pl. „A gombapaprikás elkészítéséhez csiperkére, laskára és róka-gombára lesz szükségünk.”	pl. „A túrós laska akkor az igazi, ha pirított szalonna is van a tetején.”

5. táblázat: *Laska*¹ és *laska*² (nyelvjárási homonímia)

Ahogy az már az előző példánál felmerült, minden résztvevő ismeri, és ebben az értelemben nagyon gyakran használja is a *laska*²-t a *tésztá*¹ tájnyelvi megfelelőjeként. A kérdezettek nagy része hozzátette, hogy az, hogy melyik száraztésztát hogyan nevezik, nagymértékben függ az adott ételmiszer formájától. Például van, amit csak a formája szerint hívnak, ilyen a spagetti; és van, amikor a *laska* szó elé odateszik a forma megnevezését is, ilyen az *orsólaska* és a *csigalaska*.

A Z generációs beszélőkre jellemző továbbá, hogy vagy *pastaként*, vagy az olasz néven nevezik a különböző tésztaféléket főként kortársaik között, mel-

lőzve mind a köznyelvi megfelelőjét, mind a *laska*² tájszót. Ha azonban ott-honi közegben vannak, és alkalmazkodniuk kell a beszélgetőpartnerhez, a megfelelő kifejezést választják annak érdekében, hogy a másik fél megértse őket.

Bár a kérdezettek közül a laskagombát mindenki ismeri, a szó rövidített, *laska*¹ formáját még senki nem hallotta, és nem is ismeri. Többen megjegyezték – mintegy felismerve, miért is szorítaná ki a székelly tájnyelv ezt a variánst, még ha be is szivárogná a szókészletbe – hogy nagyon zavaró lenne, ha nem lehetne tudni, melyik „laska” élelmiszerre gondol az adott beszélő.

Közn nyelv	Udvarhelyszék
<i>blokk</i> ¹ = pénztári számla	<i>blokk</i> ² = tömbház
pl. „Még szerencse, hogy megtartottam a blokkot: végül nem volt jó rám a nadrág, de visszacsereálték.”	pl. „Tegnap este találtam egy macskát a blokk előtt.”

6. táblázat: *Blokk*¹ és *blokk*² (nyelvjárási homonímia)

A szót hallva mindenkinek egyöntetűen a *blokk*², tehát a tömbház jutott eszébe. Elsődlegesen mindenki ebben az értelemben is használja a szót, és többen említették, hogy a *blokk*² jelentése jelentésátvitellel bővülni kezdett: sokan már nemcsak a tömbházat, hanem az abban lévő lakásokat is értik rajta. Így a térségben gyakori, hogy ha valaki vásárol egy tömbházlakást, azt mondja, hogy *vettem egy blokkot*, ahelyett, hogy azt mondaná: *vettem egy tömbházlakást*.

A *blokk*¹ hasonló a *tészta*¹ esetéhez: azok számára, akik nincsenek kapcsolatban anyaországiakkal, a lexéma ezen jelentése teljesen ismeretlen. A többség viszont hallotta már és ismeri ezt a kifejezést, és a két jelenleg Magyarországon élő résztvevő használja is, ha a helyzet azt igényli, viszont a mindennapi, otthoni környezetében mindenki más inkább *kasszabon*ként vagy röviden *bon*ként hivatkoznak a *blokk*¹-re. Ennél a szónál feltűnő a román nyelv hatása, ugyanis a *kasszabon* a román *bon fiscal* magyarosított megfelelője. Bizonyos esetekben más szavakat is használnak a *blokk*¹ helyett: éttermekben például *számlát* kérnek, a hivatali ügyintézésük során pedig *kitáncát* kapnak – az utóbbi szintén román hatást mutat, a román *chitanță* szó magyarosítása. A kérdezettek egyéb jelentéseket is említettek:

*blokk*³: tömb formában összefűzött vagy összerendezett papírok és tárgyak (pl. rajzblokk = rajztömb, jegyzetblokk = jegyzettömb)

*blokk*⁴: megakadás, egy bizonyos cselekvés megakadályozása, például egyes sportban

*blokk*⁵: politikai szövetség, pártok vagy államok tömörülése.

Köznyelv	Udvarhelyszék
<i>világít</i> ¹ = fényt áraszt	<i>világít</i> ² = halottak napi gyertyagyújtás az elhunytak emlékére
pl. „Este van, este van ... a tűz sem világít.” ¹⁴ (Arany János)	pl. „Adél ma nem tudott jönni, Varságon van világítani a családjával.”

7. táblázat: *Világít*¹ és *világít*² (nyelvjárási és szótári homonímia)

A résztvevők többsége a *világít*¹-re gondolt először, és mindegyikük ismeri, illetve gyakran használja is a hétköznapi beszédében a szót ebben az értelemben. Metaforikus használatban a szó igekötős változatai is előfordultak: például „rávilágítani” valamire, azaz megláttatni valamit, ami addig nem volt egyértelmű vagy nyilvánvaló.

Bár a *világít*²-t csak évente egy nap hajtják végre, sokaknak ez jutott elsőként eszébe, de akiknek nem, azok nyelvhasználatában is gyakori elem ez a lexéma ebben az értelemben. Egyik résztvevő sem használta csupán „gyertyagyújtásként” a halottak napi eseményre, és más dialektusbéli szinonimát sem ismernek erre a szóra.

Köznyelv	Udvarhelyszék
<i>szakadék</i> ¹ = nagy rés, nyílás, lyuk	<i>szakadék</i> ² = „legkarcsubb hosszu darázsfa” ¹⁵
pl. „Tizenöt nagy szakadék tátongott a falakon.” ¹⁶ (Gárdonyi Géza)	pl. „Megmarta a szakadék.” ¹⁷

8. táblázat: *Szakadék*¹ és *szakadék*² (nyelvjárási és szótári homonímia)

14 A magyar nyelv értelmező szótára. VII. Szerk. Bárczi G. és Országh L. Bp., 1962, 422.

15 Kriza J.: *Erdélyi tájszótár*. Hermit, 2019. 91.

16 A magyar nyelv értelmező szótára. VI., i. m. 33.

17 Kriza: i. m. 91.

A kutatás során érdekes felismerés volt, hogy négy személy kivételével mindenki a *szakadék*²-re, tehát a rovarra asszociált először. A kérdezettek közül csupán ketten nem ismerték a szó ezen jelentését, amihez hozzájárult, hogy ők életük során még a rovarral sem találkoztak.

Elmondható azonban, hogy az összes többi résztvevő, akik valamikor már találkoztak ezzel a rovartípussal, örökre megjegyezte azt: a „szakadék” szó hallatára rögtön a rovarra gondoltak, és felidéztek korábbi kellemetlen élményeiket. Így a szó jelentésével szoros kapcsolatban állnak személyes (negatív) tapasztalataik is. A rovar mindegyik résztvevő csak a népi néven, *szakadék*²-ként ismeri, más néven nem tudták azonosítani.

A *szakadék*¹ volt a második legnépszerűbb asszociáció, amit egyöntetűen mindenki ismert, és ezen a néven utalnak a földben található, nagyméretű nyílásokra.

Köznyelv	Udvarhelyszék
<i>erősen</i> ¹ = nagy erővel	<i>erősen</i> ² = nagyon
pl. „Erősen húzd az evezőt, különben sosem érünk partra!”	pl. „Erősen sokan vannak ezen a helyen, jobb, ha ma kerülőt teszek.”

9. táblázat: *Erősen*¹ és *erősen*² (nyelvjárási és nyelvtani homonímia)

Az *erősen*¹-et mindenki ismerte, és néhány kivétellel mindenki elmondta, hogy bár ritkán, de használja a szót ebben a jelentésben is. A beszámolók alapján azonban nem jellemző, hogy Udvarhelyszéken ez a jelentésváltozat általánosan előfordulna.

Sokkal jellemzőbb azonban a baby boomer, X és Y generációk nyelvhasználatára az *erősen*² használata. Közülük többen arról számoltak be, hogy bár a *nagyon* helyett használják, számukra jelentésben nem teljesen egyenértékű azzal: inkább egy annál erősebb fokú melléknévként határozták meg, amely használatkor súlyosabb, erőteljesebb jelentést hordoz, mint a *nagyon* szó.

A Z generáció itt kivételt képez: az *erősen*² számukra már túlságosan „tájzó”, ami annyira archaizáló és nem jellemző a beszédstílusukra, hogy inkább csak vicces, szarkasztikus környezetben használják egymás között, érezve a szó iróniáját a modern nyelvi hatások és a tradicionális társadalmi környezet ketősségében.

Ez arra enged következtetni, hogy az idősebb generációkhoz képest a fiatal felnőttek, és a náluk is fiatalabbak mindennapi beszédéből az *erősen*² foko-

zatosan kikopik, ami végül a szó ezen jelentésének teljes eltűnéséhez is vezethet a későbbiekben.

Köznyelv	Udvarhelyszék
<i>kizár</i> ¹ = úgy zár be valamit, hogy valaki emiatt nem tud bemenni	<i>kizár</i> ² = kinyit (a <i>bezár</i> ellentéte)
pl. „Anna megint kizárt otthonról, és a lépcsőházban kellett aludnom.”	pl. „Kizárod az ajtót, kérlek? Bármelyik pillanatban jöhet a futár.”

10. táblázat: *Kizár*¹ és *kizár*² (nyelvjárási és nyelvtani homonímia)

Ennél a lexémánál jellemzőbb volt a köznyelvi jelentés, a *kizár*¹ használata. Többen asszociáltak a szó elvont jelentésére, a *kizár*³-ra, amikor valakit nem konkrét fizikai helyről zárnak ki, hanem egy elvontabb környezetből, például egy versenyből.

A *kizár*² ismét kontrasztokat mutatott a megkérdezettek között, de ez esetben nem életkori sajátosságok, hanem inkább a környezeti tényezők befolyásolhatták a megítélésüket. Mindenki ismerte a szót ebben a jelentésében, azonban volt egy kisebbség, aki helyette a *kinyit*ot használja, és kifejezetten helytelennek tartja a *kizár*²-t, mondván, hogy ki nem lehet zárnival, csak bezárni.

Szinte minden generációból volt legalább egy olyan személy, aki így ítélte meg a szót, ami arra utal, hogy nem arról van szó, hogy a fiatalabbak tendenciózan elkezdenék kevésbé használni a kifejezést, hanem sokkal inkább meghatározó az, hogy a közvetlen környezetükben, például a családban hogyan referáltak erre a cselekvésre. Ha a családban *kizár*²-t mondanak, akkor nagy valószínűséggel az adott beszélő is használja; ha azonban ez a kifejezés a család számára ismeretlen, akkor számára is idegen lesz, és a szó helytelenségének hatását kelti.

Összegzés

A homonímiák és tájszavak kitűnő alapot biztosítanak a nyelvi eltérések, dialektális jellegzetességek és generációs nyelvváltozások szemléltetéséhez. Az interjúalanyok megerősítették, hogy nem kell messzire menni ahhoz,

hogy nyelvi másságokat fedezzünk fel: az erdélyi, sőt a székely nyelvjárásokon belül is jelentős különbségek adódhatnak a nyelvváltozatok használatában. Ha azonban kilépünk a helyi közegből, és összehasonlítjuk a határon túli és az anyaországi dialektusokat – ebben az esetben a köznyelvet és az udvarhelyszéki nyelvjárást –, a különbségek nemcsak nagyobbak, hanem kommunikációs szempontból is feltűnőbbek.

Vannak esetek, ahol a köznyelv és az udvarhelyszéki dialektus jelentésben merőben eltér egymástól: ilyen a *laska*¹ (gomba) és *laska*² (száraztészta), a *blokk*¹ (pénztári számla) és *blokk*² (tömbház), valamint a *szakadék*¹ (földben lévő nyílás) és *szakadék*² (rovar) homonímiák. Ezeknél a lexémáknál, ha a székely beszélő nem ismeri a köznyelvi megfelelőt és az anyaországi sem érti a tájszót, a kommunikáció nehézkessé válhat, ami rámutat a dialektális ismeretek és a nyelvi adaptáció fontosságára.

A példák ugyanakkor azt is igazolják, hogy az udvarhelyszéki dialektus dinamikusan változik. A Z generációs beszélők a kortársak között bizonyos tájszavak helyett másokat részesítenek előnyben: például a *laska*² (száraztészta) helyett gyakran *pastát*, vagy a tésztaféle olasz nevét használják, jelezve a globalizáció, a médiahatás és a kortárs kommunikáció befolyását. Hasonlóképpen az *erősen*² (nagyon) használata is generációs eltérést mutat: az idősebb generációk körében a szó a dialektális erőteljesség miatt megszokott, míg a fiatalok számára ironikus, tréfás kontextusban jelenik meg, ami a nyelvi innováció és az archaikus formák átértelmeződését mutatja.

Ugyanakkor a résztvevők többsége a magyarországiakkal folytatott kommunikáció során tudatosan a köznyelvi megfelelőket alkalmazza azon tájszavaknál, amelyeket a másik fél nem ismer: például *tészta*¹-et mondanak *laska*² helyett, ha a kontextus ezt megkívánja. Más esetekben a köznyelvi és tájnyelvi jelentés egybevág, ami a kommunikáció gördülékenységet erősíti: ilyenek a *tészta*² (sütemény nyers masszája), *világít*¹ (fényt áraszt), *jár*¹ (sétál), *kap*¹ (valaminek a birtokába jut) és *talál*¹ (rábukkan valamire) lexémák.

A kutatás feltárásai a homonímiák és tájszavak analizisének kapcsán felfedik, hogy az udvarhelyszéki és a környelvi dialektust beszélők nyelvhasználati alkalmazkodása egyaránt fontos a két fél kommunikációjának kapcsán. A résztvevők tapasztalatai alapján meghatározó fontosságú az alkalmazkodóképesség és a pontos megfogalmazásra való törekvés – azokban a helyzetekben, amikor ezek adottak voltak, a nyelvi eltérések ellenére a kommunikációs célok megvalósultak.

A vizsgált jelenségek nem csupán az udvarhelyszéki nyelvjárás állapotára fókuszálnak, hanem a határon túli és anyaországi nyelvjárások kölcsönhatását, a két fél nyelvhasználati attitűdjét, valamint az államnyelv behatását is tükrözik. A tanulmány eredményei szerint a nyelvi különbségek nem alá-fölérendeltségi viszonyt igazolnak, hanem sokkal inkább a magyarság kulturális és nyelvi sokszínűségét erősítik. A jövőbeni kutatások számára fontos irány lehet a részletesebb generációs elemzés, a jelentésmódosulások komplex feltérképezése, továbbá a nyelvi kontaktusok és médiahatások vizsgálata, amelyek tovább mélyíthetik a tájszavak és homonima-viszonyok megértését.

Irodalom

- A magyar nyelv értelmező szótára. III.* Szerk. Bárczi Géza és Országh László. Budapest, 1960.
- A magyar nyelv értelmező szótára. VI.* Szerk. Bárczi Géza és Országh László. Budapest, 1962.
- A magyar nyelv értelmező szótára. VII.* Szerk. Bárczi Géza és Országh László. Budapest, 1962.
- Kriza János: *Erdélyi tájszótár*. Hermit, 2019.
- Magyar nyelv III.* Szerk. Kiefer Ferenc. Akadémiai Kiadó, 2006.
- Magyar nyelv.* Szerk. Kiefer Ferenc. Budapest, 2015.
- Pethő Gergely: *Poliszémia és kognitív nyelvészet. Rendszeres főnévi poliszémia-típusok a magyarban. PhD-értekezés.* ELTE, 2004.
- Pethő József: *Jelentés*. Bölcsész konzorcium, 2004.

Horváth-Kovács Mátýás

**Konszenzus és iránykeresés a romániai magyar
felsőoktatásban. A Bolyai-gondolattól
a többintézményes felsőoktatási
modellekig (1990–2025)**

Bevezetés

A romániai magyar felsőoktatás kérdése a rendszerváltást követő időszak egyik meghatározó kisebbségpolitikai, oktatáspolitikai és közösségi jelentőségű témájává vált. Az önálló magyar nyelvű állami egyetem igénye az oktatásszervezési kérdésen túl történelmi igazságtételi és közösségi önrendelkezési jelentést kapott. A Bolyai Tudományegyetem helyreállításának gondolata ezért a kilencvenes évek elején a közösségi jövőképek egyik meghatározó hivatkozási pontjává vált.

Az elmúlt több mint három évtized tapasztalatai ugyanakkor azt mutatják, hogy a romániai magyar felsőoktatás fejlődése nem egyetlen, lineáris intézményépítési pályát követett. Bár az önálló állami magyar egyetem eszméje hosszú ideig meghatározó hivatkozási pont maradt, a gyakorlatban fokozatosan összetett, több intézményt és működési formát magában foglaló rendszer alakult ki. Ennek elemei az állami multikulturális egyetemek magyar tagozatai, az önálló magyar magánegyetemek, a felekezeti felsőoktatási intézmények, valamint a művészeti és kihelyezett képzési formák. A rendszer meghatározó szereplői közé tartozik a Babeş–Bolyai Tudományegyetem magyar tagozata, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, a Partiumi Keresztény Egyetem, a Marosvásárhelyi „George Emil Palade” Orvosi, Gyógyszerészeti, Tudomány- és Technológiai Egyetem magyar képzései, a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem Magyar Kara, valamint a Protestáns Teológiai Intézet. Mindez arra utal, hogy a romániai magyar felsőoktatás alakulása dinamikus, többpólusú átrendeződési folyamatként írható le.

A szakirodalom a romániai magyar oktatás történeti fejlődését, jogi kerekeit és intézményi sajátosságait több irányból is feldolgozta.¹ Kevésbé vizsgált kérdés maradt az, hogy miként alakult át a rendszerváltás utáni időszak kezdetén még domináns önálló magyar egyetemre vonatkozó közösségi konszenzus, és milyen fordulópontok mentén vált elfogadottá a több intézményre épülő modell. Jelen tanulmány e változási folyamat rekonstrukciójára vállalkozik.

A kutatás két, egymással összefüggő célra épül: egyrészt feltárja a romániai magyar felsőoktatás 1990 utáni intézményi és politikai átalakulásának főbb állomásait, másrészt kísérletet tesz ennek korszakolására. A korszakolás nem kizárólag intézményalapításokhoz vagy jogszabályi változásokhoz kötött eseményekre épül, hanem a háttér folyamatokra is, így a romániai politikai környezet változásaira, az RMDSZ stratégiai irányváltásaira, a magyarországi támogatáspolitikai alakulására, valamint az intézményi szereplők eltérő jövőképeire.

A tanulmány központi kérdése, hogy az önálló magyar állami egyetem gondolata milyen mértékben maradt fenn tényleges politikai és közösségi célként, illetve milyen tényezők vezettek ahhoz, hogy fokozatosan egy pragmatikusabb, több intézményre épülő modell vált meghatározóvá. A vizsgálat emellett a kulcsfordulópontokat, a nyilvános diskurzusok alakulását, valamint az RMDSZ és más intézményi szereplők szerepét elemzi. A kiinduló feltevés szerint a „Bolyai-gondolat” nem tűnt el, hanem fokozatosan átalakult: szimbolikus és legitimációs ereje megmaradt, miközben az intézményépítés gyakorlati súlypontja a diverzifikált struktúrák felé tolódott.

Módszertanilag a tanulmány kvalitatív megközelítést alkalmaz. Az elemzés alapját az Udvardy Frigyes-féle kronológia, korabeli sajtóanyagok, stratégiai dokumentumok, nyilatkozatok és intézményi önértelmezések adják. E források lehetővé teszik annak feltárását, hogy az egyes időszakokban milyen diskurzusok és jövőképek formálták a romániai magyar felsőoktatásról szóló közbeszédet.

A téma aktualitását a strukturális kihívások erősödése adja: a demográfiai csökkenés, az elvándorlás, a magyarországi továbbtanulás vonzereje és a regionális különbségek növekedése miatt a rendszer fenntarthatósága került előtérbe. A vita így egyre inkább nem az intézményes lét szükségességéről, hanem annak hosszú távú szervezeti és stratégiai formáiról szól.

1 Papp Z., 1998; Kozma, 2011; Magyar, 2012; Tonk S., 2000; Zsigmond, 1999; Toró, 2016; Tonk M., 2019; Veres, 2012; RMDSZ, 2002; Csata et al., 2010.

Elméleti háttér

A romániai magyar felsőoktatás kérdése a szakirodalomban oktatáspolitikai, kisebbségpolitikai, identitáspolitikai és intézményépítési problémaként jelenik meg. Ebben az értelmezési keretben a felsőoktatás a képzési rendszer felső szintje mellett a közösségi újratermelődés, az elitképzés és az anyanyelvi intézményesség meghatározó terepe. A tanulmány ezért a romániai magyar felsőoktatás alakulását három egymással összefüggő fogalmi dimenzió mentén: a kisebbségi oktatás közösségi funkciója, a Bolyai-gondolat restitúciós és szimbolikus szerepe, valamint a többpilléres intézményrendszer kialakulása felől értelmezi.

Kisebbségi felsőoktatás és közösségi reprodukció

A kisebbségi oktatás a magyar kisebbségpolitikai gondolkodásban hagyományosan az anyanyelvi intézményesség egyik alapfeltételként jelenik meg. Papp Z. Attila értelmezése szerint a kisebbségi oktatás az anyanyelvi oktatás teljes vertikumának megszervezését jelenti, amely a kisebbségi magyar politizálás állandó napirendi eleme.² E megközelítés alapján az oktatás tudásközvetítő funkciója mellett az asszimilációval szembeni intézményi védelem és a közösségi újratermelődés eszközeként is értelmezhető.

Hasonló logika jelenik meg az RMDSZ 2002-es oktatáspolitikai helyzetértékelésében is, amely az anyanyelvi oktatást a közösségi jogérvényesítés és társadalmi részvétel feltételeként határozza meg.³ A felsőoktatás ebből a szempontból azért válik különösen fontossá, mert a képzési rendszer felső szintjeként a szakmai elitképzés, az intézményi utánpótlás és a közösségi önszerveződés egyik kulcsterülete is.

A kisebbségi felsőoktatás tehát egyszerre kapcsolódik oktatáspolitikai és társadalomszerkezeti kérdésekhez. Veres Valér arra hívja fel a figyelmet, hogy a jogi előrelépések önmagukban nem garantálják az egyenlő esélyeket, mivel az intézményi működés feltételei és a végrehajtási mechanizmusok gyakran aszimmetrikusak.⁴ Ez a megközelítés különösen fontos a romániai magyar felsőoktatás esetében, ahol a formális jogi keretek és a tényleges intézményi autonómia között tartós feszültség figyelhető meg.

2 Papp Z., 1998.

3 RMDSZ, 2002.

4 Veres, 2012.

A Bolyai-gondolat mint restitúció és identitáspolitikai keret

A romániai magyar felsőoktatásról szóló diskurzus egyik központi fogalma a Bolyai-gondolat. Magyarai Tivadar szerint a kilencvenes években a domináns elképzelés egy kolozsvári székhelyű, teljes struktúrájú állami magyar egyetem létrehozása volt, amely a megszüntetett Bolyai Tudományegyetem szimbolikus örököseként jelent meg.⁵ Ez az elképzelés intézményalapítási tervként, történeti igazságtételi igényként és közösségi önrendelkezési szimbólumként egyaránt értelmezhető.

Jelentőségét az adja, hogy egyszerre kapcsolta össze a múltbeli intézményvesztés tapasztalatát és a jövőbeli intézményépítés politikai programját. Az egyetem helyreállításának követelése a rendszerváltás utáni években olyan közös hivatkozási ponttá vált, amelyben szakpolitikai, identitáspolitikai és kisebbségjogi érvek találkoztak. A Petőfi–Schiller Egyetem körüli vita is azt mutatta, hogy az anyanyelvű felsőoktatás kérdése a román–magyar viszony egyik szimbolikus konfliktusterévé vált. Zsigmond Csilla elemzése szerint a román nyilvánosság a kezdeményezést gyakran biztonságpolitikai vagy szeparációs keretben értelmezte.⁶

A kilencvenes évek közepétől ez a keret fokozatosan átalakult. Magyarai szerint 1997 után a politikai kudarcok hatására a hangsúly részben eltolódott a BBTE-n belüli magyar intézményi pozíciók megerősítése felé, miközben az önálló egyetem célja fennmaradt és alternatív stratégiákkal egészült ki.⁷ Ez az átalakulás a tanulmány egyik központi értelmezési pontja: a restitúciós egyetemkonceptió fokozatosan szimbolikus és legitimációs keretté vált, az intézményépítés gyakorlati iránya pedig többpólusúvá alakult.

Pragmatikus intézményépítés és többpilléres modell

A romániai magyar felsőoktatás fejlődése a kilencvenes évek végétől egyre inkább a pragmatikus intézményépítés logikája szerint alakult. Tonk Sándor a magyar magánegyetemek létrehozását reális alternatívaként értelmezte,

5 Magyarai, 2012.

6 Zsigmond, 1999.

7 Magyarai, 2012.

elsősorban a román állami ellenállás tartósságára és az anyaországi támogatás szerepére hivatkozva.⁸ E megközelítésben a magánegyetemi modell az önálló állami magyar egyetem eszméjének fenntartása mellett a korlátozott politikai lehetőségekhez igazodó intézményépítési stratégiaként jelent meg.

A kisebbségi felsőoktatás európai kontextusát vizsgálva Kozma Tamás arra mutat rá, hogy a rendszerváltás utáni intézményalapítások olyan történeti-politikai nyitás eredményei voltak, amelyek a Bologna-folyamat során részben elvesztették eredeti mozgásterüket.⁹ Ez arra utal, hogy a kisebbségi felsőoktatási intézmények oktatási szervezetként és adott politikai lehetőségstruktúrákhoz kötődő intézményi konstrukcióként is működnek.

A későbbi szakirodalom már egyre inkább a többpilléres rendszer kialakulását írja le. A Kolozsvári Akadémiai Bizottság értelmezése szerint a politikai kudarcok nyomán a magyar nyelvű felsőoktatás „spontán expanziója” zajlott le: a rendszer bővült, de nem egységes stratégia alapján.¹⁰ Ennek következményeként olyan párhuzamos intézményi szerkezet alakult ki, amelyben az állami multikulturális egyetemek magyar tagozatai, az önálló magyar magánegyetemek, a felekezeti intézmények és a szakosított képzési formák egymás mellett működnek.

Az újonnan kialakult rendszer működésének egyik fő kérdése az autonómia és a koordináció viszonya. Toró Tibor a 2011-es oktatási törvény kapcsán arra mutat rá, hogy a multikulturális egyetemek jogi keretei nem feltétlenül biztosítanak tényleges intézményi autonómiát.¹¹ Tonk Márton ezzel összefüggésben a stratégiai koordináció hiányát emeli ki, különösen a demográfiai és társadalmi realitásokhoz való alkalmazkodás szempontjából.¹²

A szakirodalom alapján ezért a romániai magyar felsőoktatás 1990 utáni fejlődése fokozatos átrendeződésként írható le. Az önálló állami magyar egyetem normatív célja mellett előbb részleges, majd párhuzamos és többpilléres intézményi megoldások jelentek meg. A tanulmány e folyamatot a Bolyai-gondolat funkcionális átalakulásaként értelmezi: a restitúciós cél fokozatosan szimbolikus legitimációs keretté vált, miközben a romániai magyar felsőoktatás tényleges szerkezete többintézményes modellként stabilizálódott.

8 Tonk S., 2000.

9 Kozma, 2011.

10 Csata et al., 2010.

11 Toró, 2016.

12 Tonk M., 2019.

A kutatás módszertana

A tanulmány a romániai magyar felsőoktatás 1990 és 2025 közötti átalakulását több forrástípus együttes elemzésére építve vizsgálja. A kutatás kvalitatív megközelítést alkalmaz, amelyet kvantitatív adatelemzés egészít ki. A kvalitatív rész dokumentumelemzésen és sajtóelemzésen alapul: az RMDSZ oktatáspolitikai és stratégiai dokumentumait, nyilvános megszólalásait, valamint a romániai magyar felsőoktatásról szóló korabeli sajtóanyagokat vizsgálja. A vizsgálat egyik kiindulópontja az Udvardy Frigyes-féle történeti kronológia, mely segíti az időbeli mintázatok és fordulópontok azonosítását.

A kvalitatív elemzést kvantitatív vizsgálat egészíti ki, amely a romániai magyar felsőoktatási intézmények hallgatói létszámadataira épül (2015/2016–2024/2025). A módszertani keret a felsőoktatás alakulását intézménytörténeti, politikai-stratégiai és társadalmi összefüggésekben vizsgálja, az önálló egyetem eszméjétől a többpilléres modell kialakulásáig.

Az Udvardy-féle történeti kronológia használata

A módszertani keret egyik központi eleme az Udvardy Frigyes által összeállított *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1990–2017*,¹³ amely a Digitéka felületén érhető el és több mint 130 ezer tételt tartalmaz. Az adatbázis lehetővé teszi a hosszabb távú intézményi és politikai folyamatok időrendben történő követését. A feldolgozás nem lineáris olvasáson, hanem tematikus keresésen alapult, mivel a kutatás fókuszba kifejezetten a felsőoktatás. Ennek megfelelően azokat a tételeket vizsgáltam, amelyek az egyetemi intézményrendszerhez, a magyar nyelvű felsőoktatáshoz, az intézményalapításhoz vagy az egyetemi önállóság kérdéséhez kapcsolódtak.

A keresés három kulcsszócsoporthoz mentén történt: 1) általános felsőoktatási fogalmak (pl. egyetem, kar, akkreditáció, doktori képzés); 2) intézménynevek (pl. BBTE, Sapientia, PKE, MOGYE, Bolyai); 3) intézményi-politikai fogalmak (pl. multikulturális egyetem, tagozat, magánegyetem, állami egyetem). A találatokat mindig kontextusban, az adott év további bejegyzéseivel együtt értelmeztem. Ennek eredményeként 217 releváns tétel került kiválasztásra, 27 év anyagából.

13 Udvardy, 1990–2017.

A fordulópontok azonosítása nem egyedi eseményekhez, hanem egymást erősítő folyamatokhoz kötődött. Egy időszak akkor minősült fordulópontnak, ha intézményi változások, politikai vagy jogi döntések és diskurzív elmozdulások egyszerre voltak megfigyelhetők több egymást követő évben. Így elkülöníthető például az 1996–1998 közötti időszak (BBTE-n belüli intézményesülés és hálózatosodás), a 2000–2001-es periódus (magánegyetemi modell kialakulása), valamint a 2011–2012-es töréspont (Sapientia megerősödése és a marosvásárhelyi orvosképzés konfliktusa).

A sajtókorpusz összeállítása és elemzése

A sajtóelemzés egy célzottan összeállított online korpuszon alapul, amely a romániai magyar felsőoktatás 2017–2025 közötti nyilvános diskurzusát vizsgálja. A 2017-es határ kijelölését az indokolta, hogy az Udvardy-kronológia ezt az időszakot már lefedi, így a sajtóanyag a későbbi fejlemények elemzésére koncentrálna.

A korpusz négy meghatározó romániai magyar hírportál anyagára épül: Transtelex, Maszol, Székelyhon és Krónika. A gyűjtés portálspecifikus keresésekkel és célzott, domainre szűkített keresési formulákkal történt (pl. Sapientia, BBTE, MOGYE, felsőoktatás).

A kulcsszavak három csoportot alkottak: 1) felsőoktatási fogalmak (egyetem, felvételi, akkreditáció, kar, szakindítás), 2) intézménynevek (BBTE, Sapientia, PKE, MOGYE/UMFST), 3) politikai-érintett szereplők (RMDSZ, rektor, oktatási államtitkárság).

A korpuszba kizárólag a kutatás szempontjából releváns szövegek kerültek: intézményi változásokról, felsőoktatási vitákról, képzési szerkezetekről vagy politikai állásfoglalásokról szóló hírek, interjúk és elemzések. A végső mintában 2017–2025 között összesen 72 szöveg szerepelt, évenként kiegyensúlyozott eloszlásban.

Az egyes tételek strukturált kódoláson mentek keresztül (dátum, forrás, intézmény, téma, kulcsállítás, modellhez való kapcsolódás), amely lehetővé tette az összehasonlító elemzést. A sajtóanyag így nem eseménytörténeti forrásként, hanem diskurzuselemzési korpuszként funkcionál.

A módszer korlátja, hogy nem reprezentálja a teljes médiateret, hanem célzott mintát ad, ezért az eredmények más forrásokkal együtt értelmezendők.

Az RMDSZ-dokumentumok feldolgozása

A kutatás fontos forráscsoportját az RMDSZ hivatalos dokumentumai: kongresszusi anyagok, programok, cselekvési tervek, beszámolók és oktatáspolitikai kiadványok alkották. A korai időszakban az elnökségi és választmányi állásfoglalások, később a kongresszusi dokumentumok és stratégiai programok váltak meghatározóvá.

A dokumentumelemzés célja az volt, hogy feltárja az RMDSZ felsőoktatással kapcsolatos álláspontjának alakulását: milyen intézményi modelleket támogatott, milyen fogalmi keretben értelmezte a helyzetet, és hogyan változott a stratégiai irány az önálló egyetem eszméjétől a többpilléres rendszer elfogadása felé.

A kutatás korlátai

A kutatás alapvetően nyilvános forrásokra épül, ezért az informális politikai egyeztetések és döntéshozatali folyamatok csak közvetetten rekonstruálhatók. Az Udvardy-kronológia 2017-ig terjed, így az ezt követő időszak sajtó- és dokumentumelemzésre támaszkodik.

A sajtókorpusz célzott minta, nem a teljes médiatér reprezentációja. Ez korlátozza az általánosíthatóságot, illetve lehetővé teszi a releváns diskurzív mintázatok azonosítását. A különböző forrástípusok együttes használata azonban biztosítja, hogy a kutatás képes legyen feltárni a romániai magyar felsőoktatás főbb strukturális és politikai átalakulásait.

A kutatási eredmények bemutatása és tárgyalása – a fordulópontok azonosításának szempontjai

A tanulmány egyik központi vállalása annak bemutatása, hogy a romániai magyar felsőoktatás 1990 utáni története nem egységes, lineáris fejlődési pályát követett, hanem több, egymástól jól elkülöníthető szakaszra tagolható. Ebből kifolyólag a korszakolás a kutatás egyik lényegi eredménye is. A fordulópontok kijelölésének célja annak feltárása volt, hogy mely időszakokban következtek be olyan politikai, intézményi vagy diskurzív változások, amelyek tartósan módosították a romániai magyar felsőoktatás fejlődési irányát.

A fordulópontok azonosítása több forrástípus összeolvasásával történt. A vizsgálat alapját az Udvardy Frigyes-féle történeti kronológiából kiválasztott tételek adták, amelyek évenkénti bontásban tették láthatóvá az eseményzsűrűségeket, az intézményi kezdeményezéseket, a jogi-politikai konfliktusokat és a hangsúlyosabb diskurzív elmozdulásokat. Ezt egészítették ki az RMDSZ hivatalos dokumentumai, amelyek lehetővé tették a párt felsőoktatási álláspontjának rekonstruálását, valamint a 2017 utáni időszakra összeállított sajtókorpusz, amely a nyilvános viták és intézményi pozíciók alakulását tette követhetővé. A különböző források együttes elemzése azért volt fontos, mert egy-egy fordulópont több, egymást erősítő jelenségből rajzolódott ki.

Egy adott időszakot akkor tekintettem fordulópontnak, ha több feltétel egyidejűleg teljesült. Ilyen jelnek számított, ha új intézményi modell vagy stratégia jelent meg, ha megváltozott a politikai beszédmód, ha új jogi vagy szerkezeti keret jött létre, illetve ha az események több egymást követő évben is ugyanabba az irányba mutattak. A fordulópontok kijelölése során ezért az egyedi események jelentősége mellett azok tágabb folyamatokba illeszkedése és a romániai magyar felsőoktatás intézményi és politikai logikájában jelzett tartós elmozdulás is meghatározó szempont volt. Az Udvardy-féle adatbázis szűrt feldolgozása alapján évenként is jól kirajzolódtak azok a sűrűsödési pontok, amelyek a korszakolás alapjául szolgáltak. Egyes években a restaurációs törekvések és az önálló magyar egyetem követelése dominált, más időszakokban a részmegoldások, a regionális hálózatépítés, a magánegyetemi intézményesülés vagy éppen a jogi újraszabályozás és konfliktusok kerültek előtérbe. Az éves bontású összegző táblázat ezért amellet, hogy egy egyszerű segédanyagként szerepel a tanulmányban, a fordulópontok azonosításának egyik empirikus alapját is képezi.

A kutatás eredményeként a romániai magyar felsőoktatás 1990 és 2025 közötti történetében nyolc nagyobb szakasz különíthető el: a Bolyai-konszenzus és restitúciós nyitány időszaka, a keresési szakasz és részmegoldások megjelenése, az első pragmatikus fordulat időszaka, a párhuzamos intézményépítés és rendszerépítő pragmatizmus korszaka, a többpilléres rendszer konszolidációja, a jogi újraszabályozás és konfliktusos visszaéléződé időszaka, a stabilizáció és alkalmazkodás korszaka, végül pedig a többintézményes modell újraértelmezésének időszaka. A szakaszok elkülönítése nem pusztán kronológiai alapú, hanem azt tükrözi, hogy az egyes időszakokban eltérő domináns stratégiák, intézményi modellek és politikai logikák érvényesültek. A fordulópontok minden esetben olyan helyzetekhez köthetők, ahol a korábbi irány vagy

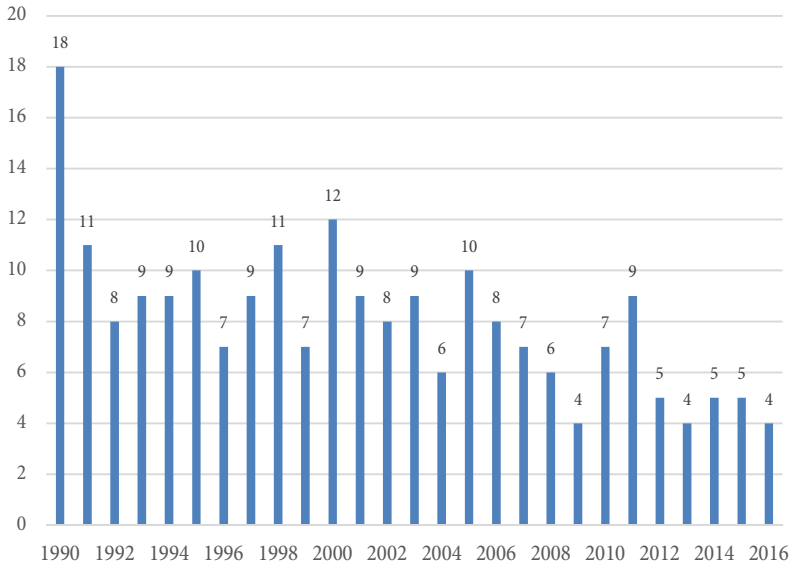
kifulladt, vagy pedig külső (politikai, jogi, társadalmi) tényezők hatására új pálya vált szükségessé. Ezekben az időszakokban különösen jól megfigyelhető a normatív célok és a pragmatikus alkalmazkodás közötti feszültség erősödése, valamint az, hogy a romániai magyar felsőoktatás szereplői hogyan reagáltak a változó lehetőségstruktúrákra. A korszakolás így a kronológiai rendnél tágabb értelmezési keretet ad: az egyes időszakokat a domináns intézményi stratégiák változása alapján különíti el.

Év	Kiválasztott tételek száma	Éves összegzés / fő jelleg
1990	18	Restaurációs remény és intézményes követelés; majd elakadás, ellenreakció, nemzetköziesítés és kiábrándulás
1991	11	Nincs áttörés; a pozíciók tisztulásának éve
1992	8	A kettős stratégia kialakulásának éve
1993	9	Az önálló Bolyai-követelés megmarad, de megjelenik a regionális-felekezeti-kihelyezett hálózatépítés
1994	9	Szűkül a jogi-politikai mozgástér, miközben erősödnek az alternatív megoldások
1995	10	A hangsúly a jogi-politikai védekezésre és a meglévő pozíciók megőrzésére helyeződik
1996	7	Első fordulópon: a lépcsőzetes megoldás és a magánegyetemi építkezés reális alternatívává válik
1997	9	Az önálló egyetem mellett láthatóvá válik a BBTE-s önállósulás és a regionális hálózatépítés
1998	11	Az első fordulópon teljesen kibomlik: több párhuzamos intézményi út fut egyszerre
1999	7	Átmeneti év: kifulladás a Petőfi-Schiller-vonal, előtérbe kerül a partiumi és a magánegyetemi út
2000	12	Intézményesül a magánegyetemi-hálózati építkezés programja
2001	9	Ténylegesen megszületik az új magyar egyetemi intézményhálózat

2002	8	Az új intézményhálózat konszolidálódni kezd
2003	9	Az intézményrendszer láthatóan megszilárdul, de a politikai-intézményi akadályok fennmaradnak
2004	6	A rendszer differenciálódik: a Sapientia, a BBTE, a PKE és a MOGYE sajátos pályákon mozognak
2005	10	A fő kérdés a jogi elismerés, a szerkezeti önállóság és a fenntartható finanszírozás
2006	8	A többpólusú rendszer egyszerre konszolidálódik és újra konfliktusossá válik
2007	7	A pólusok elkülönülnek, de a fő kérdések továbbra is nyitottak maradnak
2008	6	Jogi és szerkezeti megszilárdulás: akkreditációk, önállóbb intézményi keretek
2009	4	A hangsúly a minőségi és vertikális építkezésre tevődik át
2010	7	A többpólusú intézményrendszer teljesen kirajzolódik
2011	9	Újabb fordulópon: Sapientia-áttörés és MOGYE-konfliktus egyszerre éleződik ki
2012	5	A 2011-es fordulópon utóélete teljesen kibontakozik
2013	4	Átvezető év: megszilárdulás és elakadt végrehajtás
2014	5	A koordináció és az elhúzódó konfliktusok éve
2015	5	Fejlesztési és újrapozicionálási logika erősödik
2016	4	Nincs új nagy áttörés; regionális építkezés, pénzügyi stabilizáció és befagyott konfliktusok

1. táblázat: Az Udvardy Frigyes-féle kronológiából kiválasztott tételek éves megoszlása és főbb jellemzői (1990–2016)¹⁴

14 A táblázatban megjelenő éves sűrűsödések – a kiválasztott tételek száma, valamint az általuk jelzett események koncentrációja alapján – egyértelműen kirajzolják azokat a fordulópontokat, ahol a felsőoktatási stratégia iránya érdemben módosult, és amelyek a későbbi korszakolás empirikus alapját képezik.

2. ábra: A kiválasztott események éves megoszlása az Udvardy-kronológia alapján (1990–2016)

Időszak	Korszak megnevezése
1990–1991	Bolyai-konszenzus és restitúciós nyitány
1992–1995	Keresési szakasz és részmegoldások megjelenése
1996–1998	Az első pragmatikus fordulat időszaka
1999–2004	Párhuzamos intézményépítés és rendszerépítő pragmatizmus
2005–2010	A többpilléres rendszer konszolidációja
2011–2012	Jogi újraszabályozás és konfliktusos visszaéléződé
2013–2016	Stabilizáció és alkalmazkodás időszaka
2017–2025	A többintézményes modell újraértelmezése

2. táblázat: A romániai magyar felsőoktatás korszakai (1990–2025)¹⁵

15 A táblázatban jelölt időszakok egymásba részben átnyúló folyamatokat jelölnek, amelyekben a különböző stratégiák és intézményi megoldások gyakran párhuzamosan voltak jelen. A korszakolás célja a domináns irányok kiemelése, amelyek az egyes időszakokban meghatározták a romániai magyar felsőoktatás fejlődését.

Bolyai-konszenzus és restitúciós nyitány (1990–1991)

Az 1990–1991 közötti időszak a romániai magyar felsőoktatás történetében a restitúciós egyetemkoncepció dominanciájának szakaszaként értelmezhető. A rendszerváltást követően az önálló magyar nyelvű állami egyetem igénye részleges oktatáspolitikai reformból történeti jóvátételi és közösségi önrendelkezési üggyé szélesedett. Ezt jelezte a „Bolyai bizottság” létrejötte, valamint az, hogy rövid időn belül több mint 150 oktató állt ki nyilvánosan az intézmény helyreállítása mellett. A kezdeményezés így már a kezdetektől politikai és szakmai-intézményi dimenziót egyaránt kapott.

A Bolyai Egyetemhez kapcsolódó követelés azért válhatott rövid idő alatt közösségi konszenzussá, mert egyszerre kapcsolta össze a történeti intézményvesztés, az anyanyelvű szakemberképzés és a kisebbségi jogérvényesítés kérdését. Az RMDSZ megjelenésével az egyetemkérdés politikai keretet is kapott: a szervezet induló diskurzusában az önrendelkezés fogalma az anyanyelvű intézményrendszer helyreállításának igényével kapcsolódott össze. Az 1990 eleji magyar politikai és értelmiségi megszólalások alapján ekkor még a teljes magyar felsőoktatási struktúra visszaállítása jelent meg domináns célként, nem pedig részleges kompromisszumos megoldások.

A korszak meghatározó feszültsége abból adódott, hogy a magyar oldalon kialakult széles konszenzushoz nem társult megfelelő állami nyitás. Bár az átmeneti időszakban a magyar intézmények helyreállításának lehetősége kezdetben nem tűnt eleve kizártnak, a politikai döntéshozatal szintjén nem történt érdemi elmozdulás. A Bolyai Egyetem visszaállítását támogató társadalmi megmozdulások, a beadványok és az aláírásgyűjtések ellenére nem született konkrét kormányzati döntés az önálló magyar felsőoktatási intézmény létrehozásáról.

A román politikai és médiatérben közben megerősödött az a korlátozó értelmezés, amely az anyanyelvű felsőoktatást politikai kockázatként kezelte. Ez a reakció nem egyszerűen a Bolyai-követelés elutasítását jelentette, hanem a magyar felsőoktatási önállóság legitimitációjának megkérdőjelezését is.

Ez a helyzet már a korai időszakban megmutatta a későbbi stratégiai dilemmák alapját. A magyar közösség számára az önálló egyetem a közösségi reprodukció egyik intézményi garanciájaként jelent meg, miközben a román állami válaszok inkább a meglévő keretek részleges fenntartását tették lehetővé egy önálló magyar intézményi struktúra kialakítása helyett. A tanárhiány, a szakok leépülése, a marosvásárhelyi orvosképzés bizonytalan helyzete, valamint a hallgatói elvándorlás mind arra utaltak, hogy az egyetemkérdés a szim-

bolikus konfliktuson túl a magyar nyelvű szakmai utánpótlás és intézményi önfenntartás problémájához is kapcsolódott.

Az 1991-es év ennek a feszültségnek a rögzülését hozta. A Bolyai Társaság és más magyar szereplők továbbra is az önálló felsőoktatási intézményrendszer helyreállítását képviselték, miközben egyre világosabbá vált, hogy a román politikai elit legfeljebb korlátozott, főként humán területekre szűkített magyar nyelvű képzést tart elfogadhatónak. Ebben a helyzetben jelentek meg az első átmeneti vagy kiegészítő megoldásokra vonatkozó elképzelések, például részképzések, nemzetközi támogatások vagy külső képzési lehetőségek formájában.

Ezek a javaslatok nem a Bolyai-követelés feladását jelezték. Inkább azt a felismerést mutatták, hogy az eredeti cél politikai megvalósíthatósága korlátozott, ezért a magyar felsőoktatási intézményépítésnek átmeneti formákat is keresnie kellett.

A korszak jelentősége ezért kettős. Egyrészt ekkor szilárdult meg az önálló magyar állami egyetem mint normatív közösségi cél, másrészt már ekkor megjelentek azok a politikai és intézményi korlátok, amelyek később a rész-megoldások, a hálózatosodás és a többpilléres intézményépítés felé terelték a romániai magyar felsőoktatás fejlődését. Az 1990–1991-es időszak így a későbbi stratégiai átrendeződés kiindulópontjaként értelmezhető.

Keresési szakasz és részmegoldások megjelenése (1992–1995)

Az 1992–1995 közötti időszak a restitúciós egyetemkoncepció és a pragmatikus intézményi alkalmazkodás közötti átmenetként értelmezhető. Az önálló magyar állami egyetem követelése továbbra is központi politikai cél maradt, miközben a román állami döntéshozatal elutasító vagy halogató magatartása miatt egyre nagyobb szerepet kaptak a magyar nyelvű felsőoktatás azonnali működési hiányait kezelő részmegoldások. A korszak jelentősége ezért a stratégiai eszköztár bővülésében ragadható meg.

1992-ben még egyértelműen jelen volt az önálló magyar felsőoktatási intézményrendszer helyreállításának igénye. A magyar egyházi, politikai és civil szereplők összehangolt fellépése, valamint a Bolyai Egyetem újraindítására benyújtott dokumentáció válasz nélkül maradása egyszerre jelezte a magyar oldal intézményi szándékát és a román állami nyitás hiányát. A politikai át-törés elmaradása átmeneti megoldások kereséséhez vezetett. Ilyen irányt jelentettek a részképzések, a hiányszakmákra koncentrált magyarországi továbbtanulási lehetőségek, valamint a posztgraduális képzési formák.

A részmegoldások megjelenése a stratégiai gondolkodás módosulását jelezte. A romániai magyar felsőoktatás szereplői ekkor kezdték felismerni, hogy az intézményi hiányok rövid távon többféle, egymást kiegészítő eszközzel kezelhetők. A marosvásárhelyi orvosképzés helyzete különösen jól mutatta a meglévő magyar képzési pozíciók sérülékenységet: a teljes magyar nyelvű oktatás, az önálló beiskolázási keretszám és az oktatói utánpótlás kérdése továbbra is megoldatlan maradt. Ez a probléma a felsőoktatási vitát fokozatosan fenntarthatósági kérdéssé alakította.

1993-ra a kettős stratégia világosabban körvonalazódott. A Bolyai Egyetem visszaállításának követelése továbbra is jelen volt az RMDSZ és a magyar szakmai szervezetek napirendjén, de megerősödtek a regionális, felekezeti és kihelyezett képzési formák is. A csíkszeredai mezőgazdasági képzés és a Székelyföldre és Partiumra vonatkozó főiskolai hálózati elképzelések azt mutatták, hogy az önálló kolozsvári központú egyetem mellett egy területileg tagoltabb, több intézményi helyszínre épülő modell is megjelent a gondolkodásban.

A jogi-politikai mozgástér 1994–1995-ben tovább szűkült. A tanügyi törvénytervezet, a szakmai képzési területek anyanyelvű oktatására vonatkozó korlátozások, valamint a BBTE és a MOGYE részleges magyar képzési struktúráit jelezték, hogy a formális jelenlét önmagában nem jelentett intézményi biztonságot.

A magyar nyelvű felsőoktatás fejlesztése ezért egyre inkább a meglévő pozíciók védelme, a kihelyezett képzések bővítése és az alternatív intézményi formák megerősítése felé mozdult el. A korszak végére a romániai magyar felsőoktatási stratégia kettős szerkezete megszilárdult: a Bolyai-gondolat továbbra is normatív és legitimációs keretet adott a politikai követeléseknek, a gyakorlatban pedig egyre fontosabbá váltak a részleges, regionális és felekezeti intézményépítési formák.

Az 1992–1995 közötti időszak így a restitúciós cél első intézményi kiegészülését jelenti. Ekkor jelentek meg azok az alternatív pályák, amelyek a későbbi többpilléres modell előzményeivé váltak.

Az első pragmatikus fordulat időszaka (1996–1998)

Az 1996 és 1998 közötti időszak a romániai magyar felsőoktatás történetében az első pragmatikus fordulat korszakának tekinthető. Ekkor jelent meg világosabban az a felismerés, hogy a teljes intézményi helyreállítás felé közties, részben alternatív megoldásokon keresztül vezethet út. A restaurációs cél továbbra is meghatározó maradt, mellette azonban megerősödött a lépcsőzetes

építkezés, a BBTE-n belüli magyar szerkezeti önállósulás, valamint a regionális és magánegyetemi hálózatépítés logikája is.

A fordulat először stratégiai vitákban vált láthatóvá. Az önálló magyar egyetemről szervezett kolozsvári kerekasztal még a Bolyai-gondolat fennmaradó erejét mutatta, de már azt is jelezte, hogy a közösségi szereplők egy része az átmeneti intézményi lépések lehetőségét is mérlegelte. Ugyanezt az elmozdulást erősítette a történelmi egyházak magyar magánegyetem létrehozására vonatkozó szándéknyilatkozata 1996-ban, amely az alternatív intézményépítést konkrétabb és szervezettebb pályára helyezte.

A következő évben a kettős stratégia már intézményi szerkezetként is körvonalazódott. A BBTE-n belüli magyar intézményesülés terve részletesebb formát kapott: a magyar oktatók karokban, önálló döntési jogosítványokban és belső autonómiában kezdtek gondolkodni. A regionális kihelyezett képzések működő formái szintén a hálózatosodás irányába mutattak. Így az önálló kolozsvári magyar egyetem terve és az erdélyi felsőoktatási hálózat gondolata nem egymást kizáró, hanem egymást kiegészítő stratégiai irányként kapcsolódott össze. 1998-ra ez a többirányú stratégia egyszerre vált láthatóvá a BBTE-n belüli magyar karok követelésében, a regionális-felekezeti hálózatépítésben és az önálló magyar egyetem politikai napirenden tartásában. A modell azonban továbbra is erős román intézményi ellenállásba ütközött: a BBTE szenátusának elutasító magatartása, az országos román egyetemi tiltakozás és az önálló magyar egyetemet vizsgáló bizottság elleni támadások egyaránt azt mutatták, hogy az alternatív stratégiák megjelenése önmagában nem oldotta fel a politikai-intézményi korlátokat.

A korszak jelentősége ezért a stratégiai gondolkodás átrendeződésében ragadható meg. A restitúciós logika mellé ekkor épült be tartósabban a többirányú intézményépítés gyakorlata: a BBTE-n belüli önállósulás, a regionális hálózatépítés és a magánegyetemi modell párhuzamosan jelent meg a romániai magyar felsőoktatás jövőképeiben.

Párhuzamos intézményépítés és rendszerépítő pragmatizmus (1999–2004)

Az 1999–2004 közötti időszakban a romániai magyar felsőoktatás fejlődése több intézményi pályára vált szét. Az önálló állami magyar egyetem közvetlen politikai megvalósítása továbbra is akadályokba ütközött, miközben a gyakorlatban egyre nagyobb súlyt kaptak azok a megoldások, amelyek saját intézmé-

nyi kapacitások kiépítésére épültek. A korszak ezért a párhuzamos intézményépítés és a rendszerépítő pragmatizmus időszakaként értelmezhető.

A Petőfi–Schiller Egyetem tervének kifulladásában ebben a folyamatban fontos jelzés volt. Az állami megoldásként elképzelt konstrukció jogi-politikai akadályokba ütközött, ami ismét megmutatta a román intézményi ellenállás tartósságát. A stratégiai súlypont közben két irányba tolódott: a partiumi intézményépítés és a kolozsvári központú magyar magánegyetem terve felé. A Partiumi Keresztény Egyetem önálló intézményi formájának megszületése már a korábbi útkeresés kézzelfogható eredményét jelentette, a Sapientia felé mutató kezdeményezések pedig egy saját magyar felsőoktatási hálózat lehetőségét nyitották meg.

A magánegyetemi modell 2000–2001-ben vált tényleges rendszerépítési programmá. A Sapientia Alapítvány létrejötté, a PKE megerősödése, valamint a csíkszeredai és marosvásárhelyi infrastruktúra kiépítése azt jelezte, hogy az alternatív intézményépítés önálló felsőoktatási pályává vált. A Sapientia elindulása ebben az értelemben nem egyszerű intézményalapítás volt: a romániai magyar felsőoktatás szerkezeti átrendeződését is elindította.

Az állami egyetemi pálya közben nem veszítette el jelentőségét. A BBTE-n belüli magyar intézményesülés tovább épült: bővültek a magyar nyelvű szakok, formálódtak a belső intézeti struktúrák, és megmaradt a doktori képzések szerepe is. A korszak sajátossága éppen a három irány egyidejű jelenléte volt: az önálló állami egyetem normatív célja, a BBTE-n belüli magyar szerkezeti önállósulás és a magánegyetemi hálózatépítés párhuzamosan alakította a felsőoktatási stratégiát. Ezek azonban nem mindig illeszkedtek zökkenőmentesen egymáshoz. A szakstruktúrák, az oktatói erőforrások és a hallgatói bázis részben versengő logikák szerint szerveződtek.

A 2002–2003-as években az új intézményrendszer már konszolidációs szakaszba lépett. A Sapientia és a PKE mérhető hallgatói létszámmal, saját infrastruktúrával, könyvtári háttérrel és finanszírozási keretekkel rendelkező felsőoktatási szereplőként jelent meg. Közben a korábbi magyarországi távoktatási és kihelyezett programok szerepe fokozatosan csökkent, helyüket egyre inkább a helyben kiépülő erdélyi intézmények vették át. Ez a magyar felsőoktatás lokalizációját erősítette: a képzési hiányok kezelése egyre nagyobb mértékben saját intézményi kapacitásokra épült.

A korszak végére differenciált intézményi szerkezet alakult ki. A Sapientia szervezetileg és infrastrukturálisan erősödött, a BBTE magyar ága megőrizte központi állami szerepét, a PKE önálló intézményként bővült, a marosvásárhelyi magyar orvosképzés pedig továbbra is külön konfliktuszónát jelentett.

Ekkorra a vita súlypontja is megváltozott. A kérdés már nem elsősorban az volt, hogy szükség van-e magyar felsőoktatási intézményrendszerre, hanem az, hogy a kialakuló többpilléres modell milyen belső arányokkal, koordinációval és intézményi szereposztással működjön.

A többpilléres rendszer konszolidációja (2005–2010)

A 2005–2010 közötti időszakban a romániai magyar felsőoktatás kérdése már nem elsősorban az intézményalapítás körül szerveződött, hanem a kialakult többpilléres rendszer működtetésének problémájaként jelent meg. A korábban létrejött vagy megerősödött intézményi formák – a Sapientia, PKE, BBTE magyar tagozatai, valamint a marosvásárhelyi és más regionális állami képzések – ekkorra egy többpólusú rendszer elemeiként működtek. A vita súlypontja ezért áthelyeződött: a létrehozás helyett a jogi státus, az akkreditáció, az intézményi önállóság és a finanszírozás kérdése vált meghatározóvá.

Ez a változás az RMDSZ oktatáspolitikai prioritásaiban is megjelent. Az önálló állami magyar egyetem célja nem tűnt el, de a gyakorlati politika egyre inkább a BBTE-n belüli magyar karok ügyére, illetve a Sapientia román állami támogatásának megszerzésére összpontosított. A PKE egyes szakjainak hivatalos működési engedélyezése ugyanebbe az irányba mutatott: a korszak egyik fő téje a már működő intézmények jogi megerősítése lett.

A konszolidáció azonban nem jelentett lezárt vagy konfliktusmentes állapotot. A Sapientia esetében az akkreditáció, az oktatói utánpótlás és a külső államvizsga-rendszertől való függés maradt központi kérdés. A BBTE-n a magyar önállóság problémája újra kiéleződött: a magyar karok ügye, a feliratvita és a működési szabályzat körüli konfliktusok azt jelezték, hogy a hivatalosan elismert multikulturalizmus és a tényleges intézményi autonómia között továbbra is jelentős szakadék húzódott.

Más intézményeknél eltérő típusú stabilizáció zajlott. A PKE fokozatosan erősebb intézményi pozícióba került, a Sapientia számára az akkreditáció vált a továbblépés feltételévé, a BBTE magyar tagozata pedig saját vezetési és képzési struktúráját erősítette. A MOGYE külön esetet jelentett: a magyar karok és a teljesebb magyar nyelvű klinikai képzés ügye továbbra is hallgatói és oktatói mozgósítást váltott ki. Vagyis a rendszer működőképesebbé vált, de az autonómia- és státuszkérdések nem oldódtak meg egységesen.

A 2008–2009-es akkreditációs fejlemények már a minőségi és jogi megszilárdulás irányába mutattak. A Sapientia szakakkreditációs eredményei, valamint a BBTE magyar szakjainak külön akkreditációja nagyobb jobbiztonságot teremtettek a magyar nyelvű képzések számára.

2010-re a többpilléres modell körvonalai egyértelművé váltak. A Sapientia új szakokkal bővült, a PKE saját diplomakiadási joggal erősödött, a BBTE magyar tagozata pedig továbbra is az egyik legnagyobb állami magyar felsőoktatási pólus maradt. Az új tanügyi törvény a BBTE és a MOGYE multikulturális egyetemként való nevesítésével új jogi keretet adott a magyar tagozatok és karok intézményesítéséhez, miközben az önálló állami magyar egyetem kérdését nem rendezte.

A korszak mérlege ezért ambivalens: a romániai magyar felsőoktatás többpilléres rendszere megszilárdult, de a pillérek eltérő jogi, intézményi és autonómiafeltételek között működtek tovább.

Jogi újraszabályozás és konfliktusos visszaeleződés (2011–2012)

A 2011–2012 közötti fordulópont a többpilléres rendszer belső ellentmondásait tette láthatóvá. Egyfelől a Sapientia intézményi akkreditációja a magánegyetemi modell jogi megszilárdulását jelentette; másfelől a MOGYE körüli konfliktus azt mutatta meg, hogy a multikulturális állami egyetem jogi keretei önmagukban nem biztosítják a tényleges magyar intézményi autonómiát.

A MOGYE ügye 2011-ben vált a romániai magyar felsőoktatás egyik legélesebb konfliktuszónájává. A magyar oktatók és hallgatók bojkottal, majd távolmaradással jelezték, hogy az új tanügyi törvényben megnyíló lehetőségek – különösen a magyar departamentumok létrehozása – a gyakorlatban nem érvényesülnek. A vita nemcsak szerkezeti kérdéseket érintett: a hallgatói hozzáférés, a fizetős helyek elosztása és a magyar oktatók intézményi pozíciója is a konfliktus részévé vált. A MOGYE példája így a multikulturális állami modell végrehajtási korlátaira irányította a figyelmet.

Más irányú folyamat zajlott a Sapientia esetében. Az intézmény fejlődése ekkor már nem az alapítás körüli legitimációról szólt, hanem a vertikális bővítésről, a mesterképzések előkészítéséről, a kutatási együttműködések erősítéséről és az akkreditáció megszerzéséről. A Sapientia akkreditációs törvényének elfogadása a magyar magánegyetemi intézményépítés egyik jogi le-

zárását jelentette, és megerősítette, hogy a magánegyetemi pálya a többpilléres rendszer önálló, stabil elemévé vált.

A következő évben a MOGYE-konfliktus már túllépett az egyetemi autonómia belső keretein. Az ügy országos politikai válsággá szélesedett, a kormány pedig rendeleti úton próbálta rendezni a magyar tagozat helyzetét. Ez a beavatkozási kísérlet azt jelezte, hogy a magyar felsőoktatási autonómia kérdése továbbra is érzékeny politikai konfliktustér maradt, különösen ott, ahol az állami intézményi keretek és a kisebbségi nyelvi jogok ütköztek.

Közben a rendszer más intézményeiben már eltérő típusú kérdések kerültek előtérbe. A Sapientia és a PKE esetében a fenntarthatóság, a doktori képzések elindítása, az agyelszívás mérséklése és a társadalmi hasznosság erősítése vált hangsúlyossá. A 2012-es felvételi adatok arra is rámutattak, hogy a többközpontú rendszer belső különbségei markánsabbá váltak: míg a BBTE egyes szakjai továbbra is erős vonzerőt mutattak, a Sapientia és a PKE bizonyos képzési területeken már toborzási nehézségekkel szembesült.

A 2011–2012-es szakasz jelentősége ezért a kettős mozgásban ragadható meg. A magánegyetemi pillér jogilag megerősödött, az állami multikulturális modell viszont újra konfliktusossá vált. Ez a fordulópont világossá tette, hogy a többpilléres rendszer stabilizációja nem egységes folyamat: az egyes intézményi utak eltérő jogi, politikai és társadalmi feltételek között alakultak tovább.

A stabilizáció és alkalmazkodás időszaka (2013–2016)

A 2013–2016 közötti időszakot a stabilizáció és az alkalmazkodás logikája határozta meg. A korábbi évek nagyobb fordulópontjai után nem új intézményi modell jött létre, hanem a már működő struktúrák belső rendeződése került előtérbe. A Sapientia regionális jelenlétének erősítésére és intézményi identitásának megszilárdítására törekedett, a PKE a mesterképzések bővítésére és belső reformokra helyezte a hangsúlyt, a BBTE magyar tagozata pedig megőrizte stabil, tömeges hallgatói bázisát. A MOGYE esetében ezzel szemben a korábbi megállapodások végrehajtása továbbra is akadozott.

A rendszer működését ezekben az években inkább részleges fejlesztések és alkalmazkodási kísérletek jellemezték; átfogó szerkezeti átalakulás nem következett be. Erősödött ugyan az intézmények közötti koordináció igénye, és megjelentek különböző együttműködési fórumok, ezek azonban nem vezettek

a teljes felsőoktatási mezőt érintő áttöréshez. A többpilléres modell működött, de az egyes pillérek közötti stratégiai összehangolás továbbra is korlátozott maradt.

A fejlesztési logika intézményenként eltérő módon jelent meg. A Sapientia új képzési és regionális jelenléti formákat épített ki, a PKE belső reformokra és pénzügyi konszolidációra törekedett, a BBTE pedig megőrizte vezető szerepét a magyar nyelvű állami felsőoktatásban. Ezek a folyamatok a rendszer stabilitását erősítették, de nem oldották fel a korábban kialakult szerkezeti különbségeket.

A MOGYE külön pályán mozgott. A konfliktus ebben az időszakban fokozatosan befagyott, és egyre inkább a jogérvényesítés, illetve a civil szerepvállalás terepére tolódott át. Ez azt jelezte, hogy a multikulturális állami modell problémái nem szűntek meg, inkább tartós intézményi vitaként épültek be a romániai magyar felsőoktatás működésébe.

A korszak egészét így nem látványos áttörés, hanem a meglévő intézményi szerkezetek megerősödése jellemezte. A romániai magyar felsőoktatás többpilléres rendszere stabilabbá vált, miközben az egyes intézmények továbbra is eltérő jogi, pénzügyi és stratégiai feltételek között működtek.

A többintézményes modell újraértelmezése (2017–2025)

A 2017 utáni időszak vizsgálata már nem az Udvardy Frigyes-féle történeti kronológiára, hanem a kutatás során összeállított sajtókorpuszra épül. Ennek oka, hogy a kronológia 2017-ig követi részletesen a romániai magyar felsőoktatás eseménytörténetét, míg a későbbi fejlemények elsősorban a nyilvános diskurzuson keresztül ragadhatók meg. A forrásváltás egyben az elemzés fókuszának eltolódását is jelenti: míg a korábbi alfejezetekben a hangsúly az intézményalapítási kísérletek, jogi fordulópontok és strukturális konfliktusok rekonstruálásán volt, ebben a szakaszban már nagyobb szerepet kap annak vizsgálata, hogy a romániai magyar felsőoktatás szereplői milyen önértelmezéseket, fejlesztési irányokat és jövőképeket fogalmaztak meg a nyilvánosságban.

A 2017 és 2025 közötti időszak a romániai magyar felsőoktatás történetében a többintézményes modell újraértelmezésének szakaszaként írható le. Ebben a periódusban az állt a központban, hogy a kialakult intézményi struktúra

Év	Krónika	Maszol	Székelyhon	Transtelex	Szabadság	Össz.
2017	5	3	0	0	0	8
2018	3	5	0	0	1	9
2019	3	4	1	0	0	8
2020	2	3	4	0	0	9
2021	2	6	1	0	0	9
2022	4	3	0	1	0	8
2023	2	7	0	1	0	10
2024	1	4	0	3	0	8
2025	5	4	1	2	0	12
Össz.	27	39	7	7	1	81

3. táblázat: A 2017–2025 közötti sajtókorpusz megoszlása sajtóorgánumok szerint¹⁶

milyen módon képes alkalmazkodni a változó demográfiai, gazdasági és oktatáspolitikai környezethez, illetve hogyan tudja újradefiniálni saját szerepét a romániai és nemzetközi felsőoktatási térben.

A korszak egyik legfontosabb sajátossága, hogy a korábban létrejött intézményi pillérek – mindenekelőtt a BBTE magyar tagozata, a Sapientia és a PKE – egyre inkább eltérő, viszont egymással párhuzamosan működő stratégiák mentén kezdtek fejlődni. A PKE infrastrukturális fejlesztései, a Sapientia stabil intézményi pozíciója, valamint a BBTE országos és nemzetközi rangsorokban elfoglalt helye azt mutatták, hogy a magyar felsőoktatás intézményei ekkorra már beágyazott szereplőkké váltak.¹⁷ A történet másik oldalán azonban megmaradtak a marosvásárhelyi orvosképzés körüli viták – különösen a MOGYE és a Petru Maior Egyetem összevonásának kérdése –, amelyek továbbra is arra utaltak, hogy a magyar nyelvű állami felsőoktatás bizonyos területein a strukturális konfliktusok nem oldódtak meg.¹⁸

16 A forráseloszlásból az is látható, hogy a korpusz súlypontját a napi hír- és közéleti diskurzust közvetítő online platformok adják, ami összhangban van azzal, hogy a vizsgált időszakban a felsőoktatási kérdések elsősorban nem intézményalapítási fordulópontokként, hanem folyamatos nyilvános diskurzus részeként jelentek meg.

17 Krónika, 2017. február 15.; Krónika, 2017. szeptember 20.; Maszol, 2017. december 12.

18 Krónika, 2017. november 22.

2018 és 2019 során ez a kettősség még hangsúlyosabbá vált. A BBTE folyamatosan megőrizte vezető pozícióját a romániai felsőoktatási mezőnyben, a magyar képzési kínálat iránti érdeklődés is stabil maradt.¹⁹

A 2020-as év új típusú kihívást jelentett a felsőoktatási rendszer számára, hiszen a pandémia következtében az intézmények gyors átállásra kényszerültek az online és hibrid oktatási formákra. Ez ugyan nem eredményezett szerkezeti átalakulást, de rámutatott a rendszer alkalmazkodóképességére és belső rugalmasságára.²⁰ A működés fenntartása vált az elsődleges prioritássá, azonban a sajtóelemzés arra is rámutat, hogy az intézmények különböző módon reagáltak a pandémia okozta kihívásokra: a Sapientia és a PKE új képzésekkel és módosított felvételi rendszerekkel alkalmazkodtak, a BBTE pedig megőrizte nagy létszámú hallgatói bázisát.²¹ A MOGYE esetében továbbra is a strukturális aránytalanságok kerültek előtérbe, ami a magyar képzés korlátozott mozgásterére utalt.²²

Különösen fontos fejlemény volt a 2022-es konzorciumi együttműködés, amely arra utalt, hogy a magyar felsőoktatás szereplői bizonyos kérdésekben már közös intézményi térként kezdték értelmezni magukat.²³ Ebben az időszakban jelentek meg azok a kritikai hangok is, amelyek a többintézményes modell belső aránytalanságaira hívták fel a figyelmet, különösen az állami és a magánegyetemi pólus közötti viszony tekintetében.²⁴

A 2023 és 2025 közötti fejlemények alapján megállapítható, hogy a többintézményes modell alapvető szerkezete érdemben nem változott, hanem a korábban kialakult intézményi keretek között működött tovább. Ennek egyik jól megragadható példája, hogy miközben a Sapientia új képzéseket indított és regionális jelenlétét bővítette, a BBTE továbbra is megőrizte vezető szerepét a romániai felsőoktatásban, stabil hallgatói bázissal és kiemelkedő rangsorbeli pozíciókkal.²⁵ Mindeközben a PKE is a korábbi fejlesztési pályáján haladt tovább, új képzésekkel és intézményi bővítésekkel, anélkül, hogy ez a rendszer egészének szerkezeti átrendeződését eredményezte volna.²⁶

19 Krónika, 2018. május 14.; Maszol, 2018. július 23.; Maszol, 2019. november 19.

20 Krónika, 2020. április 26.; Maszol, 2020. május 21.; Székelyhon, 2020.

21 Székelyhon, 2020. július 28.; Maszol, 2020. szeptember 4.

22 Krónika, 2020. szeptember 3.

23 Krónika, 2022. január 19.

24 Transtelex, 2022. december 15

25 Maszol, 2023. május 16.; Maszol, 2025. augusztus 2.

26 Krónika, 2023. október 13.

Hasonlóképpen a felsőoktatási szereplők közös megszólalásai sem új intézményi irányok kijelölését jelentették, inkább a meglévő rendszer fenntartásának és megerősítésének igényét tükrözték.²⁷ Mindez arra utal, hogy a korszak végére a romániai magyar felsőoktatás egy stabil, többközpontú struktúráként működött, amelyben az egyes intézmények eltérő stratégiák mentén fejlődtek, de ezek a folyamatok nem vezettek új intézményi modell kialakulásához.

Az RMDSZ felsőoktatáspolitikai álláspontjának átalakulása

Az előzőekben bemutatott korszakolás alapján a romániai magyar felsőoktatás 1990 utáni fejlődése több, egymástól jól elkülöníthető szakaszra bontható. Jelen fejezet nem e korszakok részletes újrabemutatására törekszik, inkább azok értelmezésére, különös tekintettel arra, hogy miként alakult az RMDSZ felsőoktatás-politikai álláspontja az egyes időszakokban.

A vizsgált források – elsősorban az RMDSZ évarchívumai, kongresszusi dokumentumai, valamint politikai nyilatkozatai – alapján megállapítható, hogy a szövetség felsőoktatás-politikai gondolkodása a vizsgált időszakban jelentős átalakuláson ment keresztül. A kilencvenes évek elején az RMDSZ álláspontját egyértelműen restitúciós logika határozta meg, amely az önálló, államilag finanszírozott magyar egyetem visszaállítását tekintette elsődleges célnak.²⁸ A korabeli dokumentumok fogalomhasználata – például a „Bolyai Tudományegyetem visszaállítása”, a „teljes körű magyar nyelvű felsőoktatás” vagy a „jogsérelem” – arra utal, hogy a kérdés erőteljesen politikai és szimbolikus jelentéssel bírt.

A kilencvenes évek közepétől fokozatos elmozdulás figyelhető meg e kezdeti megközelítéstől. Az RMDSZ dokumentumaiban egyre nagyobb hangsúlyt kapott a teljes körű magyar oktatás biztosítása, valamint az ehhez szükséges jogi és intézményi garanciák megteremtése.²⁹ A fogalomhasználatban megjelenő „belső önrendelkezés”, „kulturális autonómia” és „alkotmányos eszközök” kifejezések arra utalnak, hogy a felsőoktatás kérdése egy tágabb kisebbségpolitikai és jogérvényesítési keretbe ágyazódott.

²⁷ Transtelex, 2025. május 16.

²⁸ RMDSZ 1990; RMDSZ 1991.

²⁹ RMDSZ 1993; RMDSZ 1995.

A kilencvenes évek második felében az RMDSZ politikájában egy pragmatikus fordulat azonosítható. A források alapján kijelenthető, hogy a szövetség ekkor már nem kizárólag az önálló magyar egyetem visszaállításában gondolkodott, hanem nyitottá vált más intézményi megoldások irányába is.³⁰ Egyidejűleg támogatták a BBTE-n belüli intézményesülést, illetve más magyar nyelvű felsőoktatási intézmények létrehozását. Ebből következik, hogy a politikai stratégia a megvalósíthatóság szempontjaihoz kezdett igazodni.

Ez a tendencia a kétezres évek elején tovább erősödött: az RMDSZ beszámolói és programjai már kifejezetten a magyar tannyelvű felsőoktatás fejlesztésére, az alapítványi magyar magánegyetem létrehozására, valamint a meglévő állami intézményeken belüli magyar struktúrák megerősítésére helyezték a hangsúlyt.³¹ A források alapján ez az időszak a párhuzamos intézményépítés szakaszaként értelmezhető, amelyben a szövetség egyszerre több intézményi modellt is támogatott.

Ezt követően, főleg a 2000-es évek közepétől kezdődően az RMDSZ felsőoktatás-politikája egyre inkább konszolidáló jellegűvé vált. A dokumentumokban hangsúlyossá vált az akkreditáció, az infrastruktúra-fejlesztés és az intézményrendszer megerősítése, ami arra utal, hogy a politikai prioritások a meglévő struktúrák stabilizálása felé tolódtak el.³² Ebben a szakaszban az önálló állami magyar egyetem kérdése háttérbe szorult, és inkább legitimációs hivatkozási pontként maradt jelen.

A 2010-es évektől kezdődően a felsőoktatás kérdése ismét részben konfliktusos dimenziót kapott, különösen a jogi szabályozás és az intézményi autonómia kérdésében. Az RMDSZ politikájában ugyanakkor továbbra is meghatározó maradt a többpilléres megközelítés, amely az állami kereteken belüli magyar intézményi önállóság erősítését és a saját magyar intézmények támogatását egyaránt magában foglalta.³³

A legutóbbi időszakban a források egyértelműen azt mutatják, hogy az RMDSZ felsőoktatás-politikája egy többintézményes, hálózatos logika mentén szerveződik. A hangsúly a teljes romániai magyar felsőoktatási rendszer fenntartásán, összehangolásán és hosszú távú megerősítésén van, miközben az önálló magyar egyetem gondolata elsősorban szimbolikus és politikai hivatkozási pontként marad jelen.³⁴

30 RMDSZ 1996; RMDSZ 1997.

31 RMDSZ 1999; RMDSZ 2000–2004.

32 RMDSZ 2004–2008; KAB 2010.

33 RMDSZ 2011; RMDSZ 2012.

34 RMDSZ 2021–2024.

Összességében megállapítható, hogy az RMDSZ felsőoktatás-politikai álláspontja a vizsgált időszakban egy restitúciós alapállásból kiindulva fokozatosan egy pragmatikusabb, többintézményes és rendszerfenntartó logika irányába mozdult el. Ez egy olyan stratégiai alkalmazkodási folyamatként írható le, amely a politikai realitások és az intézményi lehetőségek figyelembevételével alakult ki.

Következtetések

A tanulmány központi kérdése az volt, hogy miként alakult a romániai magyar felsőoktatás intézményi és politikai fejlődése 1990 után, és hogyan jutott el az önálló magyar egyetem követelésétől a többintézményes modell kialakulásáig. A vizsgálat eredményei alapján megállapítható, hogy ez a folyamat nem írható le sem lineáris fejlődéstörténetként, sem egyszerű kudarc- vagy hiánytörténetként. Sokkal inkább egy olyan, fordulópontokkal tagolt történeti folyamatként értelmezhető, amelyben a normatív közösségi célok, a politikai realitások és az intézményi alkalmazkodási stratégiák folyamatos kölcsönhatásban álltak egymással. Ebből kiindulva a tanulmány egyik legfontosabb eredménye az, hogy sikerült a romániai magyar felsőoktatás 1990 és 2025 közötti történetét nyolc, egymástól elkülöníthető szakaszra bontani, és ezáltal az azok mögött húzódó domináns intézményi és politikai logikákat is azonosítani.

A korszakolás eredménye azért tekinthető érdemi hozzájárulásnak, mert megmutatja, hogy a romániai magyar felsőoktatás története nem egynemű folyamatként zajlott. A kilencvenes évek elejét a Bolyai-konszenzus és a restitúciós követelés dominálta, ezt azonban fokozatosan felváltotta a rész megoldások keresése, majd a pragmatikusabb intézményépítési utak előtérbe kerülése. A 2000-es évekre kialakuló párhuzamos intézményépítés, majd a többpilléres rendszer konszolidációja, végül a 2017 utáni időszak többintézményes újraértelmezése azt mutatja, hogy a rendszer fejlődése valójában eltérő stratégiák egymásra rétegződésének eredménye volt. A korszakolás tehát a tanulmány egyik önálló eredménye, amely hozzájárul a romániai magyar felsőoktatás történetének mélyebb, árnyaltabb és strukturáltabb értelmezéséhez.

A kutatás másik fontos eredménye annak kimutatása, hogy az RMDSZ felsőoktatás-politikai álláspontja a vizsgált időszakban jelentős átalakuláson ment keresztül. A korai időszakban a szövetség nyelvezete és politikai célrendszere egyértelműen restitúciós jellegű volt: az önálló, államilag finanszí-

rozott magyar egyetem visszaállítása központi célként jelent meg. A későbbi években azonban ez a megközelítés fokozatosan tágabb oktatáspolitikai, majd egyre inkább pragmatikus és rendszerfenntartó logikává alakult át. A források alapján egyértelműen kirajzolódik, hogy az RMDSZ nem egyetlen intézményi megoldásban gondolkodott, hanem egyszerre támogatta a multikulturális állami egyetemeken belüli magyar intézményesülést, a saját magyar felsőoktatási intézmények építését, valamint később a már létrejött intézményrendszer megerősítését is. Ez az eredmény azért lényeges, mert pontosabban teszi értethetővé a politikai döntések és intézményi formák közötti kapcsolatot.

A fentiek alapján a tanulmány megerősítette azt az alapfeltevést, hogy a „Bolyai-gondolat” továbbra is jelen van a romániai magyar közösségi gondolkodásban, miközben funkciója jelentősen átalakult. A vizsgált időszak elején még konkrét intézményalapítási célként jelent meg, később azonban egyre inkább szimbolikus, legitimációs és politikai hivatkozási ponttá vált. Az elemzés arra is rámutat, hogy a működő intézményi struktúrák megerősödése a gyakorlatban alternatív fejlődési pályát jelölt ki az önálló állami magyar egyetem modelljéhez képest. A többpilléres felsőoktatási rendszer folyamatos konszolidációja, valamint az elmúlt évek oktatáspolitikai folyamatai arra utalnak, hogy az intézményépítés súlypontja tartósan ezeknek a már működő struktúráknak a fenntartására és fejlesztésére helyeződött át.

Ennek fényében megállapítható, hogy bár az RMDSZ és más intézményi szereplők nyíltan nem mondtak le az önálló magyar egyetem céljáról, a gyakorlatban egy ettől eltérő fejlődési pálya vált meghatározóvá. A jelenlegi tendenciák alapján valószínűsíthető, hogy a többintézményes modell további megerősödése hosszabb távon tovább csökkenti egy önálló állami magyar egyetem létrehozásának realitását, még akkor is, ha ez a cél diskurzív szinten továbbra is jelen marad.

Szakpolitikai javaslatok

A kutatás eredményei alapján a romániai magyar felsőoktatás jelenlegi kihívása már nem elsősorban új intézményi modellek létrehozása, hanem a kialakult többintézményes rendszer tudatosabb összehangolása és stratégiai fejlesztése. A vizsgálat arra utal, hogy a rendszer hosszú távú fenntarthatósága szempontjából az egyik legfontosabb feladat az intézmények közötti koordináció erősítése lehet.

Ennek érdekében célszerű lenne létrehozni egy állandó romániai magyar felsőoktatási együttműködési fórumot, amelyben az állami és magánegyetemi szereplők egyaránt részt vesznek. Véleményem szerint fontos, hogy egy ilyen kezdeményezés ne valamelyik intézményhez kötődjön, mert ez könnyen intézményi rivalizálásként értelmeződhetne. Indokoltabb lenne, ha a fórum kereteit az RMDSZ Ügyvezető Elnökségének Oktatási Főosztálya biztosítaná, nem állásfoglaló vagy irányító szerepben, hanem semleges koordinációs térként, amely lehetőséget ad a stratégiai párbeszédre.

A fórum egyik kiemelt feladata lehetne a képzési kínálat tudatosabb összehangolása. A demográfiai és erőforrásbeli korlátok miatt különösen fontos lenne elkerülni az egymással versengő, azonos profilú szakok indítását, amelyek ugyanabból a szűkülő hallgatói bázisból vonzanak jelentkezőket. Ehelyett olyan, egymást kiegészítő és jövőorientált képzési irányok fejlesztése lenne kívánatos, amelyek követik a munkaerőpiaci és technológiai változásokat, és új versenyképes szakok létrehozását ösztönzik. A fórum emellett támogatná közös kutatási programok, doktori iskolák, közös képzési modulok és intézményközi szakfejlesztések előkészítését is. A Pro Bono Publico konzorcium kezdeményezése azt mutatja, hogy ennek már léteznek intézményi előzményei, amelyekre szélesebb koordinációs modell is épülhetne.

Összességében a romániai magyar felsőoktatás jövője szempontjából nem újabb párhuzamos struktúrák létrehozása, hanem az együttműködésre épülő, stratégiailag összehangolt fejlődés tűnik a leginkább indokolható iránynak. Egy ilyen szakpolitikai megközelítés egyszerre szolgálhatná a minőségi fejlődést, a hallgatói érdekeket és a teljes romániai magyar felsőoktatási rendszer hosszú távú fenntarthatóságát.

A fentiekén túl a romániai magyar felsőoktatás hosszú távú megerősítése érdekében további szakpolitikai irányok is megfontolandók:

- Közös adat- és monitoringrendszer létrehozása, amely rendszeresen követné a hallgatói létszámok, szakválasztási trendek, lemorzsolódás, végzetek elhelyezkedése és a továbbtanulási mintázatok alakulását, ezzel adatalapú szakfejlesztési döntéseket támogatva.
- Összehangolt pályaaorientációs stratégia kialakítása, amely a romániai magyar középiskolások számára a teljes magyar nyelvű felsőoktatási kínálatot közös térként jelenítené meg, nem kizárólag intézményi versenylogika mentén.
- Intézményközi áthallgatási és közös képzési modulok bővítése, amelyek lehetővé tehetnék, hogy a hallgatók több intézmény kurzuskínálatából részesüljenek, különösen specializált vagy kisebb kapacitású területeken.

- Közös doktori és kutatási platformok ösztönzése, különösen olyan területeken, ahol az egyes intézmények önmagukban korlátozott kapacitással rendelkeznek, együtt azonban versenyképes kutatási műhelyeket alakíthatnak ki.
- Munkaerőpiaci és társadalmi konzultációs mechanizmusok bevonása az új szakok fejlesztésébe, annak érdekében, hogy a képzési kínálat jobban igazodjon a gazdasági és technológiai változásokhoz.
- Közös minőségbiztosítási és szakfejlesztési minimumok kialakítása, amelyek nem az intézményi autonómiát korlátoznák, hanem a minőségi verseny közös alapjait erősíténék.
- Regionális és szórványfókuszú hozzáférési programok támogatása, amelyek hozzájárulhatnak a magyar nyelvű felsőoktatás társadalmi beágyazottságának erősítéséhez.
- Közös kommunikációs és láthatósági platform létrehozása, amely a romániai magyar felsőoktatás egészét jelenítené meg mint összekapcsolódó intézményi ökoszisztémát.

Irodalomjegyzék

Források

RMDSZ Archívum: <https://rmdsz.ro/>.

Udvardy Frigyes (1990–2017): A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1990–2017. Digitéka. URL: <https://digiteka.ro/adatbazis/a-romaniai-magyar-kisebbség-történeti-kronologiaja-19902017>.

Krónika 2017–2025.

Maszol 2017–2025.

Szabadság 2018.

Székelyhon 2019–2024.

Transtelex 2022–2025.

Szakirodalom

Csata Zsombor – Márton János – Papp Z. Attila – Salat Levente – Péntek János (2010): Az erdélyi magyar felsőoktatás helyzete és kilátásai. Támpontok egy lehetséges stratégiához. Szerk. Szikszai Mária.

- Kadlicskó Gergő (2024): A romániai magyar felsőoktatás változása Románia európai uniós csatlakozásával. Doktori értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem.
- Kozma Tamás (2011): Kisebbségi intézmények a Bologna-folyamatban. In: Kozma Tamás – Pataki Gyöngyvér (szerk.): Kisebbségi felsőoktatás és a Bologna-folyamat. Debrecen, *Debreceni Egyetemi Kiadó*, 45–74.
- Magyari Tivadar (2012): A romániai magyar egyetem ügyének vitája a 90-es években. *Pro Minoritate* 1. sz., 50–68.
- Papp Z. Attila (1998): A romániai magyar oktatás helyzete 1989 után. *Magyar Kisebbség* 3–4. sz., 277–303.
- RMDSZ Ügyvezető Elnökség (2002): Romániai magyar oktatás az ezredfordulón: Pillanatfelvétel oktatásunk jelenéről. Kolozsvár, Oktatási és Ifjúsági Főosztály.
- Tonk Márton (2019): Adalékok a romániai magyar felsőoktatási stratégiához: demográfiai, oktatáspolitikai, nemzetpolitikai kihívások. *Kisebbségi Szemle* 2. sz., 49–62.
- Tonk Sándor (2000): Romániai magyar magánegyetem. *Magyar Kisebbség* 6. évf., 2. sz., 5–20.
- Toró Tibor (2016): Multikulturális egyetem? A Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem (MOGYE) esete. *Magyar Kisebbség* 21. évf., 2. sz., 121–136.
- Veres Valér (2012): Decentralizáció, minőségbiztosítás és kisebbségi oktatási jogok Romániában az új tanügyi törvényben. *Pro Minoritate* 1. sz., 110–121.
- Zsigmond Csilla (1999): A Petőfi–Schiller Egyetem megjelenítése az országos román sajtóban. *Magyar Kisebbség* 1. sz., 281–295.

Kozma Szabolcs

Az irodalom mint emlékezhely: a vajdasági magyar kisebbségi identitás és önértelmezés kialakulása

Bevezetés

A 20. század végén a bölcsészettudományok számára hatalmas újítást jelentett az, hogy a felvirágzó emlékezetkutatás különböző elméleti keretei és fogalmi apparátusai alkalmazhatóvá váltak megannyi tudományterületen belül (és között). Ezzel összhangban egy olyan hálózat épült ki, amely az emlékezetet olyan fogalmakkal kapcsolta össze, mint az identitás és a történelem. Mindez egy olyan tendenciát eredményezett, amely az emlékezetkutatás által felkínált szemléletet nem kizárólag a jelen eseményeire vonatkoztatta, hanem retrospektív módon, visszamenőleg is újra- és felülvizsgálta a múlt ebből a szempontból értelmezhető jelenségeit és emlékezeti alakzatait.

Kutatásom során azt vizsgáltam, hogy a vajdasági magyar kisebbség identitástudatának kialakulása során milyen jelentőséggel bírt az intézményesített (vagyis intézményesedő) irodalom, leszűkítve ezt két folyóiraatra: az először 1931-ben induló, később újraalapított *Híd*ra, illetve a később, 1965-ben induló és 1992-ben megszűnt *Új Symposion*ra. Az előbbi folyóiraatra azért esett a választásom, mivel ez a legrégebb óta és a mai napig is folyamatosan publikált vajdasági magyar folyóirat, továbbá azért is, mert történeti korszakai remekül példázzák azt, hogy a vajdasági magyar kisebbségnek milyen lehetőségei voltak a folyóirat-publikálásra, sőt azt is, hogy ez hogyan befolyásolta kisebbségi tudatukat. Az utóbbira, az *Új Symposion*ra pedig azért, mivel ennek első nemzedékéből kerültek ki azok a szerzők és művészek, akik a vajdasági magyar irodalom (és kultúra) meghatározó szereplőivé váltak, hiszen az általuk formált és a folyóiratban megmutatkozó irodalomszemlélet és önmeghatározás

új korszakot jelentett a vajdasági magyar kisebbség kulturális közegében. Emellett fontos vizsgálódási szempont volt számomra az is, hogy az említett emlékezetkutatás által felkínált elméleti keret és fogalmi apparátus miként érvényesíthető egy kisebbségi folyóirat kapcsán, illetve azok a kérdések is felmerültek, hogy vajon a kisebbségi identitástudat kialakulásában az irodalom (illetve a folyóirat) bír-e szervezőerővel, ha igen, mekkorával, illetve az is, hogy ez a 20. század évtizedeiben mindig egyenlően mutatkozott-e meg.

Egyik kiindulópontomként Assmann és Nora emlékezetkutatási irányzatainak egyes kulcsfogalmai szolgáltak, ezzel próbálva meg új fényben megvilágítani a vajdasági kisebbség történelmét. Másik kiindulópontom pedig azoknak a különféle könyveknek, cikkeknek és tanulmányoknak a vizsgálata volt, amelyek a két folyóirattal foglalkoznak mind irodalomtörténeti, mind társadalomtudományi szempontok mentén.

Célkitűzéseim közé tartozik, hogy megvilágítsam a vajdasági magyar kisebbségi folyóiratoknak azon, az irodalmi-esztétikai igényességen túlmutató oldalát, amely annak identitásformáló és társadalmi jelentőségét is bemutatja, továbbá az is, hogy ezáltal legitimáljam azt is, hogy mint „emlékezhelyeknek”¹ helyük és szerepük is van a vajdasági magyar kisebbség kulturális emlékezetében.

Emlékezet, történelem és identitás viszonya

„Néhány esztendeje *emlékezet* és *emlékezés* témája járványként terjed” – jegyzi Jan Assmann *A kulturális emlékezet* c. könyve előszavában.² Ezen kijelentése és az előszó további vonatkozásai kétségkívül megkérdőjelezhetetlenek, és a mű 1992-es megjelenése óta feltevései csak még jobban beigazolódtak. Az emlékezet és emlékezés témakörének járványszerűsége éppen multidiszciplináris voltában ragadható meg: az emlékezet és emlékezés megannyi aspektusból vizsgálható, ami megengedi azt, hogy úgymond mindenféle tudományterület kivegye belőle a részét (gondolok itt a pszichológiára, a szociológiára, a történelemre, az antropológiára, a művészettörténetre és az irodalomtudományra is). Ha irodalmi emlékezetkutatásról beszélünk, felmerülhet rengeteg kérdés azt illetően, hogy az irodalomtörténeti és -tudományi eljárások során mikép-

1 Nora, 2010.

2 Assmann, 2013.

pen állítható fókuszba az emlékezet és/vagy az emlékezés, továbbá az is, hogy milyen más tudományterületek bevonásával válik érdemlegessé az adott kutatás. Az emlékezetkutatás így nagyrészt különböző tudományterületek határmezsgyéjén mozog és valójában ezekben a diszciplináris metszéspontokban bontakozik ki igazán.

A már említett Assmann-munka mellett az emlékezetkutatással foglalkozók különös jelentőséget tulajdonítottak Pierre Nora *Emlékezet és történelem között* című művének is. Forradalmiságuk nem kizárólagosan módszertani újításaikban és az újszerű elméleti kereteikben keresendő, ugyanis mindkét műre igaz, hogy a saját specifikus szakterületeiken belül foglalkoztak történelemmel és emlékezettel mint olyannal. Ami igazán bravúrosnak számít, az az, hogy az adott módszertanok és újszerű paradigmák nem csak a történelem-tudományon belül tudtak helyállni, hanem alkalmazhatónak bizonyultak megannyi egyéb tudományterületen is. Assmann kutatásának elméleti háttere – bár a mű jelentős részét az ókori magaskultúrák esettanulmányai teszik ki, kutatásának elméleti alapozása átfogónak bizonyult – és Nora „emlékezethelyei”³ olyan szemléletváltást jelentettek, amelyek teljesen felülírták történelemről és emlékezetről alkotott képünket.

Az imént említett kutatók szoros összefüggésben láttatják az emlékezet és az identitás kapcsolatát, és szinte egymástól elválaszthatatlannak tekintik őket. Nora szerint „az emlékezet magánemlékezetekre való szétesése teszi az emlékezés törvényét belülről fakadó szükségszerűséggé, az emlékezést pedig mindenkre érvényes kötelességgé: az identitás titkának és meghatározó alkotóelemének, a valahová tartozás érzésének visszaszerzésévé.”⁴ Természetesen Assmann is hasonlóan elmélkedik az identitás „két dimenziójáról”,⁵ ugyanis paradoxonszerű kapcsolatot tételez közöttük: *egyéni* és *kollektív* identitásról beszél, egy ősrégi dialektikus fennállásról van szó, ugyanis a rész–egész–dichotómiát véli felfedezni az identitás-dimenziók között is, leegyszerűsítve: az *egyéni identitás* éppúgy alkotja a *közösségi identitást*, mint az utóbbi az előzőt, mivel „az Én [...] a saját csoportos interakciós és kommunikációs mintáiban való részvétele és önelképzelésben való részesedése által épül föl az egyénben” és egyszerre „nem létezik kollektív identitás az [azt] alkotó és hordozó egyéneknek kívül”.⁶

3 Nora, 2010.

4 Uo.

5 Assmann, 2013.

6 Uo.

Amint megpróbáljuk összefésülni Assmann és Nora állításait, világossá válik az (egyéni és közösségi) identitás és az emlékezet kapcsolata: az emlékezés tűnik a legmeghatározóbb, legerősebb kohéziós erőnek, amely egyrészt az egyént a közösséghez köti, másrészt az egyének által megkonstruálja az adott közösséget, „a társadalmi hovatartozás tudata [...] a közös tudásban és emlékekben való osztozáson alapszik”.⁷ Ebből adódik, hogy az emlékezés feladata általában a közösséghez tartozó (vagy tartozni kívánó) egyéneké. A rész–egész-viszonyból rajzolódik ki az is, hogy a közösség egyes tagjai nem csak egyéni emlékezzettel, de annak azon aspektusával is rendelkeznek, amelyik a közösséghez köti őt – mindez pedig par excellence az irodalom intézményében mutatkozik meg.

Természetesen Assmann és Nora emlékezetről és identitásról szóló értekezései nagyon kényelmes alapotnak tűnnek ahhoz, hogy azokat mint elméleti keretet és módszertant ráhúzhassuk bármilyen (emlékező-)közösség kommunikációs és interakciós formáira, előbb azonban egy fontos kérdést mégis fel kell vetnünk: vajon nem túl általánosak-e a megadott elméleti apparátusok ahhoz, hogy a *közösség* minden megnyilvánuló formáját leírjuk velük? Habár az Assmann-munka egyik vívmányának éppen saját univerzalizációja bizonyult, valóban lehet-e az teljesen átfogó? Például a vajdasági magyar kisebbség (de általánosságban mindenféle nemzeti kisebbség) hogyan tudna viszonyulni az olyan emlékezet- és identitásmodellekhez, amelyeket kidolgozóik olyan kultúrák és közösségek (közösségen itt érthető a *nemzet* is) alapján dolgoztak ki, akik több évszázados múltra tekinthetnek vissza, ugyanis „a társadalmaknak elsősorban önmeghatározás végett van szükségük a múltra”⁸ és „a jelen nemzeti szempontú értelmezését mindenképp a múltnak kellett igazolnia.”⁹

A vajdasági magyarság történetének és emlékezetének, illetve az ezekből kialakuló emlékezőközösség megértéséhez szükséges, hogy tisztázzuk a *mítosz*, pontosabban az *alapító mítosz* fogalmát, melynek említése először összeegyeztethetetlennek tűnhet a nyugati modern társadalmunkról kialakított képpel. Assmann szerint „a mítosz olyan alaptörténet, amelyet egy bizonyos jelennek az ősi eredet felőli megvilágítására beszélnek el”,¹⁰ viszont, ha a vajdasági magyarsággal kapcsolatban alapító mítoszlól beszélünk, fontos hozzátennünk azt is, hogy „a történelem az emlékezés által válik mítosszá”¹¹ és

7 Uo.

8 Uo.

9 Nora, 2010.

10 Assmann, 2013.

11 Uo.

„nem elvalótlanodik, hanem [...] így válik csak valósággá.”¹² Tehát a vajdasági magyar kisebbség alapító mítosza korántsem egy történelmi emlékezeten túlmutató, homályba burkolódzó esemény, csak egy olyan, amelyet mind a nemzet, mind a nemzethez tartozó kisebbség is szimbolikus tartalommal töltött meg, olyan, amely nagy szerepet játszott (ön)képük alakulásában és annak bizonytalanságában.

A vajdasági magyarság *negatív* alapító mítoszának minden kétséget kizáróan a trianoni békeszerződés tekinthető. A *negatív* aspektus eredetét és jogsultságát pedig Juhász Erzsébet szavaival magyaráznom, aki *A délszláv háború és a vajdasági magyarság sorsa* c. művében ekképp nyilatkozik: „A határon kívül élő magyarság sokat emlegetett kettős kötődésére az a legjellemzőbb, hogy máig is inkább kényszerűségből fakad, mint belső szükségletből. Ennek az a legfőbb oka, hogy a kisebbségi sorba került magyarság nem önszántából választotta azt az államot, amelyben él, hanem rákényszerítették azt. A Trianon óta az épp érvényben lévő társadalmi-politikai diktátumok sohasem kedveztek a kisebbségnek, hogy az átrendezett határok között gyökeret verjen. Az egyetemes magyarság és az egyetemes magyar kultúra hasadtsága elsősorban a politikai diktátumok következménye. Mindebből következik a kisebbségi magyarság identitástudatának bizonytalansága.”¹³ A történelmi kiszolgáltatottság *ellenében* kellett létrehozni, a későbbiekben megszilárdítani és alakítani azt az identitástudatot, amely révén az érintett kisebbségi átvészeldette ezt a korszakot és fennmaradhatott.

A *negatív* jelző nem éppen szokatlan vagy sajátos: Magdalena Garbacik-Balakowicz *Emlékezetkutatás és az emlékezet régiói* című tanulmányában a holokausztra a „domináns emlékezeti referenciaként, valamint az európai emlékezetpolitika meghatározójaként”¹⁴ tekint, amely „negatív alapító mítosszá vált.”¹⁵ Garbacik-Balakowicz tanulmánya abból az okból kifolyólag sem maradhat ki a vajdasági kisebbség tárgyalásakor, hogy tanulmányában azt fejtegeti, hogyan oldhatjuk fel a „domináns bináris ellentétet a nemzeti és a globális emlékezeti keretek között”¹⁶ – ez az „emlékezet regionális kereteinek koncepciója”¹⁷ megszületését eredményezi. Esetünkben az *emlékezet régiói* nem megfeleltethetőek a vajdasági magyar kisebbség (emlékező) közössé-

12 Uo.

13 Juhász, 1995.

14 Garbacik-Balakowicz, 2025.

15 Uo.

16 Uo.

17 Uo.

gének, ugyanis Garbacik-Balakowicz megfogalmazásában az *emlékezet régiói* „bár túllépnek a nemzeti szinten, nem érik el a globális szintet.”¹⁸

Ebből a meghatározásból kiindulva válik világossá az, hogy a nemzeti és globális emlékezeti keretek között is létezik egyfajta átmenet, amely (Közép- és Kelet-Európa példáján szemléltetve) egyszerre új *emlékeket* és új *emlékező-közösségeket* hoz létre, amelyből egyenesen következik egy újfajta *identitás* létrejötte is, amely számára az adott, létrejött közösségen belül kell meghatározni és kijelölnie azokat az emlékhelyeket, amelyeket a közösség csoportjai saját magukénak tudhatnak és közben összekötik az adott közösség csoportjait is (amennyiben *régio*król és annak *nemzeteiről* beszélünk). Garbacik-Balakowicz elképzelései abban segítenek, hogy realizálhassuk az emlékezetnek egy olyan spektrumát, amely az egyéntől a globális szintig terjedhet. Ha már feltételezhetővé válik egy *közép-európai* és *kelet-európai* emlékezőközösség, amely fellelhető áll a nemzeteknek, akkor ugyanúgy elképzelhető egy olyan emlékezőközösség, amely szintjében a nemzetek alatt helyezkedik el, ahhoz mégis szorosán kötődik, azonban rendelkezik olyasfajta történelmi emlékezettel és történelmi múlttal, ami legitimálja az adott közösséget, ami mentén az szerveződik, kommunikációs és interakciós szokásait kialakítja.

Kiemelendő Juhász Erzsébet szövegének azon gondolata, hogy „Trianon előtt a Vajdaság nem rendelkezett úgyszólván semmilyen kulturális hagyományokkal.”¹⁹ A kulturális hagyományok hiánya kihatással van az adott emlékezőközösségre is, hiszen a hagyományok nem csak azt határozhatják meg, mire emlékezünk, de az emlékezés módjait is. A vajdasági magyar kisebbséggel (egyébként ugyanúgy, mint a többi, Magyarországgal szomszédos országban élő magyar kisebbséggel) egy *viszonylagosan új* emlékezőközösség alakul ki, amely hozzávetőlegesen száz éves múltra tekinthet vissza (amely így is bővelkedik az emlékezésre méltó és alkalmas történetekben, hiszen az elmúlt száz év zöme a történetekkel igen zsúfolt 20. századhoz tartozik).

A trianoni békeszerződés, a vajdasági magyar kisebbség emlékezőközösségének alapító mítosza kétségkívül meghatározó pontnak számít nem csak a kisebbség, de azon nemzet számára is, amelyhez tartozik. A trianoni békeszerződésnek ebből a szempontból kiemelten jelentős szerepe van, ugyanis olyasfajta *közösségi egységet* választ szét, amely mindaddig egybetartozott – a centrális helyzetből való kizökkenésként és a perifériára szorulásként nyilvánul meg. Egyfajta nemzeti összetartozás továbbra is fennáll, viszont a széttörede-

18 Uo.

19 Juhász, 1995.

zett közösségi egység más-más irányba indul, ez pedig elegendő ahhoz, hogy más történelmük, más emlékezetük, más *identitásuk* is legyen. A trianoni békeszerződésben is érzékelhető ez a szétválás, ugyanis már magán a nemzetben belül is két fennállás, két perspektíva érvényesül: elcsatolták *tőlünk* és elcsatoltak *minket*. A történelem és identitás összjátékából születhet meg a közösség emlékezete. Egy különleges reciprok viszony alakul ki: a történelmi jelentőségű események eredményezik azt a közösséget, amely az emlékezet révén kialakítja identitását.

A vajdasági magyar kisebbség múltja *közelmúlt*. Éppen ebből az okból kifolyólag nem kristályosodhattak ki teljesen a múlt azon pontjai, melyek a későbbiekben, vagy éppen manapság alapjaiban teljesen meghatározhatnák a *kulturális emlékezetet*. Az olyan események, mint a trianoni békeszerződés vagy a második világháborút követő délvidéki vérengzések eléggé szilárdak ahhoz, hogy a közösség beépíthesse azt emlékezetébe, viszont az olyan friss élmények, mint például a délszláv háborúk, éppen frissességükből kifolyólag túl újak és kevésbé „történelmi” ahhoz, hogy teljes szilárdságukban bekerüljenek a *kulturális emlékezetbe*.

A vajdasági magyar irodalom és irodalomtörténet-írás kérdései

A vajdasági magyar irodalom kialakulásának, eredetének és fogalmának kérdésköre is igen rétegzett és összetett válaszokat eredményezett, mindazonáltal nem tekinthetünk el attól, hogy a szókapcsolat „vajdasági” tagja nem csak egy közeget, identitást jelöl, hanem egyúttal egy földrajzi *tér* is. Arra, hogy a vajdasági irodalom miképpen is kötődik a térhez, több olyan szakirodalom is rámutat, amely vagy irodalomtörténet-írás, vagy a külhoni magyar irodalmakhoz kötődő tanulmányokat közöl, azonban hármát érdemes kiemelni.

Ezek közül az első Bori Imre nagy vállalkozást jelentő *A jugoszláviai magyar irodalom története* című irodalomtörténeti áttekintése, amely az irodalom és tér viszonyát egyfajta lazább összefüggésben láttatja. Az is erről árulkodik, hogy a művét három nagy alfejezetre osztotta, melyek közül az első az *Előtörténet* címet viseli. Egyrészt kissé félrevezető a címadás, ugyanis ezen nem a mai értelemben vett vajdasági (vagy jugoszláviai) magyar irodalmat vagy annak közelmúltbéli irodalmi előzményeit érti, hanem az egyetemes magyar irodalom történetét, amelynek azon vonatkozási pontjait veszi szem-

ügyre, amelyek a Vajdasággal mint földrajzi térrel és annak egyéb, történelmileg meghatározott alakulataival állnak kapcsolatban. Mint írja: „A magyar nyelvű írásbeliség és irodalom kezdetei tájaink irodalomtörténetének az első fejezetei is.”²⁰ Ezt a történetírási elvet azért használja, hogy a kötet második és harmadik fejezeteit (amelyek már konkrétan a jugoszláviai magyar irodalmat tekinti át 1918 és 1998 között) legitimálja azáltal, hogy a valóságnál sokkal nagyobb és gazdagabb történelmet adjon a jugoszláviai magyar irodalomnak, hogy azt ne az egyetemes magyar irodalom „mellékágaként” vagy perifériájaként, hanem annak szerves részeként lehessen értelmezni. Ennek következtében azt a perspektívát érvényesíti, hogy nemcsak a korabeli jugoszláviai magyar irodalomnak van létjogosultsága, hanem az visszamenőleg is kanonizálható. Bori törekvése azért nem bizonyult sikeresnek, mert a jugoszláviai magyar irodalom nem rendelkezik olyan, történelmileg megalapozott identitásközösséggel, amely egyrészt önmagában megalkotta volna, másrészt kulturálisan magáénak tudhatta volna a szóban forgó irodalmat. Az *Előttörténetben* is tárgyalt Janus Pannonius nem válhat a jugoszláviai magyar irodalom részévé *pusztán* amiatt, hogy a mai Vajdaság területén alkotott vagy hogy maga a táj ihlette meg.

Roginer Oszkár *A jugoszláviai magyar irodalom terei* című munkájában már sokkal helytállóban és árnyaltabban kezeli az irodalom és tér kapcsolódásának témakörét. „A kötet kiindulópontja az irodalomban megjelenített közösségi tér mint a társadalmi folyamatok konstrukciója.”²¹ Roginernél a jugoszláviai magyar irodalom viszonyulása a térhez inkább bensőséges, pozíciójából nem próbálja visszamenőleg is legitimálni azt, hiszen felfogása szerint is kizárólag 1918 után érdemes beszélni jugoszláviai magyar irodalomról mint olyanról. Konkrétabban és tüzetesebben csak a második világháború végét jelentő, 1944-es dátumtól vizsgálja az irodalomnak a térhez fűződő viszonyát, a *Bevezető* alfejezeteiben azonban kitér arra is, hogy az első világháborút követően nem azonnal, hanem „a harmincas évek második felében fejlődött ki egy olyan közösségi identitás (elsősorban Vajdaságban), amely valamilyen módon összefüggésben állt az aktuális topográfiával.”²² Fontos kiemelni azt is, hogy a térrel való azonosulás és a közösségi identitástudat kialakulását nagyban meghatározta a jugoszláviai magyarságnak az első világháború után kialakuló, rövid életű törpeállamok közigazgatási rendszerének való kiszolgál-

20 Bori, 1999.

21 Roginer, 2019.

22 Uo.

tatottsága és sebezhetősége. A 20. század első felében dinamikusan átrajzolódó határvonalakat „a többségi nemzetek állandónak és örökérvényűnek, a kisebbségek pedig ideiglenesnek és csupán átmeneti kényszerhelyzetnek tekintették.”²³ Így az adott közösség térbeli kötődés hiányában nem tudta (és nem is állt szándékában) megkonstruálni azt az identitástudatot, amelyből irodalma nőtt volna ki. Roginer a két világháború között született műveket ekképpen értékeli: „Ezek a szövegek valóban bárhol íródhattak volna.”²⁴

Mindebből világossá válik az, hogy a jugoszláviai magyar kisebbség identitástudata erősen beágyazódik egyszerre magába az írásbeliségbe, az irodalomba és az adott közösség topográfiai helyzetébe is. Összevetve a két művet az látszik, hogy a jugoszláviai magyar irodalom (illetve maga a közösség) történetének adekvát leírásához elengedhetetlen az adott közösség térbeli kötődésének számbavétele. Ezt bizonyítja az is, hogy Bori külön fejezetként kezeli az 1944 utáni jugoszláviai magyar irodalmat (sőt, kötetének több mint felét ez a periódus teszi ki), és hogy a legerősebb cezúrát Roginer is az 1944-es évszámhoz teszi. A második világháború végét jelző 1944 jelenti azt a pontot, ahol a fentebb részletezett bizonytalan állapot stabilizálódni látszik és a jugoszláviai magyarságnak egyszer s mindenkorra bele kell törődnie sorsába és számot kell vetnie helyzetével. Erre Roginer és Bori is utal, amikor a jugoszláviai magyar irodalom a második világháború utáni helyzetéről írnak, ami a magyar kisebbség egyszerre meg- és újrászerveződésének kora²⁵ – ekkor indulhatott újra a *Híd* is.

Az 1944-ben kezdődő, mai napig is fennálló állapottal igencsak különleges helyzet állt elő a közösség számára. A jugoszláviai magyar kisebbség ugyan elsődlegesen és sokáig a nemzeti irodalom felé gravitált, irodalmi termékei mégis jugoszláv fennhatóság alatt álltak, és azokat a jugoszláviai irodalmi méző határozta meg, így a jugoszláviai magyar kisebbség két nemzeti irodalom keresztmetszetében állt – az így kialakult szituációt Szarvas Melinda a *Tükörcsütem flamingóknak* című irodalomtörténeti tanulmányait tartalmazó kötetében ragadta meg kifejezetten produktív módon. A „kulturális gravitáció modelljével”²⁶ írja le azt a komplex viszonyrendszert, amely a nemzeti irodalmakat és a tárgyalt kisebbségi irodalmat meghatározza. „Az olyan kulturális közegek esetében, mint amilyen a vajdasági magyar irodalom is, mely tehát

23 Uo.

24 Uo.

25 Uo.

26 Szarvas, 2018.

speciális helyzeténél fogva két másik irodalmi kultúrával van hol szorosabb, hol lazább, ám mindenképpen létfontosságú kapcsolatban, fontos feladat a saját kulturális érték, valamint az önállóság definiálása.”²⁷ A kisebbségi magyar irodalmat ezentúl az oszcilláció fogja jellemezni: hol egyik, hol másik irányba gravitál inkább. Az önállósodás és a legitimáció elnyeréséhez vezető hatalmi és viszonyrendszerek összjátékát Szarvas Melinda *A kulturális gravitáció modelljének bemutatása*²⁸ című alfejezetben részletezi – megállapítása szerint „az 1960-as évek végétől [...] lehetne ténylegesen önálló irodalmi kultúráról beszélni.”²⁹

A jugoszláviai magyar irodalom önmeghatározásához ezek szerint szükség volt a lokális-térbeli kötődésre, ami által az irodalmi művek sokasága megragadhatta a „couleur local-t”³⁰ – mint ahogyan annak hiányát Szenteleky Kornél már korán, 1927-ben is jelezte a *Bácsmegyei Napló* hasábjain. Azonban ez nem bizonyult elégségesnek, ugyanis a regionális öntudat önmagában nem szervez irodalmat. A kisebbségi magyar irodalom önállósodásához szükséges volt az, hogy a nemzeti irodalomtól részlegesen eltérjen – ezt az eltérést pedig az 1944 utáni időszak, egy idegen irodalmi mezőn belül való érvényesülés kihívása hozta meg. Mindez azzal járt, hogy a vajdasági magyar kisebbség irodalmát több jugoszláv irodalmi hatás érte, ami természetesen nagy befolyással volt egyrészt nyilvánvalóan az irodalmi értékekre is, másrészt annak szerveződési és intézményesített formáira.

„Nemcsak a vajdasági kisebbség sajátja, hogy a kulturális megnyilatkozásformák közül elsősorban az irodalomra ruhazza a regionális öntudat, a kisebbségi identitástudat megfogalmazását [...]”³¹ – írja Juhász Erzsébet már említett szövegében, melyet Hanák Péter passzusával támaszt alá: „a 20. század első évtizedében, legalábbis egy lényeges vonatkozásban: az irodalmi tudatban rögződött a fiatal nemzedék evidenciaélménye, az elmaradottság.”³² A fiatal nemzedékeknek így kitüntetett szerep jut, ugyanis az érintett folyóiratok kapcsán az éppen induló alkotóművészek azok, akik a legnagyobb nyomot hagyták a folyóiratokon, ezáltal megszilárdítva annak a helyét a magyar irodalmi kánonban is. Az léttapasztatatok és az egzisztenciális fenyegetettség mentsváraként szolgálhatott az irodalom, ami mint közösségi aktus tudott

27 Uo.

28 Uo.

29 Uo.

30 Szenteleky, 1927.

31 Juhász, 1995.

32 Hanák, 1999.

olyan diskurzusokat megindítani, amelyek az önmeghatározás kérdéseit feszegették, úgy irodalmi, mint társadalmi szinten is.

Ózer Ágnes *A vajdasági magyarság szellemi örökségének szerepéről* című tanulmányában azt foglalja össze, hogy a trianoni békeszerződést és a területi elcsatolást követően a vajdasági magyar kisebbség számára már a kezdetektől számított a kisebbségi identitástudat kérdésének megválaszolása: „a feltett kérdésnek az egyik lehetséges, érdembeli megválaszolása a két világháború közti időszak második tizedjére esik, és megteremtője [...] a szárnyait bontogató jugoszláviai magyar irodalom volt.”³³ Hasonlóan, mint Juhász, Ózer is az irodalmat jelöli ki a kisebbségtudat meghatározásának letéteményeseként, viszont a vajdasági magyarság kulturális emlékezetében ekkoriban még érzékelhető egyfajta széthúzás, fragmentáltság, amit ekképpen árnyal: „[...] a két világháború között élt vajdasági magyarság nemcsak hogy sajátos történelmi amnéziában élt, hanem legpontosabban »jelenben élőnek« volt definiálható [...] Ezek közül a polgári gondolkodású vonulat az *egységes magyar nemzetit* tartotta meghatározónak, míg az osztályharcra összpontosító kommunista, szocialista és szakszervezeti mozgalom körül gyülekező magyarok szellemisége a vajdasági történelmi öazonosság iránt mutatott fogékonyságot.”³⁴ A nemzeti egység és a nemzeti múlt nem halványodott el a vajdasági magyar kisebbség tudatában. A nemzeti múlthoz fűződő viszony mellett alakul ki, mintegy annak kiegészítéseként a kisebbségi léttapasztalatra irányuló önreflexió, az arról való számadás, hogy az újonnan kialakult politikai és szociokulturális helyzetben egyrészt *kik vagyunk mi*, másrészt *mivel határozhatjuk meg önmagunkat*.

Természetesen a kérdéskör megoldására rengeteg válasz született, olyan elgondolások jelentek meg és olyan tendenciák mutatkoztak, amelyek nem pusztán irodalmi szempontból próbálták meghatározni a közösséget, hanem sokkal tágabb kontextusban, társadalmilag is igazolni próbálták azt – ennek eszközévé vált az irodalom. Azáltal, hogy az irodalomnak ilyen szerepet tulajdonítottak, olyan kulturális-identitásbeli formáló erővel ruházták fel, amely végső soron kijelölte azokat a pontokat, amelyek a történelmi távlatot figyelembe véve *emlékezhelyekké* kristályosodhattak.

Ha emlékezhelyként kezeljük a vajdasági magyar irodalomhoz tartozó napi- és hetilapokat, folyóiratokat és könyveket, fontos elismerni, hogy anyagi,

33 Ózer, 2018.

34 Uo.

szimbolikus és funkcionális dimenzióik nehezen választhatók szét, és épp ezek egysége az, ami emlékezhellyé avatja őket. Anyagiságuk vitathatatlan, ehhez erőteljesen társul a funkciójuk is (az irodalom fizikai megnyilvánulásai sohasem egy konkrét tárgyat jelentenek, hanem mindig annak többszörösített és terjesztett példányszáma). Az, hogy az anyagi tárgy (vagy *hely*) reprodukcióban tud tovább élni és fennmaradni, szorosan kapcsolódik funkciójához, azaz a terjesztéséhez, és ezt továbbgondolva *közösséget* teremtsen. Mindezek mellett azzal a felruházott szimbolikával rendelkezik, hogy ezek magának az *identitástudat* megszerzésének folyamatában vettek részt, abban, hogy a vajdasági magyar kisebbség megteremtse a maga számára azt a közösséget, amelyet a közös történelem és a közös identitás köt össze, s mindez az emlékezetben, az *emlékezhelyekben* tud igazán érvényre jutni és rögzülni. A folyóiratok meghatározó szerepéről Roginer is hasonlóképpen nyilatkozik: „[...] a saját tér és a célközönség egymáshoz való viszonya, vagyis egy lap előfizetőinek elterjedése a megkonstruálendő valóság végső határait is fényt vet, utalva arra is, hogy két olvasója, bármennyire is távol essék egymástól, ugyanahhoz a kollektív imaginációhoz tartozónak ismeri fel egymást.”³⁵

A Híd

A *Híd* kétségkívül egyik legnagyobb érdeme az, hogy az 1945-ös újraindulásától kezdve napjainkig is aktív folyóirat: ezzel egyszerre a leghosszabb ideje és a legrégebb óta működő vajdasági magyar folyóirat – mindemellett „ez volt a vajdasági magyarok egyedüli kulturális folyóirata”³⁶ az *Új Symposion* előtt. Habár az 1945-ös újraindulás után a lap mint „közönséges propagandaeszköz”,³⁷ ergo a népfrontot védelmező és irodalmi szempontból szocialista realista³⁸ folyóirat működött, a későbbiekben, pontosabban 1951-től, Majtényi Mihály főszerkesztése alatt kezd „irodalmi lappá válni”³⁹ – így értékeli Szerbhorváth György. Ezzel egyidőben üti fel a fejét az izoláció problémája is: „vajdasági magyar író szerepe a fordítás, tolmácsolás, propaganda”⁴⁰ – fogalmaz

35 Roginer, 2019.

36 Szerbhorváth, 2005.

37 Uo.

38 Uo.

39 Uo.

40 Majtényi idézi Bori, 1984.

Majtényi. Hasonló célkitűzései voltak az 1950-es években Majtényt váltó főszerkesztőknek, Herceg Jánosnak és Major Nándornak is; közülük utóbbi abban látta a folyóirat biztos jövőjét, ha „a vajdasági magyar kultúréletet nem szűk, nemzeti keretbe szorítjuk, hanem mindinkább tágítjuk, s így biztosítjuk helyét a jugoszláv kultúréletben, azaz: hagyományainkhoz híven kapcsolódunk be annak vérkeringésébe.”⁴¹

Roginer az 1950-es éveket „a stabilizálódás éveiként”⁴² említi, a korszakot ugyanis „a jugoszláv egypártrendszer [...] művelődés-, művészet-, és emlékezetpolitikájának megszilárdulása”⁴³ jellemezte, mindemellett ekkoriban forr össze Jugoszlávia Josif Broz Tito nevével⁴⁴ is, amely a „testvériség–egység” mottóját is jelölte. Ezek a feltételek azt is jelentették, hogy a kisebbségi közösség számára a megváltozott szociokulturális és lokális-térbeli helyzettel való szembenézés egyszerűbb lehet – az 1950-es évek hordozzák magukban az önálló vajdasági magyar irodalom csíráit, azét az önálló irodalomét, amely majd az 1960-as években, az *Új Symposion* megjelenésével fog teljesen kiformálni. Épp ez a „szembenézés” és megújulás ruházza fel a Híd folyóiratot azzal a potenciállal, amelynek segítségével a vajdasági magyar kisebbség (újra)szervezheti történeti emlékezetét, ugyanis a *Híd* nemcsak kordokumentum, hanem mindmáig tartó működésével a szellemi örökség folytatása is. A tárgyalt folyóirat nem kizárólagosan irodalmi örökség, nem csak egyfajta kisebbségi irodalmi emlékezetben jár neki kitüntetett szerep.

A vajdasági magyarság történeti emlékezetében a *Híd* a trianoni békeszerződés jelentette, illetve azt követő atrocitások és a világháború szörnyűségeiből kilábaló közösség *megújulásának* eredménye. A megújuláson persze nem *teljes átalakulás* értendő. Egyrészt a vajdasági magyar kisebbség számára a *Híd* „a »vajdaságiasság« két világháború között kialakult formáinak”⁴⁵ felülírását, újradefiniálását jelentette. Másrészt pedig történetisége az, amely különös jelentőséget kölcsönöz neki. Faragó Kornélia a *Híd* alapításának kapcsán így ír a nagy múltra visszatekintő folyóiratról: „[...] egyik legnagyobb kulturális értéke éppen a változékony folytathatóság, az, hogy hagyományos alapelvekből kiindulva is képes volt mindig újabb és újabb aspektusokra, szellemi dimenziókra irányítani a figyelmet. Mindig voltak olyan mozzana-

41 Major, 1957.

42 Roginer, 2019.

43 Uo.

44 Roginer, 2019.

45 Bori, 1999.

tai a szerkesztésnek, amelyek a hagyományt jelölték, de ezek közül az egyik például a minőséget hangsúlyozó szerkesztői elv és a kritikai értékőrzés, a másik éppen az intenzív jelenre, a fiatal alkotókra való összpontosítás, a harmadik pedig a környező irodalmak iránti érdeklődése volt.”⁴⁶

A kurrens (világ)irodalmi tájékozottság, a kisebbségi identitás- és a regionális öntudat, valamint a fiatal alkotókban való érdekeltség (ami az új nemzedékkel való együttműködését és ezzel a kisebbségi magyar irodalom újratermelődését jelentette) mentén szerveződő szerkesztési elvek és folyóiratpolitika az, ami a folyóirat kontinuitását biztosította. Ezekből az okokból kifolyólag a *Híd* folyóirat emlékezhelyként való értelmezése nem pusztán lehetséges, hanem alátámasztott is, éppen azért, mert az adott identitásközösség önálló sodásának, önszerveződésének és önmeghatározásának a szimbóluma – egy olyan kor lenyomata, amelyben mindezek nem voltak alapértelmezettek egy kisebbség számára.

Az Új Symposium

Szerbhorváth a *Symposion* létrejötté kapcsán két előfeltételt határoz meg: az *Iffúság* hetilap irodalmi mellékletét és a Magyar Nyelv- és Irodalom Tanszék megalakulását az Újvidéki Egyetemen.⁴⁷ Továbbá az 1950-es és 1960-as évek fordulójára helyezi a regionális és lokális sajtó fejlődését is;⁴⁸ Roginer pedig ugyanezt a korszakot „az irodalmi mező pluralizálódásával”⁴⁹ jellemzi – mindezek azt példázzák, hogy az 1950-es évek második és az 1960-as évek első felében viszonylag igen rövid időn belül jelentős mennyiségű változás következett be úgy a jugoszláviai, mint a kisebbségi magyar nyilvánosságban, amely egyrészt az irodalmi szférát, másrészt a társadalmi életet is érintette.

Az *Új Symposium* ma ismert formájában nem valósulhatott volna meg elődje, a *Symposion* nélkül, amely az *Iffúság* hetilap irodalmi mellékleteként először 1961. december 21-én jelent meg. Az irodalmi mellékletet pedig megjelenésenként azok a nevek fémjelezték, akik majd később, 1965-től az *Új Symposium* gárdáját is alkotni fogják.

46 Faragó, 2014.

47 Szerbhorváth, 2005.

48 Uo.

49 Roginer, 2019.

Az első számban olvasható Tolnai Ottó írása, amely az *Első esszé* címet viseli. Amellett, hogy ez a melléklet első közölt cikke, amiatt is elengedhetetlen foglalkozni vele, hogy valós programadó esszé vagy manifesztum hiányában a Tolnai-szöveg egyike azoknak, amelyek ekképp értelmezhetők. Ahogyan arra Szerbhorváth is rámutat, a szöveg „szakítás a vajdasági magyar irodalom korábbi önmetaforáihoz képest”,⁵⁰ mivel Tolnai – bár részben ragaszkodik a két világháború közötti és a szocialista éra metaforakészletéhez, amely a mezőgazdaság és az építészet elemeit előszeretettel használta fel az önazonosításhoz⁵¹ – egy új motívumot, a tenger-motívumot kezdi el produktívan használni: „Észre sem vettük, és máris Odüsszeusszal vagyunk.”⁵² A Homérosz-eposz beemelése nem csak a tenger motívumát, de a hazakeresését és a kalandozását is előhívja, amely egyszerre vetíti elő az *Új Symposion* neo-avantgárd kísérletező szellemét és a haza fogalmának újrakonstruálását is – mindkét aspektus a Jugoszláviához mint kulturális erőforráshoz vagy hazához való gravitálással hozható összefüggésbe, azok pedig válaszként szolgál(hat)-nak a vajdasági magyar kisebbség önmeghatározásának kérdéskörére.

Az Adriai-tenger saját tengerként való meghatározása Jugoszlávia mint haza felfedezése is egyben – immáron a lokális-térbeli tudat határai tágulnak ki, ami nemcsak az identitástudat felülírását jelenti, de annak a provincializmusnak a felszámolását is, amelynek az *Új Symposion* opponense lesz (Bori Imre a vajdasági magyar irodalmat érintő provincialista tendenciákat kitűnő térmetaforával értékeli: „[a provincializmus] a vakondtúrást is hegynek látatja, s az innen mutatkozó horizontot képzelheti az egyetlen lehetségesnek, a nagyvilágnak [...]”⁵³). Bányai János esszéjében is ez a szellemiség fedezhető fel („Mindjárt a kezdetben a táj.”⁵⁴). A táj és a tér kiterjesztése annak az identitással való összekapcsolását eredményezi, mindez pedig a kulturális gravitáció mellékhatásaként jelentkezik.

Az *Új Symposion* szerzőinek esszéiből világosan kiolvasható a jugoszláv irodalmi (és összművészeti) mezőben való tájékozottság is, ez egyúttal olyan, új álláspontot is jelent, amely annyiban eltér a *Híd* folyóiratpolitikájától, hogy a nyitottság magasabb fokát szemlélteti, egy olyat, amely már inkább tudja magáénak a haza irodalmát. A „mi” és az „ők” vagy a „saját” és az „idegen” találkozásának közege és annak milyensége az, amely egyrészt hatással van

50 Szerbhorváth, 2005.

51 Uo.

52 Tolnai, 1961.

53 Bori, 2000.

54 Bányai, 1964.

a nemzet(iségi)i önképre, másrészt a többségről kialakított képre is – „szoros összefüggésben van az önmeghatározás, az identitás keresése, illetőleg az értelmezésre kényszerítettség problémájával.”⁵⁵ Bori szerint „feltételezhető a két irodalmi »területnek« egy olyan határsávja is, amelyben a magyar irodalmat az determinálja, hogy abban a szerb és horvát irodalom van jelen, mint ahogyan van egy szerb és horvát irodalom is, amelyben viszont a magyar irodalomnak, szellemi életének a jelenvalósága a döntő mozzanat.”⁵⁶ Habár Bori itt évszázadokra visszamenően igazolja a magyar–délszláv irodalmi kapcsolatát, az átjárhatóság és a kölcsönhatások jegyében a 20. század bizonyult kiemelkedőnek. Az *Új Symposion*nál „a szerkesztés gyakorlatában, a lap arculatának alakításában horvát és szerb folyóiratok voltak a mintáik, az egyes szerzői poétikáknál is szembetűnők az ebből a közezből származó irodalmi inspirációk.”⁵⁷ Az *Új Symposion* annak a korszaknak a szimbóluma, amelyben a Bori említette „határsáv” a vajdasági magyar kisebbségi irodalommal válik egyenlővé – ez persze egyszerre tudható be a történelmi és földrajzi kontextusnak is, leginkább az anyaország és Jugoszlávia között húzódó hidegháborús vasfüggönynek,⁵⁸ amely átjárhatatlansága révén nem engedte meg a magyar–délszláv irodalmi kapcsolatok termékenyebb kapcsolatát, ugyanis így „a magyarországi szellemi termékekhez nehezen lehetett hozzájutni.”⁵⁹

Láthatjuk, hogy a „sympósok” – ahogyan Szerbhorváth is nevezi őket – egy újfajta hazakoncepciót próbáltak vizionálni, ami kevésbé szólt a múltba való visszatekintésről, annál inkább viszont a jelenben való boldogulásról. Ez persze nem az „egységes nemzeti irodalomról” való teljes leválást jelentette, hanem inkább azt, hogy a kialakult sajátos kisebbségi helyzetüket önmaguk javára próbálták fordítani. Az anyaországi irodalomtól való eltávolodás és a jugoszláv irodalomhoz való közeledés nem a teljes asszimilációt, hanem, épp ellenkezőleg, az önállósodást jelentette. A fokozódó távolodó-közeledő viszony eredményezte, hogy a kisebbségi identitástudat feloldódjon az újragondolt önképben: a „testvériség–egység” eszméje által felülírt szocialista internacionalizmus⁶⁰ alatt a vajdasági magyarok látszólag ugyanúgy tudtak érvényesülni az irodalmi mezőben is; az pedig, ami a vajdaságit elválasztotta az anyaországi irodalomtól, kevésbé szerves részként önállósodhatott.

55 Fried, 2010.

56 Bori, 2000.

57 Ladányi, 2022.

58 Szerbhorváth, 2005.

59 Uo.

60 Uo.

A vajdasági magyar kisebbségi identitástudat részben ennek révén tudott stabilizálódni és megerősödni: a közösség, amely saját irodalommal rendelkezik, azt saját eszközöként használva tudja legitimálni magát. Az *Új Symposion* hozzájárulása az identitástudat alakulásához abban áll, hogy határozottan kimondta és rögzítette azt a „közös »szimbolikus értelemvilágot«”,⁶¹ amely akkoriban meghatározta a vajdasági magyar kisebbséget: mind annak topográfiai kötődését, mind pedig történelmi pozícióját tudatosította és saját identitásközösségébe integrálta. Mindez azt jelentette, hogy a vajdasági magyar kisebbség számára adott volt a lehetőség, hogy (viszonylag) szabadon újradefiniálja a saját magára szabott önértelmezési keretet, amellyel élt is, így a kisebbség történelmében olyan mérföldkövet jelent, amelynek során kilábalhatott a függőségi viszonyrendszerből és önálló értékrend mentén működhett (természetesen mindezt árnyalja a jugoszláviai nyilvánosság és cenzúra, amely időközönként valóban élt az utóbbi eszközzel az érintett folyóirat kapcsán).

Következtetések

Kutatásom során egyrészt arra kerestem a választ, hogy a vajdasági magyar irodalom intézménye és annak alakulása milyen hatással volt a kisebbségi öntudat és önazonosság koncepciójára, másrészt pedig a tárgyalt folyóiratok példáján keresztül igyekeztem bemutatni, hogy az adott orgánum miként tud olyan múltbéli szilárd pontként rögzülni, amelynek a kulturális emlékezetbe való beépítésével a vajdasági magyar kisebbség saját identitását alakíthatja.

Sem a *Híd*, sem az *Új Symposion* nem pusztán irodalmi-esztétikai problémákat és kérdéseket tárgyalt: a folyóiratokban a saját identitásközösségről szóló olyan, önreflexív diskurzusok is kialakulhattak, amelyek meghatározták a folyóirat arculatát és szerkesztési elveit, akár az irodalomművelés révén is, hiszen részben maga az irodalom-diskurzus is egyfajta sajátos, „vajdasági magyar irodalom” megszületéséről és megalkotásáról szólt.

Az említett folyóiratok emlékezhelyként való működése és működtetése az imént említettekből adódóan nem kizárólag irodalmi értéket képvisel, hanem egyszerre dokumentálja azt a korszakot (amely bizonyos formában napjainkig is követhető), amelyben a kirekesztett magyar kisebbség próbált érvényesülni az egységes magyar nemzetkép felbomlása után – ez nemcsak azt je-

61 Assmann, 2013.

lentette, hogy bizonyos szinten a kisebbségi magyar irodalom az anyaországgal való kapcsolattartás hiánya vagy nehézségei által leválhat a nemzeti irodalom centrumáról, hogy perifériaként működjön tovább, részben visszaszorulásnak kitéve azt, hanem azt is, hogy a közösség a nemzetétől eltérő történelemtapasztalattal rendelkezik. A területi elcsatolásokat jelentő trianoni békeszerződést követően a vajdasági magyarság kisebbségi helyzetbe kerül, amely azonnal megbontja a nemzeti egységet, ugyanakkor létrehoz egy több perspektívájú nemzetképet is. Az új, történelmileg árnyalt pozíció új történelmi tapasztalatot, ezzel új identitást is eredményezett, amelynek következtében – bár az egységes nemzeti emlékezőközösség megmaradt – a kisebbségi emlékezőközösségnek új szilárd történelmi pontokat kellett kijelölnie a maga számára, amelyek mentén kollektív emlékezete és közössége is szerveződhetett.

Az első világháborút követő években meghatározó kérdéskörre vált a vajdasági magyar kisebbség számára az önmeghatározás és a regionális önazonosság is. Az identitást érintő válaszkérés legkézenfekvőbb metódusának egy sajátos, vajdasági magyar kultúra (elsősorban irodalom) bizonyult – ebből következik, hogy az irodalom mint felhatalmazó eszköz eredményesnek bizonyult mindebben, hiszen a jugoszláviai magyar irodalomban léteznek kanonizált szerzők, akik nemcsak irodalmi munkásságuknak köszönhetik kánonbéli szerepüket, hanem az egyúttal a kultúra felvirágoztatásához való hozzájárulásuk elismerését is jelenti.

Úgy tűnik, hogy az irodalom legitimációs ereje nem csak a kezdetekben volt jelen, hiszen, amint láthattuk, a vajdasági magyar kisebbség számára az irodalom jelentette azt a teret, amely biztosította irodalmának és kultúrájának megújulását (ez jelenti a jugoszláv és nyugati irodalmak felé való nyitást), és részben azt is, hogy árnyalják történelmi pozíciójukat, valamint újralkossák önértelmezési kereteiket is.

A folyóiratok emlékezhelyként való működtetése egyrészt helyreállítaná az egyensúlyt a saját és a vajdasági magyar kisebbség kulturális emlékezetét uraló negatív „mítoszok” között, másrészt előtérbe helyezné a kulturális önállósodás és megújulás folyamatait is, amelyek pozitív visszacsatolásként már nemcsak a kisebbségi emlékezőközösség veszteségeit erősítenék meg, hanem azok árnyalását is jelentenék. A folyóiratok egyszerre kulturális termékek és emlékezhelyek is, ugyanis a közösség történelmében azokat a pontokat jelentik, amikor kedvezőtlen feltételek ellenére művészi igényességgel tudta érvényre juttatni saját identitását.

Ehhez hozzájárult az is, hogy a nemzetről levált, de hozzá továbbra is tartozó szórványmagyarság periferikus helyzetében is meg tudja határozni közösségének történelmi emlékezetét, így olyan emlékezőközösséget hozva létre, amelynek a nemzettel való metszéspontjai és saját emlékezete is érvényesül. Mindemellett azt is láthattuk, hogy ehhez hogyan járult hozzá a topográfiai, illetve regionális öntudat és a földrajzi meghatározottság.

Felhasznált irodalom

- Assmann, Jan (2013): *A kulturális emlékezet*. Atlantisz Könyvkiadó.
- Bányai János (1964): Pannón fúga. In: *Kontrapunkt*. Forum.
- Bori Imre (1984): A Híd. *Híd* 48. évf., 5. sz., 533–552.
- Bori Imre (1999): *A jugoszláviai magyar irodalom története*. Forum.
- Bori Imre (2000): *Identitáskeresésben*. Forum.
- Faragó Kornélia (2014): Dinamikus gondolatok, változó arculatok. In: *Mozgalom, kultúraformálás, irodalmi gondolkodás*. Faragó Kornélia szerk. VMML. 7–12.
- Fried István (2010): *Egy irodalmi régió ábrándjai és kutatása*. Lucidus Kiadó.
- Garbacik-Balakowicz, Magdalena (2025): Emlékezetkutatás és az emlékezet régiói: Közép- és kelet-európai perspektívák. *Helikon* 71. évf., 1. sz., 5–24. DOI: 10.57226/Hel.2025.1.1
- Hanák Péter (1999): *A Kert és a Műhely*. Balassi Kiadó.
- Juhász Erzsébet (1995): A délszláv háborúk és a vajdasági magyarság sorsa. *Tiszatáj* 49. évf., 5. sz., 64–69.
- Ladányi István (2022): *Megújuló befejezetlenség. Az Új Symposion folyóirat arculata, szerkesztési gyakorlatai és műfajai*. Gondolat Kiadó.
- Major Nándor (1957): Tegnap, ma holnap. *Híd* 21. évf., 6. sz., 337–338.
- Nora, Pierre (2010): *Emlékezet és történelem között*. Napvilág Kiadó.
- Ózer Ágnes (2018): A vajdasági magyarság szellemi örökségének szerepéről. In: *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat – kulturális emlékezet*. Papp Richárd és Szarka László szerk. VMML. 587–595.
- Roginer Oszkár (2019): *A jugoszláviai magyar irodalom terei*. VMML.
- Szarvas Melinda (2018): *Tükörterem flamingóknak. Irodalomtörténeti tanulmányok a magyar vajdasági irodalomról*. Fialat Írók Szövetsége.

Szenteleky Kornél (1927): Levél D. J. barátomhoz a „vajdasági irodalomról”.

Bácsmegyei Napló 28. évf., 28. sz., 15.

Szerbhorváth György (2005): *Vajdasági lakoma. Az Új Symposion történetéről.*

Kalligram.

Tolnai Ottó (1961): Első esszé. *Ifjúság* 2. évf., 52. sz. (dec. 21.), 8.

Lőrinc Ingrid

Az ukrajnai decentralizáció előzménye és hatása az ország eurointegrációjára

Bevezetés

Ukrajnában 2014-től vette kezdetét az úgynevezett decentralizációs reform, amely a közigazgatási struktúra átfogó átalakítását célozta. Vitán felül áll, hogy a nagyszabású reform – amilyenre nem kerül sor minden évtizedben – már a kezdetektől két jelentős kihívással szembesült: először a pandémiával, majd a háborús helyzettel. Ez utóbbi mindmáig meghatározó tényezőként befolyásolja a reform folyamatát. Továbbá hangsúlyozandó, hogy a reform több mint 11 éve zajlik, és teljes megvalósítási szakasza napjainkig sem ért véget (a tanulmány a 2026 elején fennálló állapotot tükrözi).

Az elmúlt több mint egy évtized tapasztalatai és eredményei azonban egyértelműen indokolják, hogy tudományos megközelítésben áttekintsük az európai harmonizáció céljával elindított reform folyamatát, különös tekintettel arra, hogy a különböző régiókban milyen hatékonysággal valósul meg a változás. A nyilvános kommunikációban emellett felvetődnek annak lehetőségei is, hogy a kihívásokkal terhelt időszak további radikális átalakulásokat indukálhat a területen.

Jelen tanulmány célja a decentralizációs reform hátterének és gyakorlati megvalósulásának feltárása, elsősorban szakirodalmi elemzés és kutatómunka alapján.

A decentralizáció elméleti megközelítése

A szakirodalom szerint a hatalom decentralizációja nem önálló, elszigetelt reformot jelent, hanem olyan, egymáshoz kapcsolódó intézkedések sorát, ame-

lyek a közigazgatási rendszer tudatos és tervszerű átalakítását szolgálják, és amelyeket következetesen, lépésről lépésre valósítanak meg.¹

Ukrajnában a helyi önkormányzás és a hatalom területi megszervezésének reformkoncepcióját 2014 áprilisában hagyták jóvá. A dokumentum célkitűzése a hatalom decentralizációja, a helyi közösségek megerősítése, valamint a közszolgáltatások minőségének javítása volt. Közvetlenül a Méltóság Forradalma után fogadták el, koncepciója pedig egy hatékonyabb, állampolgár-központú helyi kormányzási rendszer kialakítására irányult, elősegítve a közvetlen demokrácia fejlődését, valamint az állam és a területi közösségek érdekeinek összehangolását.

Bár a koncepció nem törvényként lépett életbe, fontos iránymutatásokat nyújtott a decentralizációs reform szabályozásához és végrehajtásához. A dokumentum a problémák azonosítására, a célok megfogalmazására, valamint a reform alapelveinek, feladatainak és szakaszainak meghatározására épült, és eszerint jelölte ki a főbb kihívásokat, mint például a közszolgáltatások gyenge minőségét, a helyi döntéshozatal korlátozott hatásköreit és a közvetlen demokrácia elégtelen mechanizmusait. A koncepció prioritásai az alábbiak:

- 1) a közszolgáltatások hozzáférhetőségének biztosítása
- 2) a hatáskörök egyértelmű megosztása a helyi önkormányzatok és a végrehajtó hatóságok között
- 3) a közhatalom megszervezése észszerű területi alapjának meghatározása
- 4) megfelelő pénzügyi feltételek kialakítása a helyi önkormányzatok számára.²

A reform sürgető szükségességét az is indokolta, hogy a korabeli helyi önkormányzati rendszer jelentős hiányosságokat mutatott: érdemben csak a megyei központok és a megyei jogú városok működtek hatékonyan, míg a kisebb települések szűkös pénzügyi és anyagi erőforrásokkal rendelkeztek, ezért nem tudták a lakosságot megfelelő színvonalon ellátni.³

Történelmi kitekintés

Ukrajna függetlenné válását követően az országban több alkalommal is kísérleteztek a helyi közigazgatás reformjával. Elsőként az 1990-es évek elején pró-

1 Круглашов – Бурег, 2021: 68–70.

2 Центр експертизи багаторівневого врядування (2024).

3 Уо.

bálták meg létrehozni az ország saját közigazgatási rendszerét. Ennek első jelentős lépése 1990. december 7-én történt, amikor elfogadták „A népi képviselők tanácsairól és a helyi önkormányzatokról” szóló törvényt, amely az első állomásnak számított a független Ukrajna közigazgatásának kialakításában.⁴ A törvény elfogadásának napját azóta a helyi önkormányzatok napjaként méltatják.

Ukrajna 1997-ben ratifikálta a Helyi Önkormányzatok Európai Chartáját, amelyet 1985-ben Strasbourgban fogadtak el, és amely a demokratikus berendezkedés egyik alapidokumentumának tekinthető. A Charta célja a helyi önkormányzatok megerősítése és autonómiájuk védelme, mivel a demokrácia csak akkor működhet hatékonyan, ha az állampolgárok közvetlenül részt vehetnek a közügyek intézésében, elsősorban helyi szinten. A Charta előírja, hogy a helyi önkormányzás jogát alkotmányban vagy törvényben kell rögzíteni, és biztosítja, hogy a helyi hatóságok jogszerű keretek között önállóan szabályozhassák és irányíthassák közösségük ügyeit.

A dokumentum rögzíti továbbá, hogy az önkormányzatok hatásköreit és feladatait jogszabályban kell meghatározni, és biztosítani kell számukra a megfelelő szervezeti, személyi és pénzügyi feltételeket. Kiemelt elv a pénzügyi önállóság: a helyi önkormányzatoknak rendelkezniük kell saját bevételekkel, amelyek arányban állnak feladataikkal, továbbá részük lehet az adók és díjak meghatározásában. A Charta hangsúlyozza az önkormányzatok társulási jogát is, lehetővé téve együttműködésüket más önkormányzatokkal, valamint nemzetközi kapcsolatok kialakítását is. A jogvédelem biztosítása is alapvető: az önkormányzatok jogszerűen bírósághoz fordulhatnak, ha autonómiájukat megsértik vagy korlátozzák.

A csatlakozó államok számára előírás, hogy legalább húsz cikket kötelezőnek ismerjenek el, köztük tíz kulcsfontosságút, ezzel biztosítva, hogy a helyi önkormányzás elvei valóban beépüljenek a nemzeti jogrendbe és a gyakorlatba. A Charta tehát a helyi demokrácia, a decentralizáció és a közösségi részvétel európai keretét határozza meg.

A decentralizációs reform célja Ukrajnában a hatékony helyi önkormányzás és a hatalom területi megszervezésének kialakítása volt, annak érdekében, hogy a polgárok számára teljes értékű életteret biztosítsanak, magas színvonalú és hozzáférhető közszolgáltatásokat nyújtsanak, kialakítsák a közvetlen néphatalom intézményeit, valamint összehangolják az állam és a helyi közösségek érdekeit. A reform előírja, hogy a helyi önkormányzatok felelősséggel

4 Ткачук (2025).

tartoznak a lakosság felé munkájuk hatékonyságáért, az állam felé pedig a törvényesség betartásáért.⁵

A következő jelentős lépés 1998. július 22-én történt, amikor L. Kucsma, Ukrajna elnöke aláírta a 810/98. számú rendeletet, amely az ukrajnai közigazgatási reform koncepciójának végrehajtására vonatkozó intézkedéseket tartalmazta. Ez volt az első olyan, nagyszabású dokumentum, amely a közigazgatási reform különböző aspektusait érintette, ám még mindig félig kész, szovjet-európai változtatási elképzeléseken alapult.⁶

2000 és 2013 között több próbálkozás történt a helyi közigazgatás megújítására, azonban ezek a kísérletek vagy sikertelenek voltak, vagy nem érték el a kívánt hatást.⁷ A decentralizációs folyamat Ukrajnában 2014-ben vette kezdetét, „A helyi önkormányzás és a hatalom területi szervezésének reform-koncepciója Ukrajnában” című jogszabály elfogadásával (2014. április 1.), valamint olyan további jogszabályokkal, mint a „Területi közösségek együttműködéséről” (2014. június 17.), a „Területi közösségek önkéntes egyesüléséről” (2015. február 5.) szóló szabályok, illetve módosításokkal a Költségvetési és Adótörvénykönyvben a pénzügyi decentralizáció biztosítása érdekében.⁸

2014-ben, a reform kezdetekor Ukrajnában mindössze hat régió rendelkezett önfenntartó státusszal, ami jelentős területi egyenlőtlenségeket eredményezett, és a lakosság életszínvonalában, valamint a közszolgáltatások minőségében is tükröződött. Ez alapvető reformokat tett szükségessé az államigazgatás, a helyi önkormányzás és a hatalom területi szervezése terén. A decentralizációs reform elősegítette egy működőképes, a polgárokhöz legközelebb álló hatalmi intézmény – a helyi önkormányzás – kialakítását.⁹

A reform elsődleges célja az állam befolyásoló szerepének csökkentése és a helyi önkormányzatok hatásköreinek bővítése volt, lehetővé téve, hogy a kistérségi ügyeket helyi szinten kezeljék.¹⁰ A területi közösségek önkéntes egyesítése biztosította, hogy az újonnan létrejött önkormányzati szervek rendelkezzenek azokkal a jogkörökkel és erőforrásokkal, amelyek korábban kizárólag a megyei jogú városok hatáskörébe tartoztak. Az egyesített közösségek lakóinak érdekeit a megválasztott polgármester, a képviselő-testület és a közösségi tanács végrehajtó szervei képviselik, amelyek a törvény által biztosított

5 Szabó, 2005: 113.

6 Ляшенко, 2024: 102.

7 Уо.: 100.

8 Уо.: 104.

9 Круглашов – Бурег, 2021: 68–70.

10 Molnár D.: 2021: 32.

hatásköröket a közösség érdekében gyakorolják. A helyi településeken a lakosok által választott helyi előljárók (sztaroszták) biztosítják a helyi önkormányzashoz és a közszolgáltatásokhoz való jog érvényesülését.

Napjainkban a demokrácia a társadalmi-politikai berendezkedés legelterjedtebb formája, mivel lehetővé teszi az állampolgárok számára nemcsak a vezetők megválasztását, hanem a hatalom ellenőrzését is. Bár a demokratikus társadalomszervezés számos kihívással szembesül, a néphatalom a legalkalmasabb mechanizmus a modern kor problémáinak kezelésére.

Az Ukrajnában végbement teljes hatalomkoncentráció következményei a következők voltak:

- a régiók erős függése a központtól
- alacsony beruházási vonzerő
- infrastrukturálisan, pénzügyileg és személyzeti szempontból gyenge közösségek
- a vidéki térségek hanyatlása
- kedvezőtlen demográfiai helyzet
- alacsony színvonalú közszolgáltatások
- a hatalommal szembeni bizalmatlanság
- magas korrupciós szint
- a döntéshozatal alacsony hatékonysága.¹¹

A decentralizáció típusai Ukrajnában

Fontos hangsúlyozni, hogy a decentralizáció nem egy „egységes csomag”, hanem több, egymásra épülő típus összefüggése és kiegészítése. Hlizner (2019) azonosította a decentralizáció fő típusait és azok rövid, lényegi jellemzőit (1. táblázat). Elemzése szerint az adminisztratív típus fenntartja a tényleges alárendeltséget a központi hatóságok irányában. Ezzel szemben a politikai típus a döntéshozatalt helyi szintre helyezi, lehetővé téve a közösségek nagyobb önállóságát a közügyek intézésében. A költségvetési decentralizáció az anyagi és pénzügyi források decentralizációját jelenti, célja a területi egységek gazdasági függetlenségének megalapozása. Végül a piaci decentralizáció során az irányítási funkciók az állami és magán struktúrák között kerülnek szétosztásra, biztosítva a köz- és magánszféra szerepének megfelelő elkülönítését.¹²

¹¹ Ляшенко, 2024.

¹² Глизнер, 2019: 37–38.

Terület	Központi szint szerepe	Helyi szint szerepe	Várt hatás
Hatáskörök megosztása	Stratégiai irányok, jogi keretek meghatározása	Operatív döntéshozatal, helyi ügyek kezelése	Gyorsabb és relevánsabb döntések
Közigazgatási struktúra	Országos intézményrendszer szabályozása	Helyi közigazgatási szervek működtetése	Hatékonyabb intézményi működés
Közzolgáltatások szervezése	Minimumszabályok és standardok meghatározása	Szolgáltatások közvetlen biztosítása	Jobb hozzáférhetőség és minőség
Felelősségi rendszer	Törvényességi felügyelet	Helyi végrehajtásért való felelősség	Átláthatóbb kormányzás
Humán erőforrás-gazdálkodás	Közzszolgálati keretek kialakítása	Helyi személyzeti döntések	Rugalmasabb működés
Területi igazgatás	Közigazgatási egységek rendszerének meghatározása	Területi igazgatási feladatok ellátása	Jobb területi koordináció

1. táblázat: A decentralizáció típusai és jellemzői¹³

Popadinec hasonlóképpen értelmezi a decentralizáció különböző típusait, ugyanakkor három fő formát különböztet meg, ezek a dekoncentráció, a devolúció és a delegálás. A közigazgatási vagy adminisztratív decentralizáció megvalósításának két típusa a dekoncentráció és a delegáció. A dekoncentráció a felelősség újraelosztását jelenti a központi végrehajtó hatóságok különböző szintjei között, míg a delegáció a hatáskörök átcsoportosítása és a decentralizáció között félúton helyezkedik el. Ennek példája, amikor a helyi önkormányzati szerveket bizonyos állami funkciók ellátásának jogával ruházzák fel, miközben a központi kormányzati szervek ellenőrzést gyakorolnak a végrehajtás felett. A delegáció a decentralizáció egyik legteljesebb megvalósulási

13 Forrás: http://politicus.od.ua/1_2019/6.pdf.

formája, amelynek különböző változatai léteznek, de alapvető célja a helyi önkormányzatok megerősítése a társadalom javára.¹⁴

A reform és annak folyamatos végrehajtása nemcsak az európai integrációs folyamatok miatt vált szükségessé, hanem az ország belső helyzetéből fakadó követelmények miatt is. A 2014-es területi-adminisztratív rendszer nem biztosította az önkormányzati működés megfelelő feltételeit, és a döntéshozatalban a túlzott centralizáció volt jellemző. Pénzügyi szempontból több település állandó forráshiánnyal küzdött, és gyenge alapokkal rendelkezett a helyi fejlesztések finanszírozásához. Ezek a tényezők ösztönözték az aktuális rendszer reformját. A reform megvalósítása során a döntéshozatal újraelosztásra került a központ és a régiók között, elősegítve a hatékonyabb, helyi szintű önkormányzati működést.¹⁵

A reformfolyamat gyakorlati eredménye

A decentralizációs folyamat eredményeként – összhangban az Európai Helyi Önkormányzatok Chartájának elveivel – kialakult az alapfokú önkormányzati szint, az egyesített területi közösségek, azaz kistérségek (OTT) rendszere. A reform hat éve alatt (2014–2020) összesen 1070 kistérség jött létre, amelyekhez önkéntes alapon 4882 település csatlakozott. Az újonnan létrejött kistérségek Ukrajna teljes területének mintegy 47%-át fedik le, és – a megyei jogú városokat is beleszámítva – az ország lakosságának több mint 70%-a él ezen közigazgatási egységekben.

A 2020. április 16-án elfogadott 562-IX. számú törvény – amely szabályozza a közösségek területének és közigazgatási központjainak meghatározását – értelmében a Miniszteri Kabinet kijelölte az adminisztratív központokat, valamint jóváhagyta 1470 életképes területi közösség határait. Ezen új területi alapokon 2020-ban már megtartották a helyi választásokat.¹⁶

Decentralizáció és eurointegráció

Az 1993-as koppenhágai Európai Tanács-ülésen megállapított kritériumok és szabályok határozzák meg, hogy egy ország jogosult-e csatlakozni az Európai

¹⁴ Попадинець, 2022: 170–173.

¹⁵ Romanova – Umland, 2019: 13–26.

¹⁶ Кабінет Міністрів України (é. n.).

Unióhoz. Ennek megfelelően a csatlakozni kívánó államtól elvárják, hogy rendelkezzen a demokratikus kormányzás és az emberi jogok védelméhez szükséges intézményekkel, működő piacgazdasággal, valamint fogadja el az Európai Unió kötelezettségeit és célkitűzéseit. Az Európai Unióról szóló szerződés (EUSZ) 49. cikke szerint a csatlakozás feltételei

- a stabil politikai intézmények, valamint az emberi jogok és a jogállamiság biztosítása
- a gazdasági stabilitás és olyan erős piac megléte, amely képes az EU-val való gazdasági integráció kezelésére, valamint
- az európai integráció 1950-es évekbeli kezdete óta kialakult uniós joganyag és a közösségi vívmányok elfogadása.¹⁷

A decentralizáció közvetlenül kapcsolódik a politikai kritériumokhoz, mivel a helyi önkormányzatok megerősítése és a hatalom decentralizált gyakorlása lehetővé teszi a polgárok aktív részvételét a döntéshozatalban, növeli az átláthatóságot és mérsékli a korrupciót. Ezzel Ukrajna közelebb kerül a demokratikus normákhoz, amelyeket az EU elvár a csatlakozni kívánó országoktól.

Az Európai Bizottság hangsúlyozza, hogy az EU feladata a helyi önkormányzatok támogatása annak érdekében, hogy önállóan alakíthassák ki és válósíthassák meg helyi politikájukat, hozzájáruljanak a fenntartható fejlődéshez, valamint javítsák a közszolgáltatások minőségét.¹⁸ A helyi közösségek autonómiájának növelése lehetővé teszi a polgárok számára, hogy közvetlenül ellenőrizzék a helyi döntéshozatalt, beleértve a költségvetési kérdéseket, az infrastrukturális beruházásokat és a közszolgáltatások működését is.

Továbbá a decentralizáció során kialakított pénzügyi önállóság – amely lehetővé teszi a helyi önkormányzatok számára saját bevételeik felhasználásának önálló meghatározását – hozzájárul a fenntartható gazdasági működéshez és a hatékony erőforrás-gazdálkodáshoz.

Összességében a helyi önkormányzatok megerősítése, a közvetlen részvételi mechanizmusok kiépítése, a pénzügyi és jogi önállóság biztosítása, valamint az ellenőrizhető döntéshozatal mind olyan tényezők, amelyek elősegítik a demokratikus intézmények fejlődését, a jogállamiság érvényesülését és a korrupció mérséklését. Ezek a mechanizmusok közvetlenül támogatják Ukrajna közelítését az Európai Unió elvárásaihoz, miközben erősítik a polgárok bizalmát és részvételét a helyi közösségek életében.¹⁹

¹⁷ Bóka – Gombos – Szegedi, 2019: 25.

¹⁸ European Commission (2013).

¹⁹ Karabin – Bilash – Fridmansky – Tymchak, 2021: 783.

EU-ajánlások és támogatási mechanizmusok

Az Európai Unió a reform 2014-es megindítása óta számos technikai támogatást nyújtott a decentralizáció különböző szakaszaihoz, elősegítve azok sikeres megvalósulását (ld. 2. táblázat).

A tizenkét megvalósult vagy folyamatban lévő program közül anyagi és szervezeti szempontból kiemelkedik az U-LEAD program, amely az Európai Unió, valamint Németország, Lengyelország, Dánia és Szlovénia részvételével 2016-tól 2027-ig valósul meg. Az „U-LEAD Európával” program keretében a helyi önkormányzatok és közösségek kapacitásának erősítése több, egymást kiegészítő területen valósul meg.

Egyrészt a program politikai és jogi tanácsadással támogatja a helyi önkormányzati reformok végrehajtását, elősegítve az átláthatóság és a kormányzati integritás érvényesülését, továbbá biztosítva a reformok harmonizációját az Európai Unióhoz való csatlakozás előkészítésével. Másrészt képzéseket és szakmai tanácsadást nyújt a helyi közösségek számára, különös tekintettel a háborús és újjáépítési kihívásokra, ezáltal erősítve a közösségek szervezeti és működési kapacitásait. A program támogatja továbbá a helyi fejlesztési és digitális átállási folyamatokat, elősegíti az újjáépítési projektek tervezését és megvalósítását, valamint ösztönzi az ukrán és uniós települések közötti együttműködést. E tevékenységek részeként az oktatási infrastruktúra fejlesztésére is sor kerül, beleértve iskolák és digitális tanulóközpontok létrehozását. Végül a program közvetlen fizikai támogatást nyújt a helyi közösségeknek, biztosítva építőanyagokat, javításhoz szükséges eszközöket és közlekedési eszközöket a háború által károsított területek helyreállításához.²⁰

Az „U-LEAD Európával” program nem csupán több ütemre tervezett támogatási rendszer volt, hanem elsődlegesen feltérképezte azokat a kihívásokat is, amelyekkel Ukrajnának szembe kell néznie, ezenkívül konkrét elvárásokat fogalmazott meg az EU részéről a reform megvalósításával kapcsolatban. A reform kezdetekor a legfontosabb akadályok a következők voltak:

- **Politikai és jogi keretrendszer hiányosságai** – a feladatmegosztás nem egyértelmű, a szubszidiaritás elvét nem tartották be. A helyi önkormányzatok és a helyi állami közigazgatások közötti hatáskör-megosztás következtelen volt, a feladatok, felelőségek és eszközök elosztása az ukrán közigazgatás különböző szintjei között nem követte a szubszidiaritás elvét. Ehelyett az

20 U-LEAD with Europe (2016–2027).

Projektnev / program	Támogató szerv.	Időszak	Célok és tevékenységek	Támogatás jellege / megjegyzés
U-LEAD with Europe	Európai Unió, Németo., Lengyelo., Dánia, Szlovénia	2016–2027	Helyi önkormányzatok kapacitásának fejlesztése, átláthatóság erősítése, közszolgáltatások támogatása, helyreállítás	EU fő donor; összegyűjtve: ~217 millió EUR
U-LEAD: Local Schools Rehabilitation for Resilience	Európai Bizottság (FPI)	2024/2025 (kiegészítés)	12 iskola újjáépítése, 25 digitális tanulóközpont kialakítása, tanácsadás	+5 millió EUR kiegészítő támogatás
U-LEAD: Support to Energy Management	U-LEAD & GIZ projekt	2018–2019	Energia-menedzsment-támogatás összevont közösségekben	Technikai támogatás energiahatékonyságra
(EU által támogatott további decentralizációs projektek)	—	—	Az országos decentralizációs reform keretében az EU további forrásokat különít el különböző programokra (pl. humán kapacitásépítés, digitális szolgáltatások)	Az EU 2026-ban további ~90 millió EUR támogatást ígért decentralizációs projektekhez
EU4DigitalUA	Európai Unió	2019–2024	Digitális átalakulás támogatása, e-szolgáltatások és interoperabilitás fejlesztése	~10 millió EUR projekt a digitális reform terén

2. táblázat: Az Európai Unió és kapcsolódó európai donorok által támogatott decentralizációt segítő projektek Ukrajnában²¹

21 Forrás: <https://decentralization.gov.ua/donors>.

alsóbb szintű kormányzati szereplők közötti viszonyokat egyedi jogszabályi aktusok szabályozták, amelyek a helyi közigazgatás feladat- és hatáskörének minden aspektusát igyekeztek lefedni.

- **A közszolgáltatások decentralizált megvalósításának módszertani hiányosságai** – a helyi adóztatás kezelése, a helyi kormányzati szintek közötti munkakapcsolatok, a földnyilvántartás, az ellenőrzési (audit) mechanizmusok és egyéb területek fejlesztésre szorultak.
- **Gyenge adminisztratív és tervezési kapacitások** – a stratégiai tervezés, a költségvetés-menedzsment és a projekt-előkészítés között hiányzott az összekapcsolódás. A regionális és helyi fejlesztési stratégiák gyakran csupán általános törekvéseket fejeztek ki, ritkán támaszkodtak empirikus bizonyítékokra, és nem vették figyelembe a rendelkezésre álló költségvetési forrásokat.
- **Korlátozott projektmenedzsment-gyakorlat** – a regionális és helyi hatóságok elsősorban támogatások elköltésére voltak felkészülve, nem pedig projektalapú gondolkodásra. A finanszírozási kérelmek korábban főként szociális infrastruktúra fejlesztésére korlátozódtak, megfelelő szükségletfelmérés nélkül, ami megakadályozta az erőforrások strukturált elosztását. A javaslatok ritkán voltak bizonyítékalapúak, és nem vették figyelembe a komplex fejlesztési igényeket. Nagyon korlátozott volt a kapacitás az emberi tőkéhez vagy gazdasági fejlődéshez kapcsolódó beruházási projektek megtervezésére és végrehajtására a stratégiai prioritásokkal összhangban.
- **Irányítás és elszámoltathatóság hiányosságai** – hiányzott a belső kontroll kultúrája és a nyilvános felügyelet. A vezetői elszámoltathatóság gyenge volt, gyakori volt a helyi költségvetések diszkrecionális kezelése, érdemi ellenőrzés nélkül. A helyi vezetők ritkán tájékoztatták az állampolgárokat a költségvetési források felhasználásáról, mivel ez megerősítette volna a nyilvános kontrollt. Az állampolgári bizalom és a szakpolitikai részvétel alacsony volt, mivel jelentős bizalmatlanság jellemezte az állami intézményeket, így a helyi közigazgatást is.
- **Korrupció** – az állampolgároknak gyakran kenőpénzt kellett fizetniük alapvető javakhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáféréskor (pl. városi közigazgatás, kórházak, iskolák, rendőrségi szervek). A központi hatóságok döntései egyes önkormányzatok vagy régiók támogatásáról gyakran korrupciós mechanizmusok (visszaosztások) alapján születtek. A közbeszerzési eljárások sok esetben nem átlátható módon zajlottak, és a politikai, ill. közigazgatási döntéseket gyakran személyes kapcsolatok befolyásolták.

Fő terület	Elvárások és célok a program megvalósítása során
Intézményi és kormányzati kapacitások erősítése	A decentralizáció és a regionális politika reformjainak végrehajtását szolgáló adminisztratív kapacitások megerősítése helyi, regionális és nemzeti szinten; a többszintű kormányzás átláthatóvá, elszámoltathatóvá és a lakosság igényeire válaszolóvá tétele.
Politikai és jogi támogatás	Politikai és jogi tanácsadás nyújtása a helyi önkormányzatok jogi kereteinek és működésének megerősítése érdekében; a decentralizációhoz, az EU-hoz való csatlakozási elvárásokhoz való harmonizáció támogatása.
Aktív állam-polgári részvétel és tudatosság növelése	A decentralizáció előnyeinek kommunikálása és az állampolgárok bevonása a helyi önkormányzás folyamatába, ezzel növelve a demokratikus részvételt és az állampolgári kontrollt.
Képzés és kapacitás-építés	Helyi önkormányzatok és közösségi szereplők képzése, szakmai tanácsadás biztosítása különösen a háborús és újjáépítési környezetre reflektálva; projekttervezési és menedzsment kompetenciák erősítése.
Helyreállítási és újjáépítési támogatás	Támogatás a helyi önkormányzatok számára újjáépítési tevékenységek tervezésében és kivitelezésében; eszközök és infrastruktúra biztosítása a közszolgáltatások fenntartásához és fejlesztéséhez.
Partnerség és együttműködés	Ukrajna és uniós települések közötti partnerségek ösztönzése, tapasztalatcsere és hatékony együttműködési mechanizmusok kialakítása.
Átláthatóság és elszámoltathatóság növelése	Az önkormányzati működés átláthatóságának és elszámoltathatóságának megerősítése, beleértve a decentralizált döntéshozatali folyamatok és közszolgáltatások működésének javítását.

3. táblázat: A „U-LEAD” program keretében a decentralizációval kapcsolatos elvárások a projekt megvalósítása során²²

22 Forrás (saját szerkesztésben): https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2017-03/acttion_document_u-lead_.pdf.

Ilyen kiemelendő projekt az Európai Tanács programja is. A Council of Europe Program (SLG-COE) támogatási tevékenysége három, egymással szorosan összefüggő komponensre épül. Elsőként a jogszabályi környezet fejlesztésére irányul, amely magában foglalja az ukrán jogi keret európai normáknak való megfelelésének elősegítését, a bevált nemzetközi gyakorlatok átültetését, valamint a decentralizációs reformok jogi hátterének megerősítését. Másodikként a program a minőségi közszolgáltatások biztosítására koncentrál, különös tekintettel a nagyvárosi térségekre, támogatva a helyi hatóságokat abban, hogy hatékonyan és professzionális módon nyújtsanak szolgáltatásokat a lakosság számára. Harmadikként a demokratikus kormányzás iránti közérdek erősítésére törekszik, növelve a polgárok és a helyi közösségek tudatosságát az európai standardok és bevált gyakorlatok iránt, valamint fokozva az igényt a demokratikus normák érvényesítése iránt.

A program működésének eszközei között szerepel a jogi szakértői támogatás és a szakpolitikai tanácsadás, továbbá kapacitásépítő képzések, tapasztalatcsere-programok, valamint tanulmányutak és partnerségi látogatások az Európa Tanács tagállamaiba, mindezek igazodva Ukrajna aktuális igényeihez és a reform előrehaladásához. Az integrált megközelítés célja, hogy erősítse a multilaterális kormányzás működését, fokozza a helyi hatóságok képességeit, és elősegítse a demokratikus gyakorlatok széleskörű érvényesülését az országban.²³

Az Európai Unió és intézményei nemcsak technikai segítségnyújtással látták el Ukrainát a decentralizációs reform megvalósulásában, hanem véleményezték annak szakaszait is. Ilyen véleményezést hajtott végre a Velencei Bizottság több alkalommal a reform megvalósulása során.²⁴

A decentralizáció korlátai és kihívásai Ukrajnában

A decentralizációs reform megvalósítása jelentős eredményeket hozott, ugyanakkor számos olyan kérdés maradt nyitva, amelyeket a reform eddig nem tudott rendezni. Ezek a tényezők nemcsak kihívásként jelennek meg, hanem korlátokat is jelentenek a folyamat számára. Kravcsenko a jogszabályi hiányosságok elemzése során elsőként emeli ki, hogy a decentralizáció mindmáig nem került alkotmányos szinten rögzítésre. Ehhez kapcsolódik a másik jelentős

²³ Council of Europe Programme (2023–2025).

²⁴ Lőrinc, 2024: 748.

probléma, a prefektusi rendszer jogi szabályozatlansága és a felügyeleti hatáskör pontos meghatározásának hiánya. E problémákhoz hozzájárul az ország aktuális háborús helyzete is, mivel az életben lévő hadiállapot miatt az alkotmánymódosítások nem hajthatók végre országos szinten.²⁵

Az elmúlt négy év során fennálló háborús helyzet számos kivételt eredményezett a reform megvalósításában. Például katonai közigazgatások jöttek létre, a költségvetési és finanszírozási prioritások elsősorban a védelmi szükségleteket szolgálják, miközben a fejlesztésekre és beruházásokra rendelkezésre álló források korlátozottak, valamint egyes törvények és határozatok elfogadása elmarad a hadiállapot miatt.

Velencei Bizottság ugyan nem tett közzé külön dokumentumot a decentralizáció konkrét szabályozásáról, de 2014-től számos alkalommal vizsgálta és értékelte a reformot, ajánlásokkal kiegészítve annak részeit. A 766/2014. számú ajánlás²⁶ kiemeli, hogy bár jelentős előrelépések történtek, az alkotmányos reform szükségessége Ukrajnában nyilvánvaló és sürgető. Az alkotmány módosításai nem csupán átmeneti politikai aktusok, hanem az állam jogi alapját is képezik, ezért fenntarthatónak és hosszú távon stabilnak kell lenniük.

Az alkotmánymódosítás komplex kérdéskörét az Európai Unió és a Velencei Bizottság közösen értékelte és tett javaslatokat. A 1070/2021. számú ajánlás²⁷ különösen az ukrán Alkotmánybíróság 2021 őszi kérdéseire adott választ, amelyek elsősorban az alkotmánymódosítási folyamatra vonatkoztak.

Az Európai Unió a reform támogatása mellett értékeli a folyamat megvalósulását és annak potenciális hatásait is. Az Ukrajna helyi állami adminisztrációiról szóló 4298. számú törvénytervezet értékelésekor az alábbi kritikák merültek fel:

- a jogszerűségi felügyelet aránytalanságának veszélye: bár a felügyeleti mechanizmus összhangban áll az Európai Önkormányzati Charta elveivel, a tervezet nem biztosít elegendő garanciát az arányosság elvének érvényesítésére
- a felügyeleti hatáskörök túlzott kiterjesztése: a helyi állami adminisztrációk az összes önkormányzati jogi aktus felett felügyeleti jogot gyakorolhatnának, ami aránytalan
- a hatáskör-megosztás tisztázatlansága: a törvénytervezet nem definiálja egyértelműen az állami és önkormányzati szintek közötti hatásköröket

²⁵ Кравченко, 2025: 25–31.

²⁶ Venice Commission (2014).

²⁷ Venice Commission (2022).

- a prefektus jogköreinek alkotmányjogi problematikája: a prefektus által jogellenesnek vélt önkormányzati aktusok felfüggesztése a bírósági hatáskört sértheti
- az elnöki beavatkozás túlzott automatizmusa: az Alkotmány 144. cikke szerint az elnök köteles felfüggeszteni az érintett önkormányzati szervet, ami a gyakorlatban túl rövid, hétnapos alkotmánybíróági határidőt jelent
- a végrehajtás intézményi kockázatai: a felügyeleti rendszer új bevezetése visszaélési lehetőségeket hordoz, többek között a túlzott óvatosság, bürokratizálódás, szakmai kapacitáshiány, valamint politikai célú alkalmazás formájában.²⁸

Végül fontos kiemelni, hogy a decentralizáció Ukrajnában még nem tekinthető lezárt reformnak. Számos intézkedés és feladat megvalósítása elmaradt, többek között

- a közösségek státuszával kapcsolatos reformok nem valósultak meg
- a közösség még nem működik egyszerre közigazgatási-területi egységként és jogi személyként, ahogyan az európai gyakorlat előírja
- a helyi állami közigazgatásokat sem reformálták meg teljes körűen, amit pedig a reform koncepciója előírányzott.²⁹

Összefoglalás

Tanulmányom az ukrain decentralizációs reform előzményeit, kialakulását és eredményeit vizsgálja, különös tekintettel a reform és az ország euro-integrációs törekvéseinek összefüggéseire. A vizsgálat célja a reform elméleti megalapozásának, történeti fejlődésének és gyakorlati hatásainak bemutatása, komplex módszertani megközelítés alkalmazásával, amely a szakirodalmi elemzés mellett dokumentumelemzést is magában foglal.

A nagyszabású reform 2014-ben indult azzal a céllal, hogy a meglévő közigazgatási rendszert átfogóan átalakítsa, valamint elősegítse a társadalom szélesebb körű bevonását a döntéshozatalba. A folyamatot jelentősen befolyásolták külső válságok, többek között a COVID-19 pandémia és az Oroszország által indított háborús konfliktus. Fontos hangsúlyozni, hogy a reform a tanulmány készítése idejére sem tekinthető teljesen lezártnak.

²⁸ Centre of Expertise for Good Governance (2024).

²⁹ YKMI (2025).

Kategória	Korlátok és kihívások
Alkotmányos és jogi keret	A decentralizáció nem került alkotmányos szinten rögzítésre; az állami felügyelet (prefektusi rendszer) jogi szabályozatlansága és hatásköre nem tisztázott; a hadiállapot miatt alkotmánymódosítás nem hajtható végre országos szinten.
Hadiállapot miatti kivételek	Katonai közigazgatások létrehozása; költségvetési prioritás a védelmi kiadásoknak; törvények és határozatok el nem fogadása a háborús helyzet miatt.
Képzett humán erőforrás hiánya	Kistérségek vezetői és képviselői gyakran nem rendelkeznek megfelelő közigazgatási és intézményi tapasztalattal; a helyi kapacitások területi szinten eltérőek.
Közösségi és intézményi státusz problémák	A közösségek státusza nem teljesen reformált; a közösség nem működik egyszerre közigazgatási-területi egységként és jogi személyként; helyi állami közigazgatások reformja nem valósult meg.
Felügyeleti mechanizmusok problémái	Jogszerűségi felügyelet aránytalansága; prefektus túlzott jogkörei; elnöki beavatkozás automatizmusa; hatáskörmegosztás tisztázatlansága állami és önkormányzati szintek között; végrehajtás intézményi kockázatai (bürokratizálódás, szakmai kapacitáshiány, politikai alkalmazás).
Pénzügyi és regionális kihívások	A helyi költségvetések átrendeződtek és új források jelentek meg, de egyenlőtlenül; egyes térségekben nehézségek a finanszírozásban; korlátozott fejlesztések, beruházások.

4. táblázat: A decentralizáció korlátai és kihívásai Ukrajnában (2014–2026)³⁰

A decentralizációs reform nem egy önálló intézkedés, hanem egymásra épülő lépések rendszere. A 2014-ben elfogadott Reformkoncepció meghatározta a reform alapelveit és irányait, az alábbi négy fő prioritásra fókuszálva: a hatáskörök világos megosztása, a racionális területi struktúra kialakítása, a közszolgáltatások hozzáférhetőségének biztosítása, valamint a pénzügyi feltételek garantálása a helyi önkormányzatok számára.

30 Forrás: Кравченко (2025); Velencei Bizottság 766/2014. sz. ajánlása, 1070/2021. sz. ajánlása.

A reform szoros összefüggésben áll a koppenhágai kritériumokkal, különösen a demokrácia, a jogállamiság és az átláthatóság elveinek érvényesítésében. Emellett a pénzügyi decentralizáció hozzájárul a fenntartható gazdasági működéshez és a helyi közösségek önállóságának erősítéséhez. Az Európai Unió aktív szerepet vállalt a reform támogatásában. Számos nemzetközi program, így pl. az U-LEAD Európával és az Európai Tanács különböző kezdeményezései járultak hozzá a reform gyakorlati megvalósulásához, míg a Velencei Bizottság rendszeres véleményezései és ajánlásai a jogi keretek kialakítását és az intézményi kapacitások erősítését szolgálták.

A reform kézzelfogható eredményeként létrejöttek az egyesített területi közösségek (kistérségek), amelyek önkéntes alapon szerveződve új önkormányzati egységeket alkotnak, így alapvetően átalakítva az ország helyi önkormányzati struktúráját az Európai Helyi Önkormányzatok Chartájának alapelveivel összhangban. Ennek következtében a döntéshozatal helyi szintre került, a helyi önkormányzatok hatásköre és forrásbázisa jelentősen bővült.

Ugyanakkor a reform számos hiányossága is kimutatható. A decentralizáció mindmáig nem került alkotmányos szintre, és a prefektusi rendszer jogi státusza sem tisztázott, ami mind a Velencei Bizottság, mind az EU kritikáját kiváltotta. További problémaként említendő a szubszidiaritás elvének hiányos érvényesülése. A háborús körülmények következtében számos nyitott kérdés maradt a reformmal kapcsolatban, amelyek megoldása mind nemzetközi, mind belpolitikai oldalról sürgető. A reform teljes befejezése és a fennálló problémák rendezése elengedhetetlen a decentralizáció hosszú távú fenntarthatóságának szempontjából.

Összegzésként megállapítható, hogy az immár több mint 11 éve folyó decentralizációs reform Ukrajnában nem csupán közigazgatási átalakítást jelent, hanem demokratikus és politikai reform is egyben. A folyamat hozzájárul az Európai Unióhoz való csatlakozási feltételek teljesítéséhez, erősíti a jogállamiságot, a helyi önkormányzatok autonómiáját és a polgárok aktív részvételét a helyi közösségek életében.

Felhasznált források és irodalom

Bóka J. – Gombos K. – Szegedi, L. (2019). *Az Európai Unió intézményrendszere*. Dialóg Campus.

Centre of Expertise for Good Governance (2024). Opinion on the draft law “On Amendments to the Law of Ukraine ‘On Local State Administrations’

and Other Legislative Acts of Ukraine on Reforming Territorial Organisation of Executive Power in Ukraine” CEGG/LEX(2024)1.

<https://rm.coe.int/ukraine-local-state-administrations-draft-law-4298/1680aea9b3> (utolsó letöltés: 2026. 02. 10.)

Council of Europe Programme (2023–2025). “Strengthening Good Democratic Governance And Resilience In Ukraine”.

<https://decentralization.gov.ua/donors/slg-coe> (utolsó letöltés: 2026. 02. 10.)

European Union (é. n.). Annex of the Commission Implementing Decision on the Special Measure 2015 for Decentralisation Reform in favour of Ukraine. Action Document for “U-LEAD with Europe: Ukraine Local Empowerment, Accountability and Development Programme”.

https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2017-03/action_document_u-lead_.pdf (utolsó letöltés: 2026. 02. 10.)

European Commission (2013). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM/2013/0280 final.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52013DC0280> (utolsó letöltés: 2026. 02. 10.)

Helyi Önkormányzatok Európai Chartája.

<https://rm.coe.int/1680b354d8> (utolsó letöltés: 2026. 02. 10.)

Karabin, T. O. – Bilash, O. – Fridmanskyy, R. – Tymchak, V. (2021). Local Government Transfer into the Process of Ukraine’s European Integration: Achievements of Communities and Losses of the Executive Branch of Power. *Lex Localis. Journal of Local Self-Government*, 19(3), p. 781–803.

Lőrinc, I. (2024). Ukraine’s relationship with the Venice Commission in the light of European integration. *Публічне управління та адміністрування*, p. 747–761.

Molnár D. I. (2020). A közigazgatási térfelosztás változásai Kárpátalján Ukrajinra függetlenné válását követően. In: *Társadalomföldrajzi folyamatok Kelet-Közép-Európában: problémák, tendenciák, irányzatok*. Ungvár, RIK-U, p. 139–146.

Romanova V. – Umland A. (2019). *Ukraine’s Decentralization Reforms Since 2014*. Chatham House.

Szabó A. (2005). A Helyi Önkormányzatok Európai Chartája és Svájc. *Themis*, p. 113–125.

U-LEAD with Europe (2016–2027): Ukraine – Local Empowerment, Accountability and Development Programme.

<https://decentralization.gov.ua/donors/u-lead> (utolsó letöltés: 2026. 02. 10.)

Venice Commission (2014). Opinion on the draft law amending the Constitution of Ukraine. CDL-AD(2014)037.

[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2014\)037-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2014)037-e) (utolsó letöltés: 2026. 02. 10.)

Venice Commission (2022). Ukraine – Amicus Curiae brief on the limits of subsequent (a posteriori) review of constitutional amendments by the Constitutional Court. CDL-AD(2022)012.

[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2022\)012-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2022)012-e) (utolsó letöltés: 2026. 02. 10.)

Глизнер, С. (2019). Поняття, типи та причини запровадження децентралізації в Україні. *Політикус*, No. 1. С. 36–40.

Кабінет Міністрів України (é. n.). Реформа децентралізації.

<https://www.kmu.gov.ua/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi> (utolsó letöltés: 2026. 02. 10.)

Кравченко О. (2025). Децентралізація влади в Україні: історія реформування, проблеми законодавчого унормування та шляхи підвищення ефективності впровадження. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*, 129(1). С. 25–31.

Круглашов, А. – Бурега, В. (2021). Здобутки і труднощі в реалізації децентралізації влади в Україні. *Аспекти публічного управління*, 9(2). С. 68–76.

Ляшенко, Т. (2024). Реформа державного управління в Україні: досвід децентралізації. *Регіональні студії*, No. 38. С. 100–105.

Попадинець, І. (2022). Управління процесом децентралізації державної влади і розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*, No. 3. С. 169–173.

Ткачук, А. (2025). *Децентралізація в Україні: історія, уроки, майбутнє*. Інститут громадянського суспільства.

<https://www.csi.org.ua/news/deczentralizacziya-v-ukrayini-istoriya-uroky-majbutnye/> (utolsó letöltés: 2026. 02. 10.)

УКМЦ (2025). Реформа, що не завершена: чому Україні потрібна нова концепція місцевого самоврядування.

<https://uacrisis.org/uk/reforma-shho-ne-zavershena-chomu-ukrayini-potribna-nova-kontseptsiya-mistsevogo-samovryaduvannya> (utolsó letöltés: 2026. 02. 10.)

Центр експертизи багаторівневого врядування (2024). Висновок щодо „Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні”. CEMG/PAD(2024)6.

<https://rm.coe.int/cemg-pad-2024-6-ua-reform-concept-ukr-final/1680b2b51a> (utolsó letöltés: 2026. 02. 10.)

Szopos Edina-Cecília

Pedagógusok megtartása és ösztönzése a romániai civil és állami szektorban

Bevezető

A pedagóguspálya motivációja, a munkaerő megtartása és a civil szektor szerepe az oktatásban összetett és többretegű kérdéskör. A pedagógusok elkötelezettsége nem csupán szakmai fejlődésükön és kompetenciáikon alapul, hanem az intézményi támogatás, a munkakörnyezet minősége és a társadalmi elismerés is meghatározó szerepet játszik. A pedagógusok motivációját befolyásoló tényezők között szerepel a belső elkötelezettség, a szakmai kihívások és a karrierfejlesztési lehetőségek, míg a külső tényezők – például a fizetés, a stabilitás és a vezetői támogatás – elsősorban a munkaerő megtartását és a munkával való elégedettséget erősítik.

A civil szféra ebben a kontextusban kiegészítő szerepet tölt be: rugalmasságukkal, innovatív oktatási programjaikkal és közösségi hálózataikkal a nonprofit szervezetek nemcsak a pedagógusok munkáját támogatják, hanem hozzájárulnak a diákok készségeinek és közösségi kompetenciáinak fejlesztéséhez is. E kutatás célja annak feltárása, hogyan érzékelik a pedagógusok a különböző motivációs tényezőket és ösztönzőket mindennapi gyakorlatukban, milyen szerepet játszik a civil szektor az oktatásban, és miként befolyásolják ezen tényezők a munkával való elégedettséget és a munkahelyhez való kötődést.

Elméleti keretek

Az oktatásban dolgozó tanárok motivációja, a munkaerő megtartása és a civil szektor szerepe összetett és sokrétű kérdés. Tanulmányunk elméleti része áttekinti a tanári hivatás motivációs tényezőit, a munkaerő megtartását és moti-

vációját befolyásoló gyakorlatokat, valamint a civil társadalmi szervezetek szerepét az oktatás támogatásában. Célunk, hogy átfogó képet nyújtsunk azokról a tényezőkről, amelyek hozzájárulnak a tanári pálya fenntarthatóságához, valamint a közösségi oktatási programok sikeréhez.

Az elméleti rész bemutatja a tanári pályára lépés motivációit, hangsúlyozva a belső elkötelezettség, a szakmai fejlődés és az intézményi támogatás szerepét a tanári pálya különböző szakaszaiban. Ismerteti a munkaerő megtartásával és motivációjával kapcsolatos történelmi és nemzetközi tapasztalatokat, kiemelve a pénzügyi és biztonsági tényezőktől a jólétre és szakmai fejlődésre összpontosító, differenciált motivációs stratégiákig terjedő megközelítéseket. Ezen túlmenően a civil szektor jellemzői – rugalmasság, hálózatos működés és sokszínű oktatási programok – fontos kiegészítő szerepet játszanak az oktatásban, elősegítve az innovációt, a közösségi részvételt és a tanulók készségeinek fejlesztését.

A tanári szakma és pedagóguspálya motivációja

A tanári szakma kulcsszerepet tölt be a tudásalapú társadalmak fenntarthatóságában és a nemzetek versenyképességében, mivel a pedagógusok közvetlen hatással vannak a diákok fejlődésére, társadalmi beilleszkedésére és készségeik alakulására.¹ A tanári pálya az összetett szakmai identitás és folyamatosan fejlődő kompetenciák összessége, amely a pedagógus személyes elkötelezettségén, szakmai tudásán és az intézményi támogatáson alapul.²

A pedagógussá válás folyamata már az iskolai évek alatt megkezdődik, amikor a leendő pedagógusok megfigyelik tanáraik módszereit és szerepük működését.³ A felsőoktatásba belépő hallgatók így előre megfogalmazott pedagógiai nézetekkel érkeznek, amelyek gyakran erősebbek, mint a képzés során elsajátított elméletek. Ebből következik, hogy a pedagógusképzésnek nemcsak az elméleti ismeretek átadására kell összpontosítania, hanem a hallgatók saját tapasztalataira és reflexiós képességeire is építenie kell. A tanítási gyakorlatok hatékonysága abban rejlik, hogy a hallgatók nem csupán utánozni igyekeznek, hanem lehetőségük nyílik az elemzésre, az önreflexióra és a kritikus gondolkodásra is.⁴

1 Paksi, Schmidt, Magi, Eisinger, Felvinczi, 2015; Utassy, Dobai, 2025.

2 Falus, 2004; Orgoványi-Gajdos, 2019; Paksi, 2023; Daumiller, Meyer, 2026.

3 Falus, 2004.

4 Falus, 2004; Hégető, Korom, 2023b; Kim, 2025.

A pedagógusok motivációja olyan összetett jelenség, amely magában foglalja a szakmai és a karrier motiváció különböző dimenzióit.⁵ A belső motivációk – mint például a társadalmi hasznosság érzése, az emberekkel való együttműködés öröme és a személyes érdeklődés – döntő szerepet játszanak a karrierválasztásban, míg a külső tényezők – például a munkahelyi biztonság, a juttatások vagy a munka és a magánélet egyensúlya – kevésbé befolyásolják a karrierbe való belépést, ugyanakkor előre jelezhetik a karrier feladását.⁶ A belső motiváció különösen fontos a romániai magyar pedagógusok körében, mivel a kisebbségi tanárképzésben való részvétel tudatos elkötelezettséget igényel, és mind a szakmai, mind a közösségi elkötelezettség jelentős tényező a karrierválasztásban.⁷ A MoTeL-tanulmány adatai alapján a pedagóguspálya választásának fő motivációit az 1. táblázat foglalja össze.

A tanárok többsége (56,7%) a tanítás lehetőségét és annak a gyermekek fejlődésére gyakorolt hatását tartotta a legfontosabb motivációs tényezőnek, miközben a jó pedagógusi tulajdonságok meglétét is jelentős motivációnak tekintették (35,8%). A karrier stabilitása és kiszámíthatósága – mind a jövedelem, mind a munkaidő tekintetében – szintén hozzájárult a karrierválasztáshoz, ám ezek a tényezők kevésbé voltak meghatározóak, mint a belső motiváció (9,1–15,6%). Érdekes módon a „kívánt szakma elérhetetlensége” nem játszott jelentős szerepet a hallgatók többségének karrierválasztásában, ami arra utal, hogy a választás tudatos és motivált volt.⁸

A motiváció fenntartása a pedagógusi pályafutás során folyamatos kihívást jelent, amelyet jelentősen befolyásol az intézményi támogatás, a mentorálás, valamint a tanár–diák-kapcsolatok minősége.⁹ Day és munkatársai (2006)¹⁰ hat szakaszt azonosítottak a pedagógusok karrierjében, kezdve az elkötelezettség szakaszával (0–3 év), egészen a változásokkal való szembesülés szakaszáig. A karrier első éveiben a tanárok számára a legfontosabb a tanítási hatékonyság fejlesztése és a tapasztalt kollégák támogatásának megszerzése. A középső szakaszban (4–15 év) kiemelt szerepet kap a szakmai identitás stabilizálása, a szerepek változása, valamint a munka és magánélet egyensúlyának fenntartása. A karrier későbbi szakaszában (16 év felett) a külső körülmé-

5 Fejes, 2015; Szontagh, 2021.

6 Georgios, Gorozidis, Papaioannou, 2014; Szontagh, 2021; Paksi, 2023.

7 Szontagh, 2021; Utassy, Dobai, 2025.

8 ELTE, 2022.

9 Fejes, 2015; Orgoványi-Gajdos, 2019.

10 Orgoványi-Gajdos, 2019.

Azért választottam a pedagóguspályát, mert...	Egyáltalán nem fontos	Kevésbé fontos	Fontos	Nagyon fontos
Úgy véltem, hogy megvannak bennem a jó pedagógus tulajdonságai (N=274)	7 / 2,6	33 / 12,0	136 / 49,6	98 / 35,8
Mindig is pedagógus akartam lenni (N=274)	71 / 25,9	86 / 31,4	57 / 20,8	60 / 21,9
Az általam preferált szakmát nem sikerült elérnem (N=272)	204 / 75,0	33 / 12,1	19 / 7,0	16 / 5,9
A tanítás kiszámítható életpályát kínált (N=274)	114 / 41,6	76 / 27,7	59 / 21,5	25 / 9,1
A tanítás időbeosztása jól illeszkedett a magánéletemhez (N=275)	70 / 25,5	85 / 30,9	77 / 28,0	43 / 15,6
A tanítás kiszámítható jövedelmet biztosított (N=275)	127 / 46,2	76 / 27,6	45 / 16,4	27 / 9,8
A tanítás lehetőséget biztosított, hogy hatással legyek a gyermekek és fiatalok fejlődésére (N=275)	3 / 1,1	20 / 7,3	96 / 34,9	156 / 56,7
A tanítás lehetőséget biztosított, hogy a társadalmilag hátrányos helyzetűeknek segítsék (N=275)	26 / 9,5	66 / 24,0	107 / 38,9	76 / 27,6
A tanítás révén a társadalom javát szolgálhatom (N=275)	14 / 5,1	38 / 13,8	104 / 37,8	119 / 43,3
Szeretek gyerekekkel / fiatalokkal dolgozni (N=274)	8 / 2,9	20 / 7,3	95 / 34,7	151 / 55,1
Inspiráló tanáraim voltak (N=275)	23 / 8,4	39 / 14,2	79 / 28,7	134 / 48,7

1. táblázat: Pályaválasztási motivációk (fő / %) ¹¹¹¹ ELTE, 2022: 41.

nyek változása és a nyugdíj előtti feladatok alakítják leginkább a motivációt és a munkával való elégedettséget.¹²

A motivációt befolyásoló tényezők közül a bérezés, a társadalmi elismerés, a munkakörülmények és az oktatási rendszer stabilitása játszik kiemelkedő szerepet.¹³ Romániában a pedagógusok gyakran túlterheltek, túlszűfolt osztálytermekben dolgoznak, korlátozott pénzügyi és infrastrukturális erőforrások mellett, ami jelentősen befolyásolja belső motivációjukat.¹⁴ Ugyanakkor a diákokkal való interakció, a személyes sikerek és az erkölcsi megerősítés továbbra is jelentős motiváló tényezők, ami különösen igaz a kisebbségi közösségekben dolgozó pedagógusokra.¹⁵

A pedagógusi pályát befolyásoló tényezők összességükben a következők: a belső elkötelezettség és szakmai motiváció, az intézményi és szakmai támogatás, a tanár–diák-kapcsolatok minősége, valamint a külső körülmények, mint például a javadalmazás és a munkakörnyezet.¹⁶ E tényezők együttesen alakítják a tanári identitást és a pedagógusi pályán elért hosszú távú sikert, különösen a magyar kisebbségi pedagógusok esetében, akiknél az anyanyelv és a közösségi részvétel további motivációs dimenziót jelent.¹⁷

A munkaerő megtartása és ösztönzése

A munkavállalók megtartása és ösztönzése mindig is kulcsfontosságú kérdés volt a szervezetek számára, hiszen a vállalatok teljesítménye és versenyképessége nagymértékben függ a munkavállalók kompetenciájától, elkötelezettségétől és motivációjától.¹⁸ Az elmúlt évtizedekben a munka világában alapvető változások mentek végbe: a globalizáció, a technológiai fejlődés és a piaci verseny új követelményeket támasztott a munkavállalókkal szemben, miközben a hatékony humánerőforrás-menedzsment és a stratégiai HR-tevékenységek fejlesztése egyre fontosabbá vált a szervezetek számára.¹⁹

12 Orgoványi-Gajdos, 2019; Rapos, Bükki, Gazdag, Nagy, Tókos, 2020.

13 Hildebrandt, Eom, 2011; Hégető, Korom, 2023a; HR Trends Survey, 2025.

14 Fóris, Mandel, Papp, 2006.

15 Fóris, Mandel, Papp, 2006; Szontagh, 2021.

16 Falus, 2004; Fóris, Mandel, Papp, 2006; Orgoványi-Gajdos, 2019; Szontagh, 2021; Paksi, 2023.

17 Fóris-Ferenczi, Péntek, 2007; Szontagh, 2021.

18 Bachmann-Matisa, 2024.

19 Kiss, Csillag, Szilas, Takács, 2012; Kreizingerné Richter, 2025.

Kezdetben a munkavállalók megtartása elsősorban a béreken, a juttatásokon és a munkahelyi biztonságon alapult, míg a HR-gyakorlatokat gyakran a vállalatvezetők közvetlen döntései határozták meg. Magyarországon és Romániában – Közép- és Kelet-Európa sajátosságai miatt – a HR-szakértők szerepe hosszú ideig korlátozott volt, és a vezetők döntöttek a munkavállalók ösztönzéséről és megtartásáról.²⁰ Abban az időben a szervezetek elsősorban a hosszú távú elkötelezettségre és a lojális munkavállalók megtartására összpontosítottak, ám az elkötelezettség gyakran csupán tranzakciós jellegű volt, vagyis a munkavállalók elsősorban pénzügyi vagy biztonsági okokból maradtak a szervezetnél.²¹

Az 1980-as és 1990-es évektől kezdve a szakirodalom egyre nagyobb hangsúlyt fektetett a munkavállalói elkötelezettség pszichológiai dimenzióira. Meyer és Allen háromfaktoros modellje – az affektív, a folytonossági és a normatív elkötelezettség – lehetőséget nyújtott annak megértésére, hogy a munkavállalók miért maradnak egy szervezetnél: érzelmi, számító vagy erkölcsi okokból.²² Az affektív elkötelezettség az érzelmi kötődésre, a normatív elkötelezettség az erkölcsi kötelezettségre, míg a folytonossági elkötelezettség a távozás költségeinek felismerésére utal. E modell segítségével a vállalatok differenciált motivációs eszközöket tudtak alkalmazni, amelyek egyaránt támogatják a munkavállalók megtartását és teljesítményét.

Az elmúlt két évtizedben új tényezők is befolyásolták a munkaerő megtartását. A COVID-19 járvány és a rugalmas munkavégzés térnyerése kiemelte a munka és a magánélet egyensúlyának fontosságát. A szervezetek számára a hatékony működés elképzelhetetlen kulcsfontosságú alkalmazottak nélkül, ezért a tehetségek megtartása stratégiai kérdéssé vált.²³ A munkavállalók számára a fejlődési lehetőségek, a karrier támogatása, a transzparens kommunikáció, a jó munkakörnyezet és a méltányosság mind prioritássá váltak, miközben a magas fizetési igények és az alkalmazkodóképességre vonatkozó elvárások is egyre nagyobb szerepet kaptak.²⁴

A munkavállalók megtartására és motiválására szolgáló gyakorlati eszközök mára holisztikus, integrált stratégiák formájában öltöttek testet. Ezek közé tartozik az elismerési programok bevezetése, a nyílt kommunikáció, az

²⁰ Borsos, 2023; Bachmann-Matisa, 2024.

²¹ Krajcsák, 2018.

²² Kiss, Csillag, Szilas, Takács, 2012; Krajcsák, 2018.

²³ Gelencsér, Végvári, Szabó-Szentgróti, 2022; HR Terasz, 2025.

²⁴ HR Terasz, 2025; Lefèvre, 2025; Randstad Employer Brand Research, 2025.

autonómia biztosítása, a versenyképes javadalmazás és juttatások, a munkahelyi jólét és a rugalmas munkavégzés, valamint a folyamatos képzés és visszajelzés.²⁵ E stratégiák célja annak biztosítása, hogy a munkavállalók elkötelezettek és motiváltak maradjanak, és hogy a vállalat hosszú távon megtarthassa kulcsfontosságú munkatársait.

A 2025-re vonatkozó trendek szerint a fizetés, a munka és a magánélet egyensúlya, a munkahelyi biztonság, a kellemes munkakörnyezet és a méltányosság továbbra is a munkavállalók számára legfontosabb tényezők lesznek.²⁶ Különösen a fiatalabb generációk számára kerül előtérbe a munka és a magánélet egyensúlya, valamint az inkluzivitás, miközben a hosszú távú elkötelezettség szerepe csökken, és a szakmai, folyamatos elkötelezettség válik meghatározóvá.²⁷ Ennek eredményeként a motivációs eszközök hangsúlya a képzésre és a fejlesztésre, valamint a munkavállalói jólétre irányuló intézkedések felé tolódik el, miközben a hosszú távú lojalitáson alapuló hagyományos motivációs tényezők háttérbe szorulnak.²⁸

Összességében a munkaerő megtartása és motiválása folyamatosan fejlődő terület, amely a múltbeli tranzakciós megközelítésektől a mai, komplex, motiváció- és jólét-orientált stratégiákig terjed. A siker kulcsa a szervezeti rugalmasság, a különböző generációk igényeinek figyelembevétele, a differenciált motiváció alkalmazása és a munkavállalók jólétének előtérbe helyezése, ami biztosítja a szervezeti teljesítményt és versenyképességet a 2025-ös munkaerőpiaci környezetben.²⁹

A civil szektor sajátosságai az oktatásban

A civil–nonprofit szektor olyan szervezeteket foglal magában, amelyek nem nyereségérdekből működnek, hanem társadalmi szükségletek kielégítésére és közösségi problémák megoldására jöttek létre.³⁰ A civil–nonprofit szektor mind Romániában, mind pedig Magyarországon az 1990-es évek eleji rendszerváltás után kezdett gyorsan fejlődni, amikor a politikai liberalizáció és az

25 Lefevre, 2025.

26 Randstad Employer Brand Research, 2025; HR Trends Survey, 2025.

27 Krajcsák, 2018; HR Terasz, 2025; Randstad Employer Brand Research, 2025.

28 Krajcsák, 2018; HR Terasz, 2025.

29 Krajcsák, 2018; Gelencsér, Végvári, Szabó-Szentgróti, 2022; Bachmann-Matisa, 2024; HR Terasz, 2025; Lefevre, 2025; Randstad Employer Brand Research, 2025.

30 Sebestyén, Bartal, 2024.

állam szociális szerepének csökkenése új gazdasági és társadalmi kihívásokat teremtett. Ez a folyamat elősegítette a civil társadalmi szervezetek megjelenését és erősítette a helyi közösségek egymástól való függőségét.³¹

A civil társadalmi szervezetek fő jellemzői a rugalmasság és a gyors alkalmazkodóképesség.³² A civil társadalmi szervezetek gyorsan reagálnak a társadalmi, gazdasági és jogi változásokra, így olyan területeken tudnak jelen lenni, ahol az állami intézmények a bürokratikus korlátok miatt nehezen tudnak beavatkozni.³³ A nonprofit szektor szerepe nemcsak a polgári részvétel erősítésében és a társadalmi kohézió építésében jelentős, hanem az oktatás támogatásában is meghatározó.³⁴

Az oktatással foglalkozó nonprofit szervezetek a hazai civil szektor egyik legdinamikusabban növekvő csoportját alkotják. Számuk 1995 és 2013 között jelentősen emelkedett: míg 1995-ben 4555 szervezet működött ezen a területen, 2013-ra már 8682-re nőtt, ami a szektorban való arányukat 13,4%-ra emelte.³⁵ Ezeknek a szervezeteknek a tevékenysége rendkívül sokrétű: a gyermekek oktatásától és támogatásától a felnőttoktatásig, a megelőzési és egészségügyi oktatási programokig, a pályaeorientációig és az iskolaválasztáshoz nyújtott segítségig terjed.³⁶ Az alapítványi forma hagyományosan előnyösebb az oktatási tevékenységek számára, mivel biztosítja a támogatási tevékenységek hosszú távú fenntarthatóságát és stabilitását, bár az egyesületek száma is fokozatosan növekszik.³⁷

A civil társadalmi szervezetek az oktatási intézmények számára olyan programokat kínálnak, amelyek túlmutatnak a hagyományos tantervi követelményeken.³⁸ Ezek közé tartoznak a kommunikációs és konfliktuskezelési tréningek, a közösségi szolgálat, valamint a diákokkal és a helyi közösséggel közösen végzett szociális és egészségügyi tevékenységek. A közösségi szolgálat során a fiatalok óvodáskorú gyermekekkel, speciális oktatási igényű diákokkal és idősekkel együtt vehetnek részt oktatási, szociális, kulturális és környezetvédelmi programokban.³⁹

31 Szalainé, Nagy, 2002; Lukács, 2007.

32 Várdai, 2003.

33 Lukács, 2007; Enyedi, 2020; KSH, 2025.

34 H. Tomesz, Balázs, 2024.

35 Márkus, 2016.

36 Márkus, 2016; Enyedi, 2020.

37 Márkus, 2016; H. Tomesz, Balázs, 2024.

38 Laki, Sebestyén, Bartal, 2023.

39 Enyedi, 2020.

A felnőttképzésben aktív civil társadalmi szervezetek esetében a cél nem csupán egyetlen intézmény támogatása, hanem a felnőttképzés alapvető tevékenységének fenntartása is. Az oktatási nonprofit szervezetek között jelentős csoportot alkotnak az „egyéb és többcélú” alapítványok, amelyek különböző oktatási és közösségi programokat valósítanak meg.⁴⁰

A civil társadalmi szervezetek szerepe az oktatásban túlmutat a programok egyszerű kínálatán. Közvetítőként működnek az állam és a társadalom, valamint a gazdasági szféra és az állampolgárok között, továbbá elősegítik az innovációt az oktatási szektorban.⁴¹ Hálózatba szervezett működésük révén a civil szervezetek a hierarchikus rendszereknél sokszínűbb információkhoz jutnak, szélesebb körű tanulási lehetőségeket kínálnak, és koordinálják a különböző programok megvalósítását.⁴²

Összességében elmondható, hogy a román és a magyar civil–nonprofit szektorok jelentős szerepet játszanak az oktatás területén. Gyors reagáló képességükkel, sokszínű programjaikkal és hálózatba szervezett működésükkel a civil szervezetek nemcsak a tanulási lehetőségek bővítését és az iskolai közösségek megerősítését segítik elő, hanem hozzájárulnak a társadalmi integrációhoz, a polgári tudatosság növeléséhez, valamint a fiatalok közösségi és szociális készségeinek fejlesztéséhez is.⁴³

Kutatásmódszertan

A munkavállalók megtartása és motiválása régóta fontos kutatási téma, azonban a legtöbb tanulmány elsősorban a fluktuáció csökkentését célzó szervezeti intézkedésekre koncentrál. Ezzel szemben jelen tanulmány azt vizsgálta, hogy a munkavállalók hogyan érzékelik ezeket az intézkedéseket, és mennyire hatékonyak azok a mindennapi gyakorlatban. Céлом az volt, hogy azonosítsam azokat a kulcsfontosságú tényezőket, amelyek egyszerre erősítik a munkával való elégedettséget és az elkötelezettséget, és hozzájárulnak a munkaerő stabilitásához.

A kutatás primer jellegű volt: interjúkat készítettem egy romániai civil szervezet pedagógusaival, akik délutáni oktatást biztosítanak a helyi gyerekek

40 Márkus, 2016.

41 Szalainé, Nagy, 2002; László, 2019.

42 H. Tomesz, Balázs, 2024; KSH, 2025.

43 Szalainé, Nagy, 2002; Lukács, 2007; Márkus, 2016; Enyedi, 2020; H. Tomesz, Balázs, 2024; KSH, 2025.

számára. A szervezet összesen 190 alkalmazottat foglalkoztat, azonban a vizsgálat kizárólag az oktatási tevékenységben részt vevő tanárookra koncentrált. Ennek megfelelően 127 tanárnak küldtem ki a kérdőívet, és végül 105 tanár vett részt a felmérésben, ami 84%-os válaszadási arányt jelentett. Az adatgyűjtés 2025 februárjában kezdődött és 2025. április 1-jén zárult. A kérdőívet online küldtem el, minden résztvevő közvetlen e-mail címére.

A nonprofit szektorban három fő tevékenység zajlik: magyar nyelvoktatás, hangszeres zeneoktatás és táncoktatás. A kérdőív kidolgozásakor ezen szempontokat figyelembe vettem. A kérdőív 18 zárt kérdésből állt, négy fő tematikus blokkba sorolva: az első a demográfiai adatokra vonatkozott, a második a munkahelyi környezetet és elégedettséget vizsgálta, a harmadik a megtartást és motivációt befolyásoló tényezőkre fókuszált, a negyedik a civil szektorhoz való viszonyulást mérte. A válaszadók véleményét 1-től 7-ig terjedő Likert-skálán rögzítettem, amely lehetővé tette a finomabb árnyalatok kifejezését.

A kutatás célja annak feltárása volt, hogy a munkavállalók mennyire tartják fontosnak a közösségi összetartást, mennyire elégedettek a munkakörnyezetükkel és a munkahelyi légkörrel, valamint hogyan értékelik a kollégákkal és feletteseikkel való együttműködési képességüket. Vizsgáltuk továbbá, hogyan értékelik a feladatok méltányos elosztását és annak hatását a mindennapi munkájukra. Végül feltérképeztük a munkavállalók véleményét a civil társadalmi szervezetről, valamint a munkahely kiválasztásának motivációit, hogy megértsük, milyen értékeket és célokat tartanak vonzónak a szervezetben, és ezek hogyan illeszkednek saját szakmai törekvéseikhez.

A válaszok eloszlásának vizsgálatához leíró statisztikát és kereszttáblaelemzést alkalmaztam. Az adatokat az SPSS statisztikai szoftver segítségével dolgoztam fel és elemeztem.

Az adatok ismertetése

A 2. táblázat a kutatásban részt vevő tanárok alapvető demográfiai jellemzőit és szakmai tapasztalatát mutatja be. A válaszadók többsége (71,4%) nő, míg a férfiak aránya 28,6%, ami összhangban van az oktatási szektor nemek közötti megoszlásának általános tendenciáival.

Korosztály szerint a minta viszonylag kiegyensúlyozott: a válaszadók többsége a 26–35 éves (29,5%) és 18–25 éves (27,6%) korosztályba tartozik, bár az idősebb korosztályok is jelentősen képviseltetik magukat.

	Megnevezés	Megoszlás (n=x)
Nem	Nő	71,4 % (n=75)
	Férfi	28,6 % (n=30)
Életkor	18–25 év	27,6 % (n=29)
	26–35 év	29,5 % (n=31)
	36–45 év	16,2 % (n=17)
	46–55 év	18,1 % (n=19)
	56 év felett	8,6 % (n=9)
Mióta foglalkozik gyerekekkel?	0–5 év	53,3 % (n=56)
	6–10 év	21,9 % (n=23)
	11–20 év	12,4 % (n=13)
	Több mint 20 év	12,4 % (n=13)

2. táblázat: A válaszadók demográfiai jellemzői és szakmai tapasztalata (n=105)

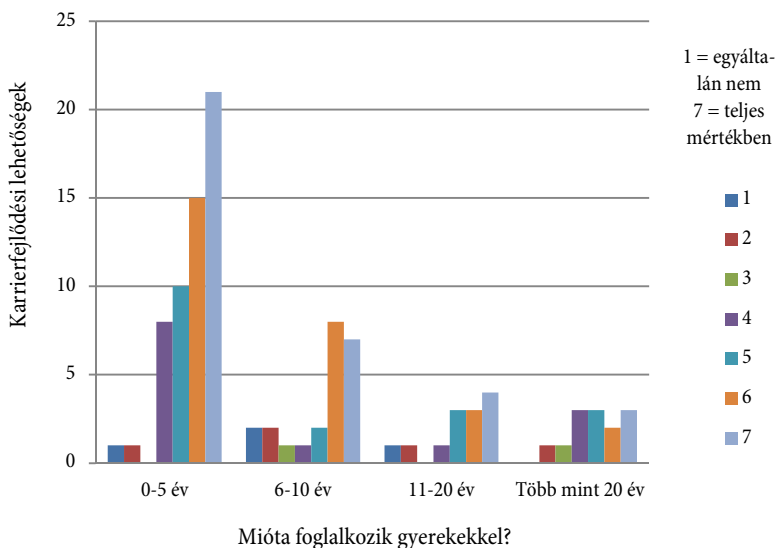
A gyermekekkel végzett munka időtartamát tekintve a válaszadók több mint fele (53,3%) legfeljebb öt éve dolgozik ezen a területen, míg közel egynegyedük 6–10 éves tapasztalattal rendelkezik. Emellett vannak olyan tanárok is, akik hosszabb szakmai tapasztalattal bírnak, több mint 11 éve dolgoznak gyermekekkel, ami lehetőséget biztosít a különböző tapasztalati szintek összehasonlítására a további elemzések során.

Empirikus elemzés

Oktatói motiváció

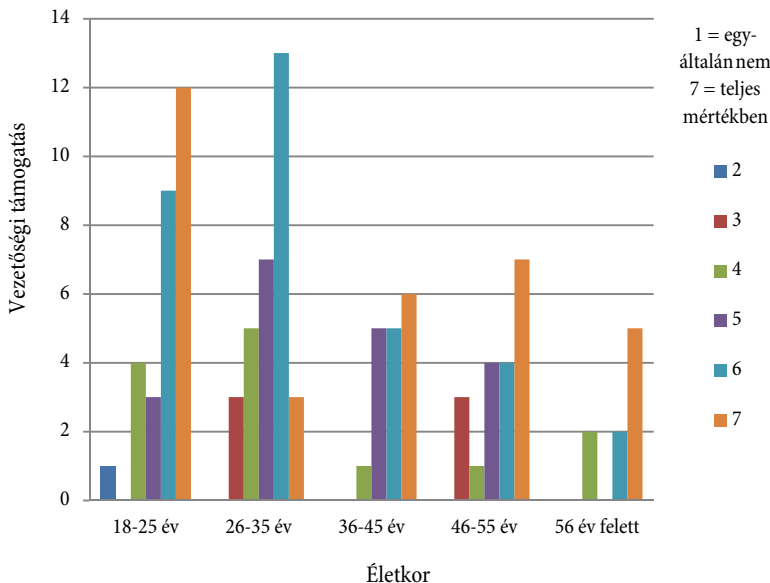
Az adatok (1. ábra) azt mutatják, hogy a karrierfejlesztési lehetőségek – különösen a képzések és tanfolyamok – elsősorban a pályakezdő pedagógusok számára jelentősen motiváló tényezők. A 0–5 éves tapasztalattal rendelkező pedagógusok válaszainak többsége a skála felső tartományába (5–7) esik, ami a szakmai és karrierbeli előrelépés iránti erős igényt jelzi.

A 6–10 éves tapasztalattal rendelkezők esetében a motiváció továbbra is jelen van, de nagyobb eltérésekkel, ami differenciáltabb értékelésre utal. A 11–20 év, valamint a 20 évnél több tapasztalattal rendelkezők esetében mind a középső, mind pedig a felső értékek megjelennek, ami arra utal, hogy a karrierfejlesztési lehetőségek továbbra is fontosak, de motiváló erejük csökken, és más tényezők egészítik ki őket.

1. ábra: Karrierfejlesztési lehetőségek megítélése tapasztalat szerint

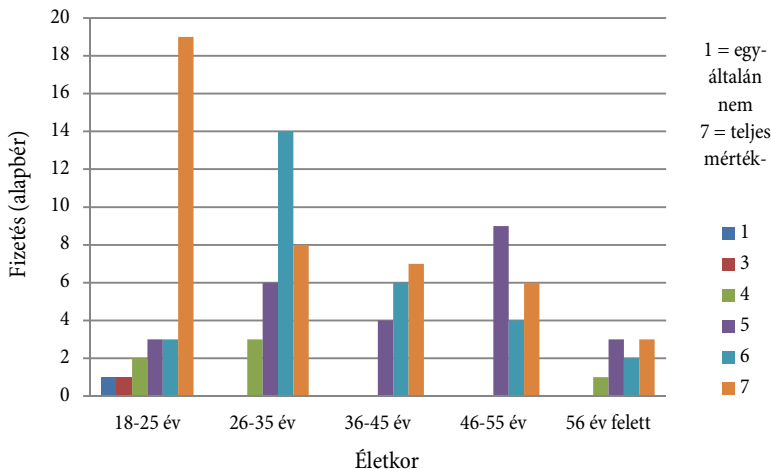
A továbbképzés motiváló hatása a szakmai karrier kezdetén a legerősebb, és a tapasztalat növekedésével fokozatosan csökken. A 2. ábra alapján a vezetői támogatás minden korcsoport számára fontos motiváló tényező. Különösen jelentős ez a 18–25 éves pedagógusok esetében, akik válaszaik túlnyomórészt a skála felső tartományában (6–7) koncentrálnak. A 26–35 évesek körében a magas értékek dominálnak, de nagyobb a szóródás, ami differenciált motivációra utal. A 36–55 évesek válaszaik a skála közepén és felső tartományában helyezkednek el, ami arra utal, hogy a támogatás továbbra is releváns, ugyanakkor más tényezőkkel is kölcsönhatásba lép. Az 56 év felettiek körében a magas értékek túlsúlya azt mutatja, hogy a vezetői támogatás elsősorban elismerés és megbecsülés forrásaként működik motiváló tényezőként.

2. ábra: Mennyire motiválja a vezetőségi támogatás a megkérdezett pedagógusokat életkor függvényében

A vezetői támogatás motiváló ereje a karrier kezdetén a legerősebb, majd a tapasztalat növekedésével stabilizálódik. Az adatok (3. ábra) alapján az alaphér motiváló hatása az életkor függvényében változik. A 18–25 éves pedagógusok számára a fizetés erős motiváló tényező, válaszaik többsége a skála felső tartományába (6–7) esik. A 26–35 évesek körében a magas értékek továbbra is dominálnak, de a medián értékek is jelentősek, ami a pénzügyi motiváció differenciált értékelését jelzi. A 36–45 évesek válaszaik kiegyensúlyozottabbak, de a skála felső felére koncentrálnak, míg a 46–55 évesek a közép- és magas értékek kombinációját mutatják, ami a stabilitás és a jövedelmi igények együttélését tükrözi. A legidősebb, 56 év feletti csoportban a magas értékek ki-sebségben vannak, ami arra utal, hogy a fizetés motiváló ereje a karrier végén csökken.

A pénzügyi ösztönzők a legerőteljesebb hatást a karrierjük elején és közepén járó pedagógusokra gyakorolják, majd az életkor előrehaladtával szerepük csökken. Ezzel párhuzamosan más motiváló tényezők – például a munka stabilitása vagy a vezetői támogatás – egyre nagyobb jelentőséget kapnak.

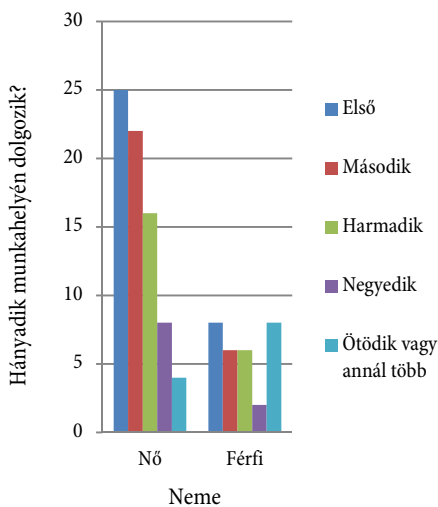
3. ábra: Mennyire motiválja a fizetés (alapbér) a megkérdezett pedagógusokat életkor függvényében

Megtartás és ösztönzők

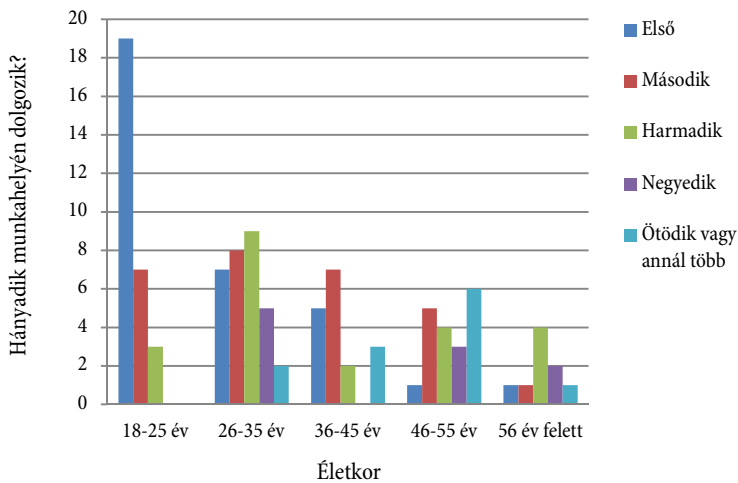
A 4. és 5. ábrán látható adatok alapján a válaszadók többsége első vagy második munkahelyén dolgozik, azonban az eloszlás nemek és életkor szerint jelentősen eltér. A nők körében az első munkahelyek dominálnak (25 fő), míg a férfiak esetében az eloszlás kiegyensúlyozottabb, és az „ötödik vagy több” kategória aránya magasabb, ami arra utal, hogy a férfiak nagyobb valószínűséggel váltottak többször munkahelyet.

Kor szerint a 18–25 éves fiatalok túlnyomó többsége az első munkahelyén dolgozik, ami természetes, tekintettel csekély szakmai tapasztalatukra. A 26–35 évesek válaszaik egyenletesebben oszlanak el az első öt munkahely között, ami a karrierjük elején és közepén járó szakemberek mobilitását jelzi. A 36–45 évesek főként az első három munkahelyükön koncentrálódnak, míg a 46–55 éves korcsoportban nő a negyedik és ötödik munkahely aránya, ami a hosszabb karrier során történő munkahelyváltásokat tükrözi.

A legidősebb, 56 év feletti csoport esetében a harmadik és negyedik munkahely is megjelenik, de a többség továbbra is az első két munkahelyén maradt, ami arra utal, hogy a hosszú távú elkötelezettség nem feltétlenül csökken az életkor előrehaladtával.

4. ábra: Nemek szerinti eloszlás a munkahelyváltoztatás gyakoriságának szempontjából

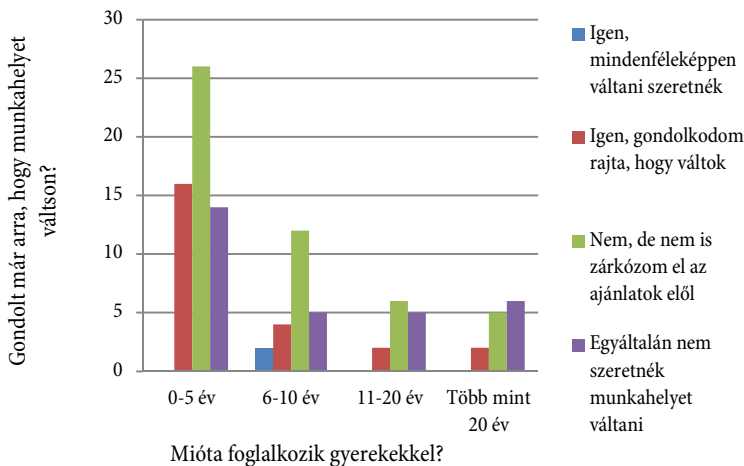

5. ábra: Életkorok szerinti eloszlás a munkahelyváltoztatás gyakoriságának szempontjából

Az elemzés arra utal, hogy a fiatalabb munkavállalóknak kevés szakmai tapasztalatuk van, míg az általuk betöltött állások száma az életkor előrehaladtával nő, különösen a férfiak esetében. A nemek közötti különbség részben abból adódik, hogy a nők nagyobb valószínűséggel maradnak az első munkahelyükön, míg a férfiak gyakrabban váltanak állást, ami a munkaerőpiaci mobilitás nemek közötti eltéréseit tükrözi. A tendenciák alapján a munkahelyek számának növekedése összefügg az életkorral, a nemmel és a karrier szakaszaival, ami fontos szempont a civil szféra és a közoktatás összehasonlításakor.

A munkavállalók állásváltással kapcsolatos attitűdje egyértelmű mintázatot mutat a szakmai tapasztalat függvényében (6. ábra). Azok között, akik 0–5 éve dolgoznak gyermekekkel, gyakran felmerül az állásváltás gondolata, de többségük inkább nyitott az ajánlatokra, mint aktívan keresi a változást, ami a karrierjük kezdetén jellemző bizonytalanságot és keresési fázist jelzi.

A 6–10 éves tapasztalattal rendelkezők aktívan fontolgatják a munkahelyváltást, ami a karrier ezen szakaszában megnövekedett mobilitást jelez. A 11–20 éves tapasztalattal rendelkezők körében csökken a munkahelyváltási hajlandóság, és nő a maradás iránti elkötelezettség. Azoknál, akik több mint 20 éve dolgoznak a szakmában, a „nem szeretnék munkahelyet váltani” válasz dominál, ami a szakmai stabilitás és elkötelezettség növekedését tükrözi.

6. ábra: Az alkalmazottak maradásra való döntéshozatala a szakmában töltött munkaévek szerint

Az adatok azt mutatják, hogy a szakmában eltöltött idő növekedésével csökken az aktív állásváltási szándék, miközben a hosszú távú elkötelezettség fokozatosan nő. A stabilitás, mint motiváló tényező, egyértelműen életkorfüggő mintázatot mutat (7. ábra).

A 18–25 éves korosztály válaszai túlnyomórészt a skála felső tartományába (5–7) esnek, ami arra utal, hogy a munkahelyi stabilitás már a fiatal munkavállalók számára is jelentős motiváló tényező. Ez a tendencia még erőteljesebb a 26–35 évesek körében, ahol a 7-es érték gyakorisága kiemelkedő, ami a hosszabb távú egzisztenciális biztonság iránti igény megjelenését jelzi.

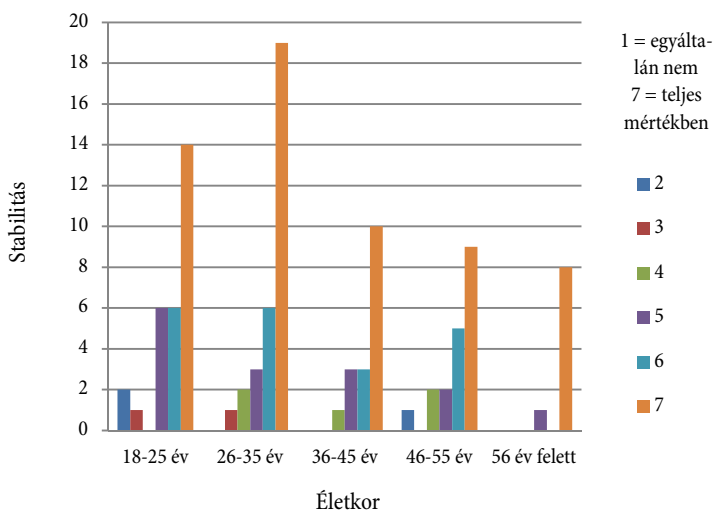
A 36–45 és 46–55 éves korosztályban a magas skálaértékek továbbra is dominálnak, de a válaszok mérsékelten szórtak, ami az egyéni élethelyzetek eltérő hatását tükrözi. Az 56 év feletti válaszadók körében szinte kizárólag a legmagasabb értékek jelennek meg, tehát a stabilitás ebben az életszakaszban különösen fontos tényezőnek tűnik a meglévő munkahely megtartásában.

A stabilitás motiváló ereje az életkor előrehaladtával fokozódik, és egyre nagyobb szerepet játszik a munkavállalók munkahely melletti elkötelezettségében.

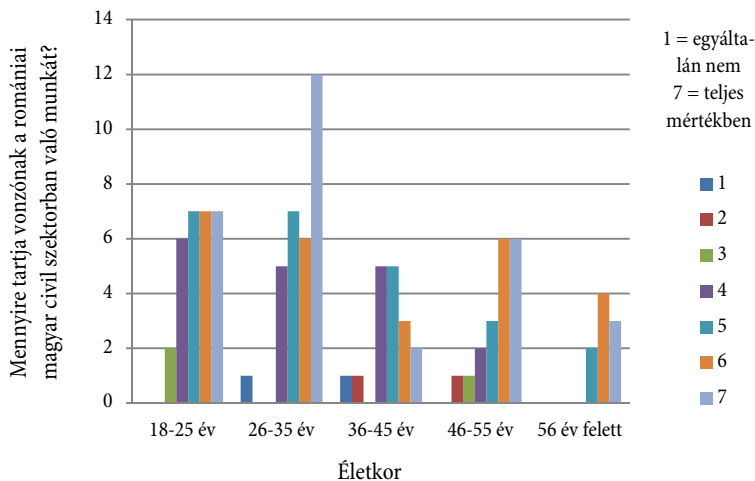
Véleményalkotás a civil szektorról

A 8. ábra azt mutatja, hogy a romániai magyar civil szektorban végzett munka mennyire vonzó a különböző korcsoportok számára. A fiatalabb korosztályok (18–25 és 26–35) általában magasabb pontszámokat adtak, ami arra utal, hogy a civil szektort vonzóbbnak tartják. Különösen a 26–35 évesek értékelték pozitívan a szektort, magas pontszámok többségével. A középkorúak (36–45 és 46–55) válaszai mérsékeltebbek, ami az érdeklődés enyhe csökkenésére utalhat. Az 56 év felettiek esetében az általános vonzerő alacsonyabb, kevesebb magas pontszám figyelhető meg.

A 8. ábra azt mutatja, hogy a romániai magyar civil szektorban végzett munka mennyire vonzó a különböző korcsoportok számára. A fiatalabb korosztályok (18–25 és 26–35) általában magasabb pontszámokat adtak, ami arra utal, hogy a civil szektort vonzóbbnak tartják. Különösen a 26–35 évesek értékelték pozitívan a szektort, magas pontszámok többségével. A középkorúak (36–45 és 46–55) válaszai mérsékeltebbek, ami az érdeklődés enyhe csökkenésére utalhat. Az 56 év felettiek esetében az általános vonzerő alacsonyabb, kevesebb magas pontszám figyelhető meg.

7. ábra: Stabilitás mint ösztönző az életkor szerint

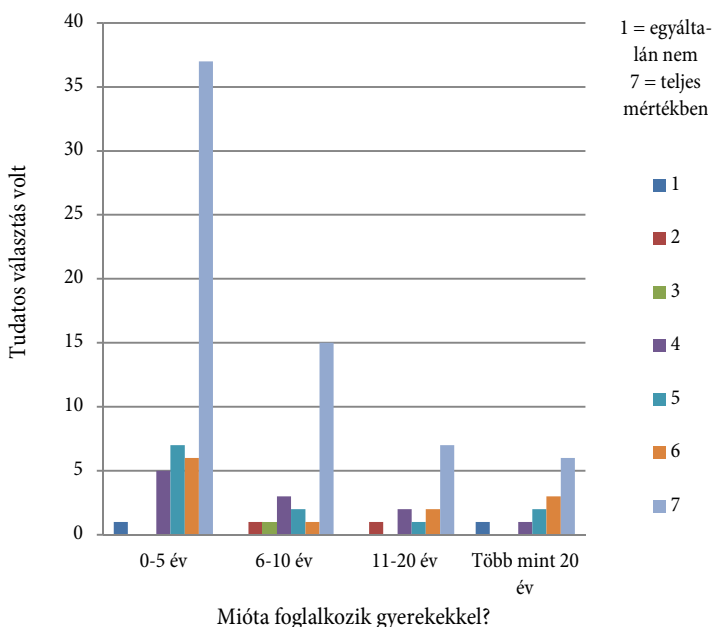

8. ábra: Mennyire tartja vonzónak a romániai magyar civil szektorban végzett munkát (életkor szerinti megoszlásban)

A 8. ábra alapján feltételezhető, hogy a civil szektor iránti érdeklődés az életkor előrehaladtával csökken. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy az ábra leíró jellegű, így közvetlen ok-okozati összefüggések nem vonhatók le belőle.

Az eredmények (9. ábra) azt mutatják, hogy a civil szféra választása a leginkább tudatos a kezdő pedagógusok (0–5 év tapasztalat) körében, mivel többségük a skála legmagasabb értékét (7) jelölte meg. A közepes tapasztalattal rendelkezők (6–10 év) esetében a tudatosság mérsékelten magas, a válaszok a skála felső felére koncentrálnak. A 11–20 év tapasztalattal rendelkezők inkább a középső értékeket választották, ami a tudatosság enyhe csökkenését jelzi. A legtapasztaltabbak (>20 év) válasza szórta volt, de a skála felső értékei továbbra is jelen voltak, ami arra utal, hogy a tapasztalat növekedésével a tudatos választás érzése változatosabbá válik.

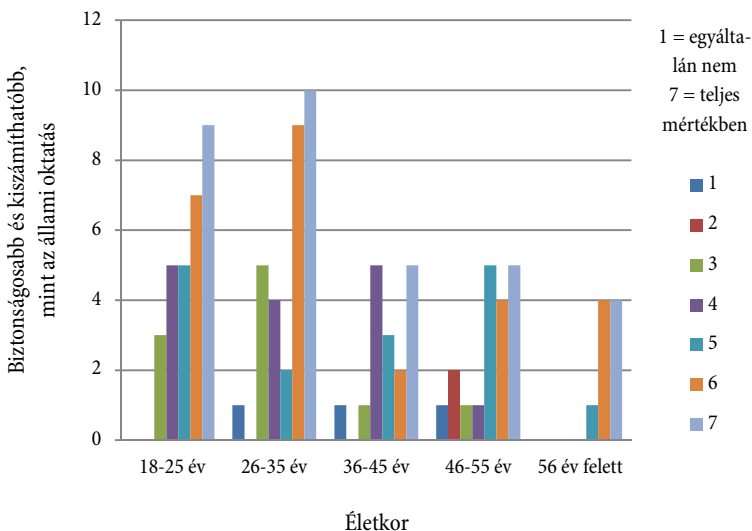
A civil szféra választásának tudatossága kezdő pedagógusok körében a legkifejezettebb, míg a tapasztaltabbaknál a válaszok sokfélesége a különböző motivációk és szakmai rutinok hatását tükrözi.

9. ábra: Mennyire volt tudatos a civil szféra választása (a munkában eltöltött idő szerinti megoszlásban)

A civil társadalom biztonságával és kiszámíthatóságával kapcsolatos vélemények az életkor függvényében jelentősen eltérnek (10. ábra). A fiatalabb korosztály (18–25) válaszai a skála felső tartományában (6–7) koncentrálnak, ami arra utal, hogy a fiatal szakemberek jelentős része a civil szférát a közoktatáshoz képest biztonságosnak és kiszámíthatónak tartja. A 26–35 évesek esetében a válaszok eloszlása szélesebb, de a skála felső értékei dominálnak, ami azt jelzi, hogy a tapasztalat növekedésével a biztonságérzet megmarad, ugyanakkor a bizonytalanság érzése is megjelenik. A 36–45 évesek körében a válaszok kiegyensúlyozottabbak, a középső értékek (4–5) aránya magasabb, ami arra utal, hogy a közepes tapasztalattal rendelkező szakemberek kritikusabban értékelik a civil szféra kiszámíthatóságát. A 46–55 évesek esetében a válaszok még szórtaabbak, az 1–7-es skála minden tartománya képviselteti magát, ami azt jelzi, hogy az élet tapasztalatának növekedésével a biztonságérzet is diverzifikálódik.

A legidősebb, 56 év feletti korcsoport válaszai inkább a magasabb értékek (5–7) felé tolódnak, azonban a minta mérete kicsi, ami arra utal, hogy ebben a csoportban a civil szféra kiszámíthatóságának megítélését elsősorban a tapasztalat és a személyes referenciák befolyásolják.

10. ábra: Életkor szerinti véleménymegoszlás a civil szféra biztonságáról és kiszámíthatóságáról

Az adatok összegzése alapján megállapítható, hogy a pedagógusok motivációja, munkahelymegtartása és a civil szférával kapcsolatos véleménye szoros összefüggést mutat az életkorral és a szakmai tapasztalattal. A pályakezdők számára a legerősebb motiváló tényezők a karrierfejlesztési lehetőségek, a vezetői támogatás és a pénzügyi ösztönzők, és ők a civil szektort biztonságosnak és kiszámíthatónak értékelik.

A közepes tapasztalattal rendelkező pedagógusok esetében ezen tényezők hatása kiegyensúlyozottabbá válik; a munkahelyváltás gondolata kevésbé vonzó, míg a stabilitás, a vezetőség visszajelzései és a szakmai elismerés szerepe fokozódik.

A legidősebb és legtapasztaltabb pedagógusok számára elsősorban a stabilitás és a vezetőség támogatása motiváló, míg a pénzügyi ösztönzők és a karrierfejlesztési lehetőségek hatása csökken. Ezzel párhuzamosan a civil szféra megítélése a tapasztalatoktól és a korábbi karrierpályától függően változatosabbá válik.

Összességében elmondható, hogy a motivációs tényezők fontossága az életkor és a szakmai tapasztalat függvényében módosul: a pályakezdők számára az ösztönzők erőteljesebbek és többirányúak, míg a tapasztalt pedagógusoknál a megtartás és a stabilitás kerül előtérbe.

Összegzés

A kutatás eredményei rámutatnak, hogy a pedagógusok motivációja és elkötelezettsége szoros összefüggést mutat az életkorral, a szakmai tapasztalattal és a pedagógusi háttérrel. A pályakezdők számára a legerősebb motiváló tényezők a karrierfejlesztési lehetőségek, a vezetői támogatás és a fizetés, amelyek egyúttal a szakmai fejlődés és a közösségi elkötelezettség iránti vágyat is erősítik. A közepes tapasztalattal rendelkező pedagógusok esetében a stabilitás, a munkahely megtartása, a munkahelyi légkör és a vezetőség visszajelzései válnak kiemelt motiváló tényezőkké, miközben a pénzügyi ösztönzők szerepe mérséklődik. A legidősebb és legtapasztaltabb pedagógusok számára a motiváció fő forrásai a vezetőség támogatása, az intézményi stabilitás és az elismerés érzése, míg a karrierfejlesztési lehetőségek és a pénzügyi ösztönzők hatása csökken.

A civil szektor szerepe az oktatásban kiegészíti ezt a motivációs környezetet: innovatív programjaikkal, gyors reagálási képességükkel és hálózatba

szervezett működésükkel a nonprofit szervezetek támogatják a pedagógusok munkáját, elősegítik a diákok készségeinek fejlesztését, valamint erősítik a közösségi részvételt és a társadalmi integrációt.

Az eredmények alapján megállapítható, hogy a pedagógusi pálya fenntarthatóságát és a hosszú távú elkötelezettséget a belső motivációk, a külső ösztönzők, valamint az intézményi és civil támogatás komplex kölcsönhatása határozzák meg. Ez kiemeli a differenciált motivációs stratégiák és a támogató, rugalmas munkakörnyezet fontosságát, különösen a kisebbségi közösségekben dolgozó pedagógusok esetében, ahol a szakmai és közösségi elkötelezettség szoros összefüggésben áll a karrier megtartásával és az oktatás minőségével.

Felhasznált irodalom

- Bachmann-Matisa, J. (2024). Az emberi erőforrások menedzselése. *Új Munkaügyi Szemle*, 5(3), 67–70.
- Borsos, A. V. (2023). Munkaerő-toborzás és -megtartás generációs megközelítésben. *Közösségi Kapcsolódások*, 2, 84–97.
<https://doi.org/10.14232/kapocs.2023.2.84-97>
- Daumiller, M., & Meyer, J. (2026). Advancing feedback research in educational psychology: Insights into feedback processes and determinants of effectiveness. *Contemporary Educational Psychology*, 84. Elsevier.
<https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2025.102390>
- ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar Neveléstudományi Intézet (2022). *A pedagógusok folyamatos szakmai fejlődési modelljeinek vizsgálata a köznevelési rendszer, a szervezet és az egyén szintjén*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pedagógiai és Pszichológiai Kar.
- Enyedi, A. R. (2020). *Civilek az oktatás, a kultúra és a hagyományörzés területén*. Miskolci Egyetem.
- Falus, I. (2004). A pedagógussá válás folyamata. *Educatio*, 3, 359–374.
- Fejes, J. B. (2015). *Célok és motiváció: Tanulási motiváció a célorientációs elmélet alapján*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Fóris-Ferenczi, R., Mandel, K., & Papp, Z. A. (2006). Minőségkoncepciók a romániai magyar felső középfokú oktatásban. OTKA zárótanulmány.

- Fóris-Ferenczi, R., & Péntek, J. (2007). *A romániai magyar közoktatás, különös tekintettel az oktatási nyelv(ek)re*. Soros Oktatási Központ, Csíkszereda.
- Gelencsér, M., Végvári, B., & Szabó-Szentgróti, G. (2022). A munkaerő-megtartás és a well-being kapcsolatának elemzése nemzetközi kutatásokban – szisztematikus irodalmi áttekintés. *Vezetéstudomány / Budapest Management Review*, 53(6), 40–51.
<https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2022.06.04>
- Gorozidis, G., & Papaioannou, A. G. (2014). Teachers' motivation to participate in training and to implement innovations. *Teaching and Teacher Education*, 39, 1–11.
<https://doi.org/10.1016/j.tate.2013.12.001>
- H. Tomesz, T., & Balázs, L. (2024). Civil szervezet az oktatás és tudomány szolgálatában. *Civil Szemle, Különszám*.
<https://doi.org/10.62560/CSZ.2024.05.6>
- Hégető, K., & Korom, E. (2023a). A romániai magyar pedagógusok továbbképzésekkel kapcsolatos motivációjának és elégedettségének vizsgálata. *PedActa*, 13(2), 33–46.
<https://doi.org/10.24193/PedActa.13.2.4>
- Hégető, K., & Korom, E. (2023b). A romániai magyar pedagógusok magyar nyelvű továbbképzési lehetőségei. *Új Pedagógiai Szemle*, 73(3–4), 78–99.
- Hildebrandt, S. A., & Eom, M. (2011). Teacher professionalization: Motivational factors and the influence of age. *Teaching and Teacher Education*, 27(2), 416–423.
<https://doi.org/10.1016/j.tate.2010.09.011>
- HR Terasz (2025). Munkaerő megtartás kihívásai és lehetséges megoldásai 2025-ben.
<https://hrterasz.hu/munkaero-megtartas-kihivasai-es-lehetseges-megoldasai-2025ben/> (2026.01.10.)
- HR Trends Survey (2025). Megfontolt optimizmus 2025-ben.
<https://www.randstad.hu/hr-kutatasok/hr-trends-survey/hr-trends-survey-2025/> (2026.01.10.)
- Kim, A. (2025). Exploring how institutional structures shape instructional quality: The roles of teacher education, employment, and development in

fostering higher-order thinking skills. *Teaching and Teacher Education*, 58. Elsevier.

<https://doi.org/10.1016/j.tsc.2025.101954>

Kiss, C., Csillag, S., Szilas, R., & Takács, S. (2012). A szervezeti elkötelezettség és a munka-család viszonyrendszer összefüggései. *Vezetéstudomány*, 43(9), 2–14.

Krajcsák, Z. (2018). Az alkalmazotti elkötelezettség relatív fontossága a munka megváltozó világában. *Vezetéstudomány / Budapest Management Review*, 49(2), 38–44.

<https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2018.02.04>

Kreizingerné Richter, L. (2025). Megtartás az új toborzás – szerethető munkahelyek, elkötelezett munkavállalók. *Új Munkaügyi Szemle*, 6(2), 64–76.

<https://doi.org/10.58269/umsz.2025.2.6>

KSH (2025). Oktatás.

<https://www.ksh.hu/oktatas> (2026.01.10.)

Laki, I., Sebestyén, I., & Bartal, A. M. (2023). A magyar kulturális civil-non-profit szervezetek és az önkéntesség jellemzői a szakirodalmi elemzések és a statisztikák (2010–2022) alapján. *Önkéntes Szemle*, 3(3), 3–30.

<https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2023.3.3-30>

László, V. C. (2019). Az állami szerepvállalás változásai az oktatásban. *Miskolci Jogi Szemle*, 14(2), 95–110.

Lefevre, O. (2025). 10 bevált stratégia a munkavállalók motivációjának növelésére. Randstad.

<https://www.randstad.hu/workforce-insights/employer-branding/10-bevalt-strategia-a-munkavallalok-motivaciojanak-novelesere/>
(2026.01.10.)

Lukács, E. (2007). A nonprofit szervezetek magyarországi kialakulásának és jogi szabályzásának jellegzetességei. In A. Gubik (szerk.), *VI. Nemzetközi Konferencia a közgazdász képzés megkezdésének 20. évfordulója alkalmából* (2. évf., 322–329). Miskolc: Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar.

Márkus, E. (2016). *Amikor a harmadik az első: A civil szektor többféle nézőpontból*. Csokonai Kiadó.

Orgoványi-Gajdos, J. (2019). A pedagóguspálya tagolása, a pedagógusok szakmai életútgörbéje. *ACTA Universitatis, Sectio Paedagogica*, 42, 101–110.

- Paksi, B. (2023). Kitart-e a belső motiváció? – A (még) pályán lévő pedagógusok pályamotivációi. *Educatio*, 32(1), 68–84.
<https://doi.org/10.1556/2063.32.2023.1.5>
- Paksi, B., Schmidt, A., Magi, A., Eisinger, A., & Felvinczi, K. (2015). Gyakorló pedagógusok pályamotivációi. *Education*, 1, 63–82.
- Randstad Employer Brand Research (2025). Mi motiválja a munkavállalókat 2025-ben, hogy munkába álljanak egy vállalatnál – vagy kilépjenek onnan? Randstad.
<https://www.randstad.hu/workforce-insights/employer-branding/mi-motivalja-a-munkavallalokat-2025-ben-hogy-munkaba-alljanak-rebr-2025/> (2026.01.10.)
- Rapos, N., Bükki, E., Gazdag, E., Nagy, K., & Tókos, K. (2020). A pedagógusok folyamatos szakmai fejlődése és tanulása. Fogalmi változások. *Neveléstudomány: Oktatás–Kutatás–Innováció*, 8(1), 28–45.
<https://doi.org/10.21549/NTNY.28.2020.1.2>
- Sebestyén, I., & Bartal, A. M. (2024). Az oktatási célú civil-nonprofit szervezetek és az önkéntesség jellemzői a statisztikák (2010–2022) tükrében. *Önkéntes Szemle*, 4(1), 55–81.
<https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2024.1.55-81>
- Szalaiiné Homola, A., & Nagy, J. (2002). A nonprofit szervezetek fejlődése 1992-től napjainkig. *Statisztikai Szemle*, 80(5–6), 557–576.
- Szontagh, P. (2021). Hivatás- és pályamotiváció a Kárpát-medencei magyar tanítójelöltek körében. *Magiszter*, 19(1), 3–16.
- Utassy, J., & Dobai, A. (2025). A pedagógusok motivációjának kapcsolata a településtípussal a mai Magyarországon. *Új Pedagógiai Szemle*, 75(1–2), 13–34.
<https://doi.org/10.71157/upsz.2025.01-02.02>
- Várdai, M. (2003). A civil szervezetek szerepe a társadalmi folyamatokban és a szemléletformálásban. *Pedagógiai Folyóiratok*, 9.

A kötet szerzői

Bözödi Adrienn

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Jogtudományi Kar
Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Római Katolikus Teológiai Kar
Didaktikai teológia szak
adrienn.bozodi@law.ubbcluj.ro

Demény Beáta Noémi

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészet- és
Társadalomtudományi Kar, Osztatlan tanárképzés, 4. évf.
demenybeatanoemi@gmail.com

Horváth-Kovács Mátyás

Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem
Nemzetközi kapcsolatok és geopolitika MA, 1. évf.
Babeş–Bolyai Tudományegyetem
Menedzsment és közpolitikák MA, 1. évf.
horvathkovacs.matyas@gmail.com

Kozma Szabolcs

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Irodalom és kultúratudomány MA, 1. évf.
kozmaszab@student.elte.hu

Lőrinc Ingrid

Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, 3. évf.
lorincingrid@gmail.com

Szopos Edina-Cecília

Debreceni Egyetem, Gazdaságtudományi Kar
Ihrig Károly Gazdálkodás- és Szervezéstudományok
Doktori Iskola, 4. évf.
szoposedina@yahoo.com

